

Азия / Avrupa

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 7-ші жылы, №76, Қараша (9-10) 2022

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI SEMERKANT ZİRVESİ: ORTAK GEÇMİŞTEN ORTAK GELECEĞE

ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНЫҢ САМАРҚАНД САММИТІ: ОРТАҚ ТАРИХТАН ОРТАҚ БОЛАШАҚҚА

URBANIZATION AND SPATIAL DEMOGRAPHIC TRENDS IN KAZAKHSTAN

УРБАНИЗАЦИЯ И
ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ
ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ
В КАЗАХСТАНЕ

KANAT MAKHANOV

THE RISKS OF INFLATION IN CENTRAL ASIA

РИСКИ ИНФЛЯЦИИ
В ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ

AZIMZHAN KHITAKHUNOV

POLICY DIALOGUE BETWEEN CENTRAL ASIA AND EUROPEAN UNION: REAFFIRMATION OF INTERESTS

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ МЕЖДУ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ И ЕВРОПЕЙСКИМ
СОЮЗОМ: ПОДТВЕРЖДЕНИЕ ИНТЕРЕСОВ

ALBINA MURATBEKOVA

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayi

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Dinara Tal dybayeva

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayi
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Azimzhan Khitakhunov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayi
Azimzhan Khitakhunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016.

Kazakistan Cumhuriyeti Haberleşme ve İletişim Bakanlığı tarafından verilmiştir.

Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі тарапынан берілді.

Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады.

Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыз Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

DR. SUAT BEYLUR

Değerli okuyucularımız,

Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak, her yeni sayıda olduğu gibi, Asya Avrupa Dergisi'nin 76. Sayısı ile tekrar sizlerle buluşuyor olmanın heyecanını ve mutluluğunu yaşıyoruz.

Bölgesel gelişmeler açısından baktığımızda sonbaharın, Avrasya coğrafyası için oldukça yoğun bir gündemle geçtiğini söyleyebiliriz. 15-16 Eylül'de Semerkant'ta Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi, 12-13 Ekim'de Astana'da Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) Zirvesi ile 11 Kasım'da yine Semerkant'ta Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) 9. Zirvesi gerçekleştirildi. Üst düzey katılımı ile gerçekleşen bu zirveler, özellikle Rusya-Ukrayna savaşının neden olduğu bölgesel ve küresel gelişmeler çerçevesinde uluslararası kamuoyu tarafından ilgiyle takip edildi.

Küresel politikalarda Asya'nın yeniden yükselmeye başladığı bu dönemde "Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru" temasıyla Semerkant'ta gerçekleştirilen TDT 9. Zirvesi, pek çok yönüyle Türk devletleri arasındaki iş birliği ve entegrasyonun geleceği için yeni bir döneme işaret etmektedir. TDT'nin yaklaşık 30 yıllık gelişim sürecini dikkate aldığımızda aslında, her bir zirvenin mevcut iş birliğine yeni bir ivme kazandırdığını görebilmekteyiz. 2021 yılının Kasım ayında Türkiye'nin dönem başkanlığında İstanbul'da gerçekleştirilen 8. Zirvede, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olarak adlandırılan yapı, Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüştürülmüş ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi kabul edilmişti. Semerkant Zirvesi'nde kabul edilen bildiri ve imzalanan anlaşmalar Türk devletleri arasındaki iş birliğinin genişlerken aynı zamanda daha da derinleşeceğini de göstermektedir. Zirvede, TDT 2022-2026 Strateji Belgesi ile uzun süredir üzerinde çalışılan Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi, Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru Kurulmasına İlişkin Anlaşma, Üye Ülkeler Arasında Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması ve Ulaştırma Bağlantı Programı gibi bir dizi önemli belge imzalanmıştır. Bunların yanında, Zirvede, mevcut hukuki ve siyasi statüsü sebebiyle uzun zamandır üyeliği konuşulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmiş olması da Semerkant Zirvesi'nin önemli sonuçlarından birisi olmuştur.

Bir sonraki sayımızda görüşebilmek dileğiyle,

Құрметті оқырмандар,

Еуразия ғылыми-зерттеу институты ретінде «Азия Еуропа» журналының 76-шы санымен сіздермен қайта қауышқанымызға біз әрбір жаңа санын шығарғандағыдай қуанып отырмыз.

Аймақтық оқиғалар тұрғысынан қарағанда, биылғы күз Еуразия аймағында өте қарбалас өтті деуге болады. 15-16 қыркүйекте Самарқандта Шанхай ынтымақтастық ұйымы Мемлекет басшыларының саммиті, 12-13 қазанда Астанада Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңесінің (АӨСШК) саммиті, 11 қарашада Самарқандта Түркі мемлекеттері ұйымының (ТМҰ) IX саммиті өтті. Жоғары деңгейде өткен бұл саммиттер, әсіресе Ресей-Украина соғысынан туындаған аймақтық және жаһандық өзгерістер аясында халықаралық қоғамдастық тарапынан қызығушылықпен бақыланды.

Жаһандық саясатта Азия аймағы қайта көтеріле бастаған осы кезеңде «Түрік өркениетінің жаңа дәуірі: ортақ даму мен өркендеу жолында» тақырыбымен Самарқандта өткен ТМҰ IX саммиті көптеген жағынан Түрік мемлекеттері арасындағы ынтымақтастық пен ықпалдастықтың болашағы үшін жаңа кезең туғанын меңзейді. ТМҰ-ның 30 жылдық даму үдерісін ескерсек, әрбір саммит қалыптасқан ынтымақтастыққа жаңа серпін бергенін көреміз. 2021 жылдың қараша айында Түркияның кезекті төрағалығымен Ыстанбұлда өткен VIII саммитте бұрын Түркітілдес мемлекеттердің ынтымақтастық кеңесі деп аталған құрылым Түркі мемлекеттері ұйымы болып құрылып, «Түркі әлемінің көзқарасы-2040» құжаты қабылданған болатын. Самарқанд саммитінде қол қойылған декларация мен келісімдер түрік мемлекеттері арасындағы ынтымақтастықтың барған сайын кеңейіп, тереңдей түсетінін көрсетеді. Саммитте ТМҰ 2022-2026 стратегиясы, ұзақ уақыт бойы талқыланып келген ТМҰ өзара саудаға оңтайландыру стратегиясы, Жеңілдетілген кеден дәлізі жүйесін құру туралы келісім, ТМҰ мүше-мемлекеттері арасындағы халықаралық аралас жүк тасымалы туралы келісім және Көлік байланысы бағдарламасы сияқты бірқатар маңызды құжаттарға қол қойылды. Сонымен қатар, ағымдағы құқықтық және саяси мәртебесіне байланысты мүшелігі туралы көптен бері айтылып келе жатқан Солтүстік Кипр Түрік республикасының ТМҰ-ға бақылаушы ел ретінде қабылдануы да Самарқанд саммитінің маңызды нәтижелерінің бірі болды.

Келесі санымызда кездескенше!

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ DR. SUAT BEYLUR	1
---	---

GÜNCEL ӨЗЕКТИ ПІКІП

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI SEMERKANT ZİRVESİ: ORTAK GEÇMİŞTEN ORTAK GELECEĞE ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНЫҢ САМАРҚАНД САММИТІ: ОРТАҚ ТАРИХТАН ОРТАҚ БОЛАШАҚҚА OMIRBEK HANAYI	4
THE RISKS OF INFLATION IN CENTRAL ASIA РИСКИ ИНФЛЯЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ AZIMZHAN KHITAKHUNOV	12
POLICY DIALOGUE BETWEEN CENTRAL ASIA AND EUROPEAN UNION: REAFFIRMATION OF INTERESTS ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ МЕЖДУ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ И ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ: ПОДТВЕРЖДЕНИЕ ИНТЕРЕСОВ ALBINA MURATBEKOVA	22
IRAN NUCLEAR DEAL CRISIS: DEMANDS AND REASONS КРИЗИС ИРАНСКОЙ ЯДЕРНОЙ СДЕЛКИ: ТРЕБОВАНИЯ И ПРИЧИНЫ ZHULDYZ KANAPIYANOVA	30

TRANSFORMING EDUCATION SUMMIT 2022: A NEW VISION OF CHALLENGES AND SOLUTIONS САММИТ ПО ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ 2022: НОВОЕ ВИДЕНИЕ ПРОБЛЕМ И РЕШЕНИЙ GULNAR NADIROVA	38
URBANIZATION AND SPATIAL DEMOGRAPHIC TRENDS IN KAZAKHSTAN УРБАНИЗАЦИЯ И ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В КАЗАХСТАНЕ KANAT MAKHANOV	51
KAZAKİSTAN'DA HAVA KİRLİLİĞİ SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУАНЫҢ ЛАСТАНУ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ ZHANDOS KUDAIBERGENOV	62

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

.....	74
-------	----

İNFOGRAFİK ИНФОГРАФИКА

.....	90
-------	----

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI SEMERKANT ZİRVESİ: ORTAK GEÇMİŞTEN ORTAK GELECEĞE

OMIRBEK HANAYEV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНЫҢ САМАРҚАНД САММИТІ: ОРТАҚ ТАРИХТАН ОРТАҚ БОЛАШАҚҚА

11 Kasım 2022 tarihinde Özbekistan'ın Semerkant şehrinde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) 9. Zirvesi gerçekleşti. Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in ev sahipliğinde düzenlenen TDT Semerkant Zirvesi'ne Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Japarov, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkmenistan Milli Keneşi Halk Maslahatı Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov ve Macaristan Başbakanı Viktor Orban katılmıştır. "Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru" ana başlığıyla düzenlenen TDT Semerkant Zirvesi'ne üye ve gözlemci ülkeler arasında Nahçıvan Anlaşması'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Protokol, TDT Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi, Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru Kurulmasına İlişkin Anlaşma, TDT Üye Ülkeleri Arasında Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması, Ulaştırma Bağlantı Programı, Üye Devletlerinde Bilişim Alanının Geliştirilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı ve Üye Devletlerinin İlgili Kurumları Arasında Dijital İnsan Kaynakları Sistemlerine İlişkin Mutabakat Zaptı gibi bir dizi önemli belge imzalanmış ve TDT 2022-2026 Strateji Belgesi kabul edilmiştir [Turkkon, 2022a].

**2022 SEMERKANT
ZİRVESİ'NDE KUZEY
KIBRIS TÜRK
CUMHURİYETİ'NİN
(KKTC) GÖZLEMCI
STATÜSÜNÜ
KAZANMASI İLE
TDT'NİN YENİ BİR
AŞAMAYA YÜKSELDİĞİ
İFADE EDİLEBİLİR**

**ТМҰ-НЫҢ БИЫЛ
СОЛТУСТІК
КИПР ТҮРІК
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
(СКТР) БАҚЫЛАУШЫ
МӘРТЕБЕСІН
АЛУЫ АРҚЫЛЫ
ЖАҢА БЕЛЕСКЕ
КӨТЕРІЛГЕНІН
АЙТУҒА БОЛАДЫ**

2022 жылы 11 қарашада Өзбекстанның Самарқанд қаласында Түркі мемлекеттері ұйымының (ТМҰ) IX саммиті өтті. Өзбекстан Республикасының Президенті Шавкат Мирзиёевтің төрағалығымен өткен Түркі мемлекеттері ұйымының Самарқанд саммитіне Әзербайжан Президенті Ильхам Әлиев, Қазақстанның Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев, Қырғыз Президенті Садыр Жапаров, Түркия Президенті Режеп Тайып Ердоған, Түрікменстан тарапынан Ұлттық кеңесі Халық Мәслихатының төрағасы Гурбангулы Бердімұхамедов және Мажарстан Премьер-министрі Виктор Орбан қатысты. «Түрік өркениетінің жаңа дәуірі: ортақ даму мен өркендеу жолында» атауымен өткізілген Самарқанд саммитінде ТМҰ мүше және бақылаушы елдер арасында Нахчыван келісімін өзгеріс енгізу туралы хаттама, ТМҰ 2022-2026 стратегиясы, ТМҰ өзара саудаға оңтайландыру стратегиясы, Жеңілдетілген кеден дәлізі жүйесін құру туралы келісім, ТМҰ мүше-мемлекеттері арасындағы халықаралық аралас жүк тасымалы туралы келісім, Көлік байланысы бағдарламасы, ТМҰ елдерінің IT-хабтары арасындағы өзара іс-қимыл туралы меморандум мен ТМҰ мүше мем-

Öncelikle geleceğe dönük ehemmiyetli konuların masaya yatırıldığı ve söz konusu önemli belgelerin imzalandığı Semerkant Zirvesi'nin, TDT'nin genişlemesi ve Türk dünyasının бүтүнleşmesi açısından büyük önem teşkil ettiği söylenebilir. Özellikle 2018 Çolpan Ata Zirvesi'nde Macaristan'ın gözlemci statüsünü kazandığı, 2019 Bakü Zirvesi'nde Özbekistan'ın tam üye olduğu ve 2021 İstanbul Zirvesi'nde Türkmenistan'ın gözlemci ülke olarak katıldığı Türk Devletleri Teşkilatı'nın, 2022 Semerkant Zirvesi'nde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) gözlemci statüsünü kazanması ile yeni bir aşamaya yükseldiği ifade edilebilir [Turkkon, 2021; Turkkon, 2022b]. Keza uzun süredir mevcut siyasi-hukuki statüsü nedeniyle örgüte katılamayan KKTC'nin gözlemci statüsü, hem Türk dünyasının бүтүнleşmesi ve TDT'nin genişlemesi, hem de KKTC'nin Türk dünyasıyla iş birliği ve entegrasyonunun yoğunlaşması açısından oldukça önemli bir gelişme niteliğindedir. Bu önemli gelişme, önümüzdeki dönemde TDT'nin giderek genişlemesine ve bölgesel etkisinin artmasına olumlu yansiyabilir. Bu bağlamda TDT'nin bundan sonraki genişleme ve gelişme süreci açısından bakıldığında mevcut üye ve gözlemci ülkelerle köklü tarihi ve kültürel

лекеттердің тиісті мекемелері арасындағы цифрлық адам капиталы жүйелері бойынша өзара түсіністік туралы меморандум сияқты бірқатар маңызды құжаттарға қол қойылып, стратегиялар қабылданды (Turkkon, 2022a).

Ең алдымен, болашаққа бағытталған өзекті мәселелер талқыланып, аталған маңызды құжаттарға қол қойылған Самарқанд саммитін ТМҰ-ның кеңеюі мен түркі елдерінің бірігуі тұрғысынан ерекше маңызы деуге болады. Атап айтқанда, 2018 жылғы Чолпон-Ата саммитінде Мажарстан бақылаушы мәртебесін алған, 2019 жылғы Баку саммитінде Өзбекстан толық мүше болған, ал, 2021 жылғы Ыстамбұл саммитінде Түркіменстан бақылаушы ел ретінде қатысқан ТМҰ-ның биыл Солтүстік Кипр түрік республикасының (СКТР) бақылаушы мәртебесін алуы арқылы жаңа белеске көтерілгенін айтуға болады (Turkkon, 2021; Turkkon, 2022b). Бұл тұрғыда ағымдағы саяси-құқықтық мәртебесіне байланысты ұйымға ұзақ уақыт кіре алмаған СКТР-дың бақылаушы мәртебесін алуы түркі әлемінің тұтастануы мен ТМҰ-ның кеңеюі тұрғысынан да, СХТР-дың түрік әлемімен ынтымақтастығы

ilişkileri bulunan ve aynı zamanda ticari ve ekonomik ilişkileri gelişmekte olan Moğolistan'ın olası gözlemci ülke statüsünün, önümüzdeki dönemde değerlendirilmesi gereken bir gündem maddesi olduğu söylenebilir. Benzer şekilde yine tarihi ve kültürel ortaklıklar ve bölgesel bütünleşme açısından bakıldığında Tacikistan'ın da gözlemci üye olarak TDT ailesine katılması uzak bir olasılık olarak görülmemektedir.

TDT Semerkant Zirvesi'nin üzerinde durulması gereken önemli gündemlerinden bir diğeri ise, üye ülkeler arasındaki bölgesel güvenlik ve askeri iş birliğinin geliştirilmesine dikkat çekilmiş olmasıdır. Çünkü son yıllarda, özellikle de Suriye meselesi ile ilgili ortaya çıkan terörizm tehdidi ve ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle beraber Taliban'ın ülkede yeniden idareyi ele geçirmesinden sonra yaşanan kaos ve belirsizliklerin yanı sıra, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali nedeniyle ortaya çıkan güncel sorunlar, bölgenin istikrar ve güvenliğini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Böylesine bir konjonktürde TDT üyeleri için güvenlik ve askeri alanlardaki iş birliği ihtiyacı ve arzusu gittikçe güçlenmektedir. Zira TDT 9. Zirvesi Semerkant Bildirisi'nde, üye ülkelerin ortak çıkarlarını ilgilendiren güvenlik konularında yakın eşgüdüm ve iş birliğinin sağlanması amacıyla, örgüt çatısı altında düzenli olarak güvenlik istişarelerinin sürdürülmesinin yanı sıra, savunma sanayii ve askeri alanda daha yakın iş birliğinin geliştirilmesinin altı çizilmiştir [Turkkon, 2022a]. Zaten son birkaç yılda TDT üyeleri arasında güvenlik, askeri ve askeri-teknik iş birliği ivme kazanmıştır. Örneğin, Ağustos 2017'de ilk defa askeri iş birliği planını imzalayarak askeri iş birliğinin daha da geliştirilmesi konusunda mutabık kalan Astana ve Taşkent, Nisan 2021'de hava savunma ve hava sahası teknik desteği konusunda anlaşmaya imza atmış ve Kasım 2021'de Kazakistan'da "Kalkan-2021" ve Öz-

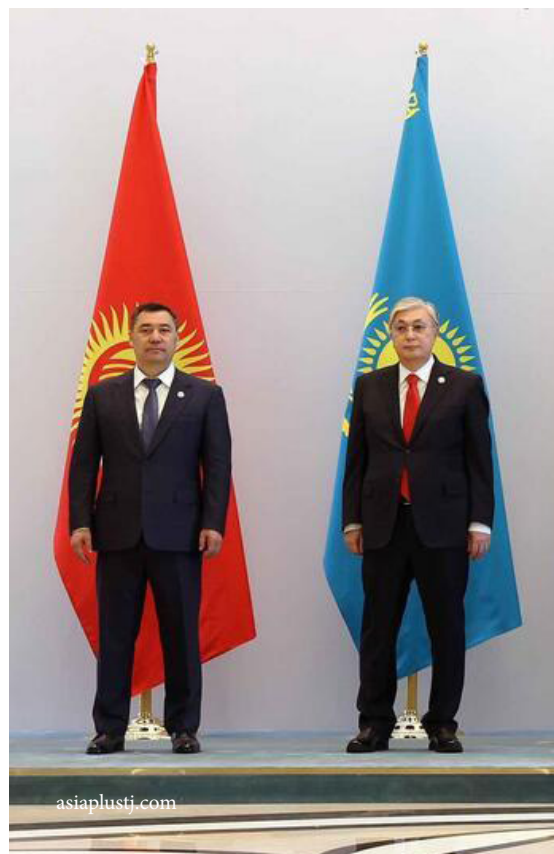
TDT SEMERKANT ZİRVESİ'NİN ÜZERİNDE DURULMASI GEREKEN ÖNEMLİ GÜNDEMLERİNDEN BİR DİĞERİ İSE, ÜYE ÜLKELER ARASINDAKİ BÖLGESEL GÜVENLİK VE ASKERİ İŞ BİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİNE DİKKAT ÇEKİLMİŞ OLMASIDIR

TMҰ-НЫҢ САМАРҚАНД САММИТІНІҢ МАҢЫЗДЫ ЕРЕКШЕЛІГІНІҢ БІРІ – МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕР АРАСЫНДАҒЫ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ПЕН ӘСКЕРІ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚТЫ ДАМУҒА НАЗАР АУДАРЫЛУЫ

мен ықпалдастығы тұрғысынан да өте маңызды оқиға болғанын атап өткен жөн. Бұл маңызды оқиға алдағы кезеңде ТМҰ-ның кеңеюіне және оның аймақтық ықпалының артуына оң әсерін тигізуі мүмкін. Сондықтан ТМҰ-ның алдағы кеңеюі мен даму үдерісі тұрғысынан алып қарағанда, қазіргі мүше және бақылаушы елдермен маңызды тарихи, мәдени және сауда-экономикалық қарым-қатынасы бар Моңғолияның бақылаушы ел мәртебесін алу ықтималдығы да қарастырылуы тиіс мәселе. Сонымен қатар, Орталық Азия елдерінің аймақтық ықпалдастығы тұрғысынан да алдағы уақытта Тәжікстанды ТМҰ құрамына ықтимал бақылаушы ел ретінде тартуға болады.

Әсіресе, ТМҰ-ның Самарқанд саммитінің маңызды ерекшелігінің бірі – мүше мемлекеттер арасындағы аймақтық қауіпсіздік пен әскери ынтымақтастықты дамытуға назар

бекістан'да "Ортақлық-2021" адыла ортақ аскері татбикат дүзенлеміштір [Kazakistan Savunma Bakanlığı, 2021a; Kazakistan Savunma Bakanlığı, 2021b]. Еким 2020'де Аскері Мали Ішбірлігі Аңлашмасы ve Nakdi Yardım Uygulama Protokolü имзалаян Түркіе ve Öзбекістан арасында да Kasım 2022'де Аскері Ішбірлігі Аңлашмасы имзаланмыштір [T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2020; T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2022]. 2017'де ікili аскері іш бірлігі planını имзалаян Azerbaijan ve Öзбекістан, Haziran 2022'де аскері, аскері-техник ve аскері-еğitim алаңларында өнeмli іш бірлігі аңлашмаларыны hayata геçірмішлердір [Veliyev, 2022]. Дігер тараftan, Mart 2022'де Түркіе ve Kırğızıстан арасында да Аскері ve Аскері Техник Ішбірлігіне Ілішкін Faaliyetlere Yönelik Yol Haritası, [T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2022b], Mayıs 2022'де ise Kazakistan ile Түркіе арасында Аскері İstihbarat Ішбірлігі Protokolü ile Аскері Арşiv, Аскері Tarih, Аскері Müzecilik ve Аскері Yayım Алаңларында Ішбірлігі Protokolü имзаланмыштір [Kazakistan Savunma Bakanlığı, 2022]. Belirtmek gerekir ki, 2020 yılında ortaya çıkan İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Түркіе'nin Azerbay-

аударылуы болды. Өйткені соңғы жылдары Сирия мәселесі тудырған лаңкестік қаупі және АҚШ-тың Ауғанстаннан шегінумен қатар Талибанның билікті қайта қолға алуынан кейін туындағы бейберекетсіздік пен белгісіздік, сондай-ақ Ресейдің Украинаға басып кіруіне байланысты туындаған күрмеулі мәселелер бүкіл аймақтың тұрақтылығы мен қауіпсіздігіне кері әсерін тигізіп отырғаны анық. Осындай аймақтық жағдайда ТМҰ-ға мүше елдер қауіпсіздік пен әскери саладағы ынтымақтастықты дамытудың қажеттілігін барған сайын сезініп отыр. Осыған орай ТМҰ-ның Самарқанд декларациясында мүше мемлекеттер ортақ мүдделі қауіпсіздік мәселелері бойынша тығыз үйлестіру мен ынтымақтастықты қамтамасыз ету үшін ТМҰ аясында тұрақты қауіпсіздік кеңесін өткізу және қорғаныс өнеркәсібі мен әскери салаларда тығыз ынтымақтастықты дамыту қажеттілігі атап өтілді (Turkkon, 2022a). Онсыз да соңғы бірнеше жылда ТМҰ мүше елдері арасында қауіпсіздік, әскери және әскери-техникалық ынтымақтастық қарқын алып келеді.

can'a verdiği destek ve Karabağ Zaferi, TDT üye ülkeleri arasındaki güvenlik ve askeri iş birliğine ivme kazandırmıştır. Bu açıdan bakıldığında, önümüzdeki dönemde TDT çatısı altında terörizm gibi güvenlik konularının yanı sıra, askeri, askeri-teknik ve askeri-eğitim alanlarında karşılıklı dayanışma ve iş birliğinin derinleşeceği tahmin edilebilir.

Semerkant Zirvesi'nde TDT bünyesinde Türk Yatırım Fonu'nun resmi olarak kurulması da ticari ve ekonomik iş birliğinin geleceği açısından bir diğer önemli gelişmedir. Bu bağlamda Mayıs 2019'da kurulan Türk Ticaret ve Sanayi Odası da üye ve gözlemci ülkeler arasındaki ikili ve çok taraflı ticari-ekonomik ve yatırım iş birliğinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, Semerkant Bildirisinde üye ülkeler arasında Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi'nin kabul edilmesinin yanı sıra, Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması ve Hizmetler ve Yatırımlara İlişkin Serbest Ticaret Anlaşması'na ilişkin müzakereleri sonuçlandırmaya yönelik kararların alınması dikkate alındığında, önümüzdeki dönemde TDT çerçevesinde ticaret ve gümrük işlemlerini basitleştirme ve uyumlaştırma çalışmaları hız kazanacaktır.

Ayrıca, 2022 Semerkant Zirvesi'nde TDT Üye Ülkeleri Arasında Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması'nın imzalanması, Ulaştırma Bağlantılılık Programı'nın kabul

Мысалы, 2017 жылы тамызда алғаш рет әскери ынтымақтастық жоспарына қол қою арқылы әскери ынтымақтастықты одан әрі дамыту туралы келісімге келген ресми Астана мен Ташкент 2021 жылы сәуірде әуе шабуылына қарсы қорғаныс және әуе айлақтық-техникалық қамтамасыз ету мәселелері жөніндегі келісімге қол қоюмен қатар, 2021 жылы қарашада Қазақстанда «Қалқан-2021» және Өзбекстанда «Hamkorlik-2021» атты бірлескен әскери оқу-жаттығулар өткізген болатын (ҚР Қорғаныс министрлігі, 2021a; ҚР Қорғаныс министрлігі, 2021b). 2020 жылдың қазан айында Әскери қаржылық ынтымақтастық келісімі мен Ақшалай көмекті іске асыру хаттамасына қол қойған Түркия мен Өзбекстан арасында 2022 жылы қарашада Әскери ынтымақтастық келісіміне қол қойылды (ТР Ұлттық Қорғаныс министрлігі, 2020; ТР Ұлттық Қорғаныс министрлігі, 2022). 2017 жылы екіжақты әскери ынтымақтастық жоспарына қол қойған Әзірбайжан мен Өзбекстан 2022 жылы маусым айында әскери, әскери-техникалық және әскери білім беру салаларындағы маңызды ынтымақтастық келісімдеріне қол қойды (Велиев, 2022). 2022 жылдың наурыз айында Түркия мен Қырғызстан арасында Әскери және әскери-техникалық ынтымақтастық қызметінің жол картасына қол қойылса (ТР Ұлттық қорғаныс министрлігі, 2022b), 2022 жылы мамырда

edilmesi ve Hazar Geçiшлі Uluslararası Doғu-Batı Orta Koridoru'nun ge-
 ліştirilmesi kararının alınması üye ve
 gözlemci үлкeler arasında улаштірма іш
 бірлігінin artırıлması асısından өнeм-
 лі bir adım olarak деғерлендірілеbilir.
 Чүнкү TDT'nin Doғu ve Batı arasin-
 daki өнeмлі улаштім гүзergâhlarında
 bulunan өзел coғраfi konumu ve бү-
 үүк transit potansiyeli dikkate alındı-
 ğında, Түрkiye'nin aktif girişimleri
 гелішmekte olan Orta Koridor gerek
 TDT үлкeleri, gerekse tüm бөлге үлке-
 лeri için kazanımlar сағlayarak ortak
 kalkınma ve refah fırsatı sunacaktır.
 Bu бағламда önүмүздеki дөнемде
 TDT çerçevesinde улаштім altyapı pro-
 jelerinin гүчлендірілmesi ve улаштім іш
 бірлігінin artırıлması, üye ve gözlemci
 үлкelerin Doғu ve Batı arasında ула-
 штім үссү olarak aktif bir rol оynama-
 sını сағlayabilir.

Өзет olarak, күресел ve бөлgesel jeo-
 politik ve jeoekonomik гелішmelerle
 beraber mevcut дүnya дүзенinin hız-
 лі bir деғішім ve дөнүшүм сүrecine
 гirdiği bir дөнемде гeрçекleşen Se-
 merkant Zirvesi'nin, ortak geleceğe
 doғru yol haritasını çizen өнeмлі bir
 zirve olduғu ifade edilebilir. Күресел
 ve бөлgesel jeopolitik ve jeoekonomik
 ortam асısından bakıldıғında, ішінде
 bulunduғumuz дөнем ve шартлар, TDT'nin
 giderek genişlemesi-ne ve Түрк дүnyasının
 бүтүнleşmesi-tarihi bir fırsat sunmaktadır.
 Bir tarafta Rusya'nın Ukrayna'yı işgali
 nedeniyle ағır yaptırımlarla ekonomik
 olarak zayıflaması ve hala sonuçları
 belli olmayan bir savaşla uğraşması-
 nın, diğер bir taraftan бөлgedeki et-
 kisini artırmaya çalıшан Çin'in de son
 zamanlarda ABD ile artarak devam
 eden jeoekonomik ve jeopolitik reka-
 beti nedeniyle Hint-Pasifik бөлgesine
 odaklanmasının, TDT üyelerinin kendi
 aralarındaki іш бірлігінin геліштірmesi ve
 entegrasyon сүrecini derinleşтірme-
 si için uygun ortam sunduғu söyle-
 nebilir. Nitekim Covid-19 salgını ve
 Rusya-Ukrayna savaşının olumsuz
 etkilerinden dolayı дүnya genelinde

**HAZAR GEÇİŞLİ
 ULUSLARARASI
 DOĞU-BATI ORTA
 KORIDORU'NUN
 GELİŞTİRİLMESİ
 KARARININ ALINMASI
 ÜYE VE GÖZLEMCI
 ÜLKELER ARASINDA
 ULAŞTIRMA
 İŞ BİRLİĞİNİN
 ARTIRILMASI
 AÇISINDAN ÖNEMLİ
 BİR ADIM OLARAK
 DEĞERLENDİRİLEBİLİR**

**ТРАНС-КАСПИЙ
 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
 ТАСЫМАЛ ДӘЛІЗİN
 ДАМУ ТУРАЛЫ
 ҚАРАРДЫҢ
 ҚАБЫЛДАНУЫ
 ТМҰ МҮШЕ ЖӘНЕ
 БАҚЫЛАУШЫ ЕЛДЕР
 АРАСЫНДАҒЫ
 ТАСЫМАЛ
 САЛАСЫНДАҒЫ
 ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫ
 ТЕРЕҢДЕТУ
 ТҰРҒЫСЫНАН
 МАҢЫЗДЫ ҚАДАМ
 БОЛДЫ**

Қазақстан мен Түркия арасында
 Әскери барлау саласындағы ын-
 тымақтастық туралы хаттама мен
 Әскери архив, әскери тарих, әске-
 ри мұражай және әскери жария-
 ланым салаларындағы ынтымақта-
 стық туралы хаттамаға қол қой-
 ылды (ҚР Қорғаныс министрлігі,
 2022). Сонымен қатар, Түркияның
 2020 жылғы Екінші Таулы Қарабақ
 соғысы кезінде Әзірбайжанға қол-
 дау көрсетуі және Қарабақ жеңісі
 ТМҰ аясындағы қауіпсіздік пен
 әскери ынтымақтастықты жедел-
 деткенін атап өтуге болады. Осы
 тұрғыдан алғанда, алдағы уақытта
 ТМҰ аясында терроризм сияқты
 қауіпсіздік мәселелерімен қатар,
 әскери, әскери-техникалық және
 әскери білім беру салаларында да
 өзара ынтымақтастықтың тереңдей
 түсетінін болжауға болады.

2022 жылғы Самарқанд саммитінде
 ТМҰ аясында Түрік инвестициялық
 қорының ресми түрде құрылуын
 тағы бір маңызды оқиға деуге бо-
 лады. Осы бағытта 2019 жылдың
 мамыр айында құрылған Түрік Са-
 уда және өнеркәсіп палатасы мүше
 және бақылаушы елдер арасын-
 дағы екіжақты әрі көпжақты сау-
 да-экономикалық және инвестици-
 ялық ынтымақтастықты дамытуда
 маңызды рөл атқарып келе жатқа-
 нын атап өткен жөн. Сондай-ақ,
 Самарқанд декларациясында ТМҰ
 өзара саудаға оңтайландыру стра-
 тегиясы қабылдану және Цифр-
 лық экономика серіктестігі туралы
 келісім мен Қызметтер мен инве-
 стициялар бойынша еркін сауда
 туралы келісім жөніндегі келіссөз-
 дерді аяқтау туралы шешімдерді
 ескерсек, алдағы кезеңде ТМҰ
 аясындағы сауда және кедендік
 рәсімдерді оңайлату мен үйлестіру
 жұмыстары қарқын алатынын ай-
 туға болады.

Сонымен қатар, 2022 жылғы Са-
 марқанд саммитінде ТМҰ мүше
 мемлекеттері арасындағы халықа-
 ралық аралас жүк тасымалдау

үretim ve tedarik zincirlerinin bozulması, ticaret ve enerji güzergâhlarının kesintiye uğraması ve göçmen işçilerin sıkıntılı durumu gibi bir dizi faktör, TDT ülkelerinin bölgesel bütünleşme ve entegrasyona daha fazla önem vermelerini gerekli kılmaktadır.

Kaynaklar:

1. Kazakistan Savunma Bakanlığı (2021a). Kazakistan ve Özbekistan, hava savunma ve hava sahası teknik desteği konusunda anlaşma imzaladı. Alınan yer: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/33179?lang=kk>. Erişim tarihi: 17.11.2022.
2. Kazakistan Savunma Bakanlığı (2021b). Kazakistan ve Özbekistan "Hamkorlik-2021" ortak eğitim tatbikatı gerçekleştirecek. Alınan yer: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/33179?lang=kk>. Erişim tarihi: 17.11.2022.
3. Kazakistan Savunma Bakanlığı (2022). Kazakistan ile Türkiye arasında askeri iş birliği anlaşması imzalandı. Alınan yer: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/368784?lang=kk>. Erişim tarihi: 18.11.2022.
4. T.C. Millî Savunma Bakanlığı (2020). Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar Özbekistan'da. Alınan yer: <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/27102020-56483>. Erişim tarihi: 18.11.2022.
5. T.C. Millî Savunma Bakanlığı (2022a). Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Özbekistan Savunma Bakanı Korg. Bahadır Kurbanov ile Bir Araya Geldi. Alınan yer: <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/23112022-42384>. Erişim tarihi: 23.11.2022.
6. T.C. Millî Savunma Bakanlığı (2022b). Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Kırgızistan Savunma Bakanı Bekbolotov ile Görüştü. Alınan yer: <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/132022-03470>. Erişim tarihi: 18.11.2022.
7. Turkkon (2022a). Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant'ta gerçekleştirildi. Alınan yer: https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-dokuzuncu-zirvesi-semerkantta-gerceklestirildi_2678. Erişim tarihi: 14.11.2022.
8. Turkkon (2022b). Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi. Alınan yer: <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/semerkant-bildirisi-2679-164.pdf>. Erişim tarihi: 14.11.2022.
9. Turkkon (2021). Organizasyon Tarihçesi. Alınan yer: <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>. Erişim tarihi: 15.11.2022.

SEMERKANT ZİRVESİ'NDE TDT BÜNYESİNDE TÜRK YATIRIM FONU'NUN RESMİ OLARAK KURULMASI DA TİCARİ VE EKONOMİK İŞ BİRLİĞİNİN GELECEĞİ AÇISINDAN BİR DİĞER ÖNEMLİ GELİŞMEDİR

**2022 ЖЫЛҒЫ
САМАРҚАНД
САММИТІНДЕ ТМҰ
АЯСЫНДА ТҮРІК
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ
ҚОРЫНЫҢ РЕСМИ
ТҮРДЕ ҚҰРЫЛУЫН
ТАҒЫ БІР МАҢЫЗДЫ
ОҚИҒА ДЕУГЕ
БОЛАДЫ**

келісіміне қол қойылуы мен Көліктік өзара байланыс бағдарламасын қабылдануы, сондай-ақ, Транс-Каспий халықаралық тасымал дәлізін дамыту туралы қарардың қабылдануы ТМҰ мүше және бақылаушы елдер арасындағы тасымал саласындағы ынтымақтастықты тереңдету тұрғысынан маңызды қадам болды. Өйткені, ТМҰ елдерінің Шығыс пен Батыс арасындағы маңызды тасымал бағыттарындағы ерекше географиялық орны мен күшті транзиттік әлеуетін ескергенде, Түркияның бастамасымен басталған Транс-Каспий халықаралық тасымал дәлізі бастамасы ұйым елдері үшін де, аймақтағы барлық елдер үшін де ортақ даму мен өркендеуге мүмкіндік беретін болады. Осы тұрғыда алдағы кезеңде ТМҰ аясында көлік инфрақұрылымы жобаларын күшейту және тасымал саласындағы ынтымақтастықты арттыру мүше және бақылаушы елдердің Шығыс пен Батыс арасындағы тасымал дәлізі ретінде белсенді рөл атқаруын қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, соңғы кездердегі жаһандық және аймақтық геосаяси және геоэкономикалық өзгерістерге байланысты ағымдағы әлемдік тәртіп қарқынды өзгерістерге дүп келген күрделі кезеңде өткізілген Самарқанд саммитін барған сайын күшейіп келе жатқан ТМҰ тарихында ортақ болашақтың жол картасын белгілеген маңызды саммит ретінде қарастыруға болады. Дегенмен, жаһандық және аймақтық геосаяси және геоэкономикалық орта тұрғысынан бұл кезең ТМҰ-ның біртіндеп кеңеюі және түрік әлемінің тұтастануы мен ықпалдастығы үшін салыстырмалы түрде қолайлы әрі қажетті кезең деуге болады. Бір жағынан Ресейдің Украинаға басып кіруіне байланысты ауыр санкцияларға ұшырып, экономикалық тұрғыдан әлсіреуі және нәтижесі белгісіз соғыспен

10. Veliyev, Cavid (2022). Azərbaycan - Özbəkistan stratejik iş birliğı derinleşiyor. Alınan yer: <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/azerbaycan--ozbekistan-stratejik-is-birligi-derinlesiyor-3836492>. Erişim tarihi: 16.11.2022.

бас қатыруы, екінші жағынан аймақтағы ықпалын арттыруға тырысып келген Қытайдың да соңғы кезде АҚШ-пен барған сайын шиеленіскен геοэкономикалық және геосаяси бәсекелестігіне байланысты Үнді-Тынық мұхиты аймағына баса назар аударуы да ТМҰ елдеріне ынтымақтастықты дамыту мен өзара ықпалдастықты тереңдетуге жақсы мүмкіндік болып отыр. Жалпы алғанда, Ковид індеті мен Ресей-Украина соғысының салдарынан әлем бойынша өндіріс пен жеткізу тізбегінің үзілуі, сауда және энергетикалық бағыттардың кідіріске ұшырауы, еңбек мигранттарының қиын жағдайда қалуы сияқты факторлар ТМҰ елдерінің аймақтық ықпалдастық пен ынтымақтастыққа баса мән беруіне себеп болғанын атап өтуге болады.

Дереккөз:

1. Велиев, Жавид (2022). Әзірбайжан мен Өзбекстан стратегиялық ынтымақтастығы тереңдей түсуде. Сілтеме: <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/azerbaycan--ozbekistan-stratejik-is-birligi-derinlesiyor-3836492>. Қаралған уақыты: 16.11.2022.
2. ҚР Қорғаныс министрлігі (2021a). Қазақстан мен Өзбекстан әуе шабуылына қарсы қорғаныс және әуе аймақтық-техникалық қамтамасыз ету мәселелері жөніндегі келісімге қол қойды. Сілтеме: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/33179?lang=kk>. Қаралған уақыты: 17.11.2022.

3. ҚР Қорғаныс министрлігі (2021b). Қазақстан мен Өзбекстан бірлесіп «Hamkorlik-2021» оқу-жаттығуын өткізеді. Сілтеме: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/285029?lang=kk>. Қаралған уақыты: 17.11.2022.
4. ҚР Қорғаныс министрлігі (2022). Қазақстан мен Түркия арасындағы Әскери ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. Сілтеме: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/368784?lang=kk>. Қаралған уақыты: 18.11.2022.
5. ТР Ұлттық Қорғаныс министрлігі (2020). Ұлттық қорғаныс министрі Хулуси Акар Өзбекстанда. Сілтеме: <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/27102020-56483>. Қаралған уақыты: 18.11.2022.
6. ТР Ұлттық Қорғаныс министрлігі (2022a). Ұлттық қорғаныс министрі Хулуси Акар, Өзбекстан қорғаныс министрі Бахадир Құрбановпен кездесті. Сілтеме: <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/23112022-42384>. Қаралған уақыты: 23.11.2022.
7. ТР Ұлттық Қорғаныс министрлігі (2022b). Ұлттық қорғаныс министрі Хулуси Акар Қырғызстан қорғаныс министрі Бекболотовпен кездесті. Сілтеме: <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/132022-03470>. Қаралған уақыты: 18.11.2022.
8. Turkkon (2022a). Самарқандта Түркі мемлекеттері ұйымының тоғызыншы саммиті өтті. Сілтеме: https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-dokuzuncu-zirvesi-semerkantta-gerceklestirildi_2678. Қаралған уақыты: 14.11.2022.
9. Turkkon (2022b). Түркі мемлекеттері ұйымының тоғызыншы саммитінің Самарқанд декларациясы. Сілтеме: <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/semerkant-bildirisi-2679-164.pdf>. Қаралған уақыты: 14.11.2022.
10. Turkkon (2021). Ұйым тарихы. Сілтеме: <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>. Қаралған уақыты: 15.11.2022.

THE RISKS OF INFLATION IN CENTRAL ASIA

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

РИСКИ ИНФЛЯЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Inflation remains one of the most important challenges for the global economy. Demand and supply shocks, supply chain issues, changes in fiscal and monetary policy, higher production costs, labor market shocks, geopolitical crises, and external instability, including wars and sanctions, cause higher prices. High inflation affects the well-being and expectations of the population, especially poorer groups, lowers economic growth, and causes social instability and political conflicts. Inflation surge remains one of the frequently discussed global consequences of the current geopolitical crisis. The Russian invasion of Ukraine substantially accelerated the dynamics of inflation, which started to increase in 2021. It is worth noting that both countries are important suppliers of raw materials such as energy, metals, and agricultural products. It is important to note that oil shocks fuel inflation expectations and dis-anchor the expectations of both consumers and price setters. Therefore, further increases in the price of the above-mentioned input factors can lead to higher operating and manufacturing costs, which in turn translates into higher prices and permanently higher inflation expectations [Seiler, 2022].

Before the pandemic, the global economy had low and stable infla-

**INFLATION REMAINS
ONE OF THE MOST
IMPORTANT
CHALLENGES
FOR THE GLOBAL
ECONOMY**

**ИНФЛЯЦИЯ
ОСТАЕТСЯ ОДНОЙ
ИЗ САМЫХ
ВАЖНЫХ ПРОБЛЕМ
МИРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ**

Инфляция остается одной из важнейших проблем мировой экономики. Шоки спроса и предложения, проблемы с цепочками поставок, изменения в фискальной и монетарной политиках, более высокие производственные затраты, шоки на рынке труда, геополитические кризисы и внешняя нестабильность, включая войны и санкции, вызывают рост цен. Высокая инфляция влияет на благосостояние и ожидания населения, особенно бедных слоев населения, снижает экономический рост, вызывает социальную нестабильность и политические конфликты. Всплеск инфляции остается одним из часто обсуждаемых глобальных последствий нынешнего геополитического кризиса. Российское вторжение в Украину существенно ускорило динамику инфляции, которая начала расти в 2021 году. Стоит отметить, что обе страны являются важными поставщиками сырья, такого как энергоносители, металлы и сельскохозяйственная продукция. Важно отметить, что нефтяные шоки подпитывают инфляционные ожидания и расшатывают ожидания как потребителей, так и тех, кто устанавливает цены. Таким образом, дальнейшее повышение цен на вышеупомянутые факторы производства может привести к увеличению операционных и про-

tion rates. During the pandemic period, consumer prices declined, while in the post-pandemic period prices surged and reached levels unseen for decades. Global lockdown led to a significant reduction of supply and demand, low volumes of production, and savings accumulation due to different fiscal support measures. Hence, the re-opening of the global economy brought a situation of fast-growing demand and slowly adjusting supply side, causing prices to increase. Evidence shows that price increases significantly affected inflation expectations. Therefore, a sudden rise in inflation of a single good or category could result in a surge in inflation expectations if that good is frequently purchased. This means that higher inflation expectations often result in higher consumer spending before prices increase. Moreover, workers may demand higher wages, which will increase costs of production, and firms, also under higher inflation expectations, are more likely to pass through cost increases into prices, which will result in even higher inflation. Currently, inflation is well above central bank inflation targets in almost all countries. Repeated inflationary shocks and a prolonged period of high inflation eventually de-anchors inflation expectations, marking a turning point after two decades of low and stable inflation [D'Acunto and Weber, 2022; Ha et al., 2022].

изводственных затрат, что, в свою очередь, приводит к росту цен и постоянному повышению инфляционных ожиданий [Зайлер, 2022].

До пандемии в мировой экономике были низкие и стабильные темпы инфляции. В период пандемии потребительские цены снизились, а в постпандемический период цены выросли и достигли уровней, невиданных десятилетиями. Глобальный карантин привел к значительному сокращению спроса и предложения, низким объемам производства и росту накоплений из-за различных мер фискальной поддержки. Следовательно, период стабилизации привел к ситуации быстрого роста спроса и медленной корректировки предложения, что побудило рост цен. Факты показывают, что рост цен значительно повлиял на инфляционные ожидания. Так, внезапный рост инфляции в отношении одного товара или категории может привести к всплеску инфляционных ожиданий, если этот товар часто покупается. Это означает, что более высокие инфляционные ожидания часто приводят к увеличению потребительских расходов до повышения цен. Более того, рабочие могут требовать более высокой заработной платы, что приведет к увеличению издержек производства, а фирмы, также находящиеся в условиях более высоких инфляционных ожиданий, с боль-

Headline inflation across the 19 countries that use the euro hit 10.7% in October 2022, the highest rate since the single European currency was introduced. In October, the annual rise of energy prices was 41.9%. The new measure of the European statisticians – the price of a cup of coffee, well illustrates growth in prices. Data shows that the price of a cup of coffee rose by almost a fifth (16.9%) in the year to August 2022, while the cost of coffee across the European Union (EU) increased by just 0.5% in the previous 12 months. Input prices for coffee surged significantly. For instance, the price of fresh whole milk was 24.3%, and low-fat milk was 22.2% higher across the EU in August 2022 than 12 months before. The EU price of sugar was 33.4% more expensive over the same period. By contrast, sugar prices only increased 0.8% between 2020 and 2021. It is worth noting that adding sugar to coffee in Poland is over 109% more expensive [Broom, 2022].

Higher inflation together with debt service is among the top challenges for the countries of Central Asia. According to the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), average inflation in the EBRD regions reached 16.5% in July, while in Central Asia the inflation was in the 10-16% range, way above the target corridors. High inflation reduces the well-being of many households and puts structural reforms and fiscal consolidation measures at risk. It is worth noting that inflation may not have peaked in the EBRD regions [Usov, 2022].

Figure 1 demonstrates dynamic inflation rates in Central Asian countries. The dynamics show that price increases, which started in 2021, continued in 2022. In 2021, the indicator of Turkmenistan was the highest and amounted to 15% (4.4% in 2010). Inflation in Kyrgyzstan equaled 11.9% (8% in 2010), in Uzbekistan – 10.8% (12.3% in 2010), in Tajikistan – 9%

**THE RUSSIAN
INVASION
OF UKRAINE
SUBSTANTIALLY
ACCELERATED THE
DYNAMICS OF
INFLATION**

**РОССИЙСКОЕ
ВТОРЖЕНИЕ
НА УКРАИНУ
СУЩЕСТВЕННО
УСКОРИЛО
ДИНАМИКУ
ИНФЛЯЦИИ**

шей вероятностью перенесут рост издержек в цены, что приведет к еще более высокой инфляции. В настоящее время инфляция значительно превышает целевые показатели центральных банков почти во всех странах. Повторяющиеся инфляционные шоки и длительный период высокой инфляции, в конечном счете, лишают якоря инфляционные ожидания, знаменуя переломный момент после двух десятилетий низкой и стабильной инфляции [Д'Акунто и Вебер, 2022; Ха и соавторы, 2022].

Общая инфляция в 19 странах, использующих евро, достигла 10.7% в октябре 2022 года, что является самым высоким показателем с момента введения единой европейской валюты. В октябре годовой рост цен на энергоносители составил 41.9%. Новый показатель европейских статистиков – цена чашки кофе, хорошо иллюстрирует рост цен. Данные показывают, что цена чашки кофе выросла почти на пятую часть (16.9%) за год к августу 2022 года, в то время как стоимость кофе в Европейском союзе (ЕС) выросла всего на 0.5% за предыдущие 12 месяцев. Цены на ингредиенты для кофе выросли значительно. Например, в августе 2022 года цена на свежее цельное молоко в ЕС была на 24.3%, а на обезжиренное молоко – на 22.2% выше, чем за 12 месяцев до этого. Цена на сахар в ЕС за тот же период была на 33.4% выше. Напротив, цены на сахар выросли всего на 0.8% в период с 2020 по 2021 год. Стоит отметить, что добавление сахара в кофе в Польше обходится более чем на 109% дороже [Брум, 2022].

Более высокая инфляция вместе с обслуживанием долга является одной из главных проблем для стран Центральной Азии. По данным Европейского банка реконструкции и развития (ЕБРР), средняя инфляция в регионах ЕБРР в июле достигла

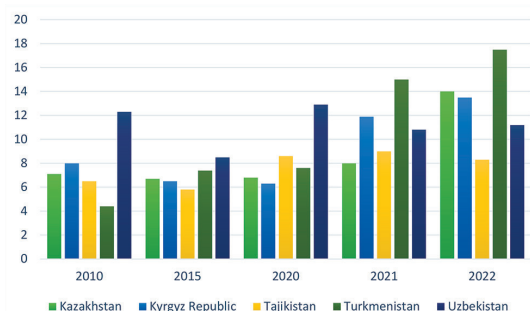
(6.5% in 2010), and in Kazakhstan – 8% (7.1% in 2010).

Figure 2 shows the average inflation in Central Asia, which was the lowest (7%) in 2015. In 2020, it reached 8.4% and increased to almost 13% in 2022.

According to the forecasts of the Asian Development Bank (2022), the average inflation in 2022 in the Caucasus and Central Asia will achieve 11.5%, decreasing to 7.1% in 2023. The Bank notes that the surge in food and energy prices caused higher inflation in the region. In Kazakhstan, in the first 7 months of 2022, food price increases amounted to 16%, for other goods - 11.2%, and for services – 8.4%. Supply chain disruption from food export bans imposed by Russia led to shortages of staple foods and jumps in prices of 52.6% for sugar and 22.8% for wheat. In Kyrgyzstan and Tajikistan, during the reported period, prices rose by 12.6% and 9.6% for food, 5.6% and 6.6% for other goods, and 4.9% and 8.4% for services, respectively. In Uzbekistan, despite higher costs for imported food and capital goods, rising wages and pensions, and price deregulation for domestic wheat, inflation decelerated slightly to 10.6% in the first half of 2022 from 10.9% a year earlier. The government implemented policies to stabilize food prices, in particular, exemption of tax and customs duties on essential foodstuffs until the end of 2022. As a result, food inflation slowed to 14.2% from 15.5% a year earlier. However, inflation for other goods in-

Figure 1. Inflation rate in Central Asia, average consumer prices (annual percent change)

Рисунок 1. Уровень инфляции в Центральной Азии, средние потребительские цены (годовое изменение в процентах)

Source: The Author's compilation based on the IMF (2022) data.

Источник: составлено автором на основе данных Международного валютного фонда (2022).

16.5%, в то время как в Центральной Азии инфляция находилась в диапазоне 10-16%, что намного выше целевых коридоров. Высокая инфляция снижает благосостояние многих домохозяйств и ставит под угрозу проведение структурных реформ и мер бюджетной консолидации. Стоит отметить, что в регионах ЕБРР инфляция могла и не достигнуть пикового значения [Усов, 2022].

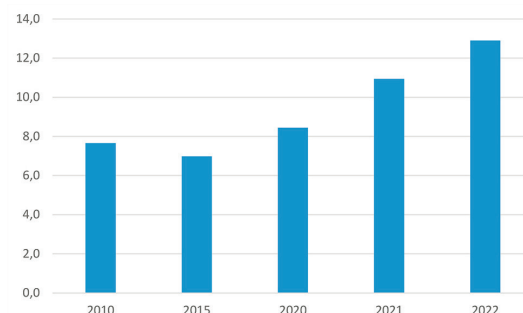
Рисунок 1 демонстрирует динамику темпов инфляции в странах Центральной Азии. Динамика показывает, что рост цен, начавшийся в 2021 году, продолжился и в 2022 году. В 2021 году показатель Туркменистана был самым высоким и составил 15% (4.4% в 2010 году). Инфляция в Кыргызстане составила 11.9% (8% в 2010 году), в Узбекистане – 10.8% (12.3% в 2010 году), в Таджикистане – 9% (6.5% в 2010 году), в Казахстане – 8% (7.1% в 2010 году).

На рисунке 2 показана средняя инфляция в Центральной Азии, которая была самой низкой (7%) в 2015 году. В 2020 году она достигла 8.4%, а в 2022 году увеличилась почти до 13%.

По прогнозам Азиатского банка развития (2022), средняя инфляция в 2022 году на Кавказе и в Центральной Азии достигнет 11.5%, снизившись до 7.1% в 2023 году. Банк отмечает, что рост цен на продукты питания и энергоносители вызвал рост инфляции в регионе. В Казахстане за 7 месяцев 2022 года рост цен на продукты

Figure 2. Average inflation in Central Asia, %

Рисунок 2. Средняя инфляция в Центральной Азии, %

Source: The Author's calculations based on the International Monetary Fund data (2022).

Источник: расчеты автора на основе данных Международного валютного фонда (2022).

creased from 8.6% to 9%, while for services slowed from 8.4% to 6.6% as planned energy tariff increases were postponed.

The International Monetary Fund (2022a) shows that to fight inflation, central banks need to normalize balance sheets, and raise real policy rates above their neutral level fast enough and for long enough to keep inflation and inflation expectations under control. Fiscal policy also needs to support monetary policy in softening demand in economies with excess aggregate demand and overheating labor markets. Authorities should take into consideration that supply-side efforts can support monetary policy in reducing inflation. In the conditions of tight supply, increases in government expenditure or tax cuts will only push inflation up further. Consequently, price instability may put at risk all government efforts to increase economic growth rates. Moreover, increasing costs of living may put the most vulnerable members of society at risk as poorer households often spend relatively more than others on food, heating, and fuel – categories that have seen

питания составил 16%, на прочие товары – 11.2%, на услуги – 8.4%. Нарушение цепочек поставок из-за введенных Россией запретов на экспорт продовольственных товаров привело к нехватке основных продуктов питания и скачку цен на сахар на 52.6% и на пшеницу на 22.8%. В Кыргызстане и Таджикистане за отчетный период цены на продукты питания выросли на 12.6% и 9.6%, на прочие товары – на 5.6% и 6.6%, на услуги – на 4.9% и 8.4%, соответственно. В Узбекистане, несмотря на повышение стоимости импортных продуктов питания и средств производства, повышение заработной платы и пенсий, а также отмену регулирования цен на отечественную пшеницу, инфляция незначительно замедлилась до 10.6% в первой половине 2022 года с 10.9% годом ранее. Правительство реализовало политику стабилизации цен на продовольствие, в частности, освобождение от налогов и таможенных пошлин на продукты первой необходимости до конца 2022 года. В результате продовольственная инфляция за-

particularly steep price increases. While developing policies to protect vulnerable groups of society, policymakers need to take into account that broad price caps or food and energy subsidies should be avoided, as they increase demand while diminishing or removing supply incentives.

Monetary authorities of almost all Central Asian countries responded with higher interest rates. However, fiscal authorities, in turn, propose and plan different policies to fight inflation and mitigate its consequences.

At a meeting with the heads of diplomatic missions, President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev noted that the demonopolization of the economy is a national priority for Kazakhstan. In his speech, the President focused on Kazakhstan's contribution to ensuring regional and global food security. According to the President, Kazakhstan is among the top 10 largest exporters of grain crops, annually supplying more than 5 million tons of wheat and 1.5 million tons of flour. Moreover, Kazakhstan is one of the largest producers of flax seeds and exporters of oilseeds. At the same time, the country is concerned about the persistently high level of food imports from abroad, which leads to high inflation. The President concluded that experts rightly admitted that inflation in Kazakhstan was of foreign origin [Forbes, 2022].

At the same time, the Prime Minister of Kazakhstan Alikhan Smailov held a meeting on the prices for socially significant food products, where the First Vice Minister of Trade and Integration Arman Shakkaliyev reported that food inflation for 10 months of 2022 reached 20.5%. To stabilize prices for a wide range of food products, it is planned to work out the issue of reducing the cost of grain, fodder, and sunflower oil. He also mentioned that in recent years, some

**HIGHER INFLATION
IS ONE OF THE TOP
CHALLENGES FOR
THE COUNTRIES OF
CENTRAL ASIA**

**ПОВЫШЕНИЕ
ИНФЛЯЦИИ
ЯВЛЯЕТСЯ ОДНИМ
ИЗ ГЛАВНЫХ
ВЫЗОВОВ
ДЛЯ СТРАН
ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ**

медлилась до 14.2% с 15.5% годом ранее. Однако инфляция по другим товарам увеличилась с 8.6% до 9%, а по услугам замедлилась с 8.4% до 6.6%, поскольку запланированное повышение тарифов на энергию было отложено.

Международный валютный фонд (2022a) показывает, что для борьбы с инфляцией центральным банкам необходимо нормализовать балансы и поднять реальные учетные ставки выше их нейтрального уровня достаточно быстро и на длительный срок, чтобы держать инфляцию и инфляционные ожидания под контролем. Фискальная политика также должна поддерживать монетарную политику в целях смягчения спроса в странах с избыточным совокупным спросом и перегревом рынков труда. Власти должны учитывать, что усилия по стимулированию предложения могут поддержать денежно-кредитную политику в снижении инфляции. В условиях ограниченного предложения увеличение государственных расходов или снижение налогов только подтолкнет инфляцию к дальнейшему росту. Следовательно, ценовая нестабильность может поставить под угрозу все усилия правительства по увеличению темпов экономического роста. Кроме того, рост стоимости жизни может поставить под угрозу наиболее уязвимых членов общества, поскольку более бедные домохозяйства часто тратят относительно больше, чем другие, на продукты питания, отопление и топливо — категории, цены на которые выросли особенно резко. При разработке политики для защиты уязвимых слоев населения политики должны учитывать, что следует избегать широких пределов цен или субсидий на продукты питания и энергию, поскольку они увеличивают спрос, уменьшая или устраняя стимулы предложения.

producers made public statements in the press about the upcoming price increases. As a result, Shakkaliyev called for an urgent antitrust policy and appropriate response to public statements of the producers. Minister of Agriculture Yerbol Karashukeev reported that some commodity producers asked to increase the amount of government subsidies. The Prime Minister responded that in 2022 the government doubled subsidies for agriculture, but those who received them increased food prices by 20%. The Prime Minister expressed dissatisfaction with this situation and called for producers to take counter obligations to make the subsidy system work well. Smailov concluded that ministries and akimats have all the necessary tools, financial resources, and control functions to regulate the cost of socially significant food products, but there is still no expected effect from the work of regional commissions to investigate pricing chains, whose activities were instructed to be reformatted, and the database on vegetable stores has not been updated. He pointed at the weak work of akimats and insufficient coordination on the part of the ministries of agriculture, trade and integration and instructed for the improper performance of their duties to bring to disciplinary responsibility the supervising deputy akims of these regions [Atameken Business, 2022].

Thus, based on the meeting of the government of Kazakhstan, and taking into consideration the similarity of the situation in Central Asia, we can develop the following recommendations. Firstly, it is important to determine the origins of inflation. While the President of Kazakhstan points out the role of imports, the government of Kazakhstan mainly focuses on intermediaries, public statements of producers, and other local issues. In fact, there is a need for comprehensive research, which will assess

**IN CENTRAL ASIA,
IT IS IMPORTANT
TO DETERMINE
THE ORIGINS OF
INFLATION**

**В ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ ВАЖНО
ОПРЕДЕЛИТЬ
ПРОИСХОЖДЕНИЕ
ИНФЛЯЦИИ**

Денежные власти почти всех стран Центральной Азии ответили повышением процентных ставок. Однако фискальные органы, в свою очередь, предлагают и планируют различные меры по борьбе с инфляцией и смягчению ее последствий.

На встрече с главами дипломатических миссий Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев отметил, что демонополизация экономики является для Казахстана национальным приоритетом. В своем выступлении Президент акцентировал внимание на вкладе Казахстана в обеспечение региональной и глобальной продовольственной безопасности. По словам Президента, Казахстан входит в десятку крупнейших экспортеров зерновых культур, ежегодно поставляя более 5 миллионов тонн пшеницы и 1.5 миллионов тонн муки. Кроме того, Казахстан является одним из крупнейших производителей семян льна и экспортеров масличных культур. В то же время страну беспокоит устойчиво высокий уровень импорта продовольствия из-за рубежа, что приводит к высокой инфляции. Президент сделал вывод, что эксперты справедливо признали, что инфляция в Казахстане имеет иностранное происхождение [Форбс, 2022].

В то же время Премьер-Министр Казахстана Аликхан Смаилов провел совещание по ценам на социально значимые продукты питания, где первый вице-министр торговли и интеграции Арман Шаккалиев сообщил, что продовольственная инфляция за 10 месяцев 2022 года достигла 20.5%. Для стабилизации цен на широкий спектр продовольственных товаров планируется проработать вопрос снижения стоимости зерна, фуража, подсолнечного масла. Он также отметил, что в последние годы некоторые производители делали публичные заявления в прессе о грядущем повышении цен. В результате Шаккали-

the contributions of all factors and policies, including trade, monetary and fiscal measures, external shocks, etc. Secondly, there is a need for policy coordination between monetary and fiscal authorities and within fiscal policy. Thirdly, policy implementation, including supply-side measures, should be based on analytical and empirical research, and theoretical findings are also important as in the case of subsidies. Fourth, the role of local authorities remains important, but not in fighting with producers or administrative price controls, but in the development of businesses to increase volumes of output. Finally, structural reforms should take into consideration all future shocks. Implementation of these policies can help the governments of Central Asia reduce inflation, achieve higher economic growth and increase the well-being of the population.

References:

1. Asian Development Bank (2022). Asian Development Outlook 2022. Update. Entrepreneurship in the digital age. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/825166/ado2022-update.pdf>. Accessed on 15.10.2022.
2. Atameken Business (2022). Smailov said, because of whom food prices are rising in Kazakhstan. Retrieved from <https://inbusiness.kz/ru/last/smailov-skazal-iz-za-kogo-v-kazahstane-rastut-ceny-na-produkty>. Accessed on 08.11.2022.

ев призвал к срочной антимонопольной политике и адекватному реагированию на публичные заявления производителей. Министр сельского хозяйства Ербол Карашукеев сообщил, что некоторые товаропроизводители попросили увеличить размер государственных субсидий. Премьер-министр ответил, что в 2022 году правительство удвоило субсидии сельскому хозяйству, но те, кто их получил, повысили цены на продукты на 20%. Премьер-министр выразил недовольство сложившейся ситуацией и призвал производителей взять на себя встречные обязательства, чтобы система субсидирования работала правильно. Смайлов пришел к выводу, что министерства и акиматы обладают всеми необходимыми инструментами, финансовыми ресурсами и контрольными функциями для регулирования себестоимости социально значимых продуктов питания, однако ожидаемого эффекта от работы региональных комиссий по исследованию цепочек ценообразования, деятельность которых нужно было перестроить согласно поручению, не наблюдается, а база данных по овощехранилищам не обновлена. Он указал на слабую работу акиматов и недостаточную координацию со стороны

s0.rbk.ru

3. Broom, Douglas (2022). Inflation in Europe: Could your morning coffee become a 'luxury'? Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2022/11/europe-inflation-coffee-cup/>. Accessed on 10.11.2022.
4. D'Acunto, Francesco and Michael Weber (2022). Rising inflation is worrisome. But not for the reasons you think. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/rising-inflation-worrisome-not-reasons-you-think>. Accessed on 05.11.2022.
5. Forbes (2022). Tokayev: Inflation in Kazakhstan is of foreign origin. Retrieved from https://forbes.kz/finances/tokayev_inflyatsiya_v_kazahstane_imeet_inostrannoe_proishojdenie/. Accessed on 10.11.2022.
6. Ha, Jongrim, Kose Ayhan and Franziska Ohnsorge (2022). Today's inflation and the Great Inflation of the 1970s: Similarities and differences. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/todays-inflation-and-great-inflation-1970s-similarities-and-differences>. Accessed on 05.11.2022.
7. International Monetary Fund (2022). Inflation rate, average consumer prices. Retrieved from <https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>. Accessed on 15.11.2022.
8. International Monetary Fund (2022a). World Economic Outlook 2022. Countering the Cost-of-Living Crisis. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022#:~:text=COUNTERING%20THE%20COST%20DOF%20DLIVING%20CRISIS,-OCTOBER%202022&text=Global%20growth%20is%20forecast%20to,of%20the%20COVID%2019%20pandemic>. Accessed on 15.11.2022.

министерств сельского хозяйства, торговли и интеграции и поручил за ненадлежащее исполнение своих обязанностей привлечь к дисциплинарной ответственности курирующих заместителей акимов этих регионов [Атамекен Бизнес, 2022].

Таким образом, по итогам заседания правительства Казахстана и учитывая схожесть ситуации в Центральной Азии, можно выработать следующие рекомендации. Во-первых, важно определить происхождение инфляции. В то время как Президент Казахстана указывает на роль импорта, правительство Казахстана в основном фокусируется на посредниках, публичных заявлениях производителей и других местных вопросах. На самом деле, необходимы всесторонние исследования, которые позволят оценить вклад всех факторов и мер политики, включая торговлю, монетарные и фискальные меры, внешние шоки и другие. Во-вторых, необходима координация мер между монетарными и фискальными органами и в рамках фискальной политики. В-третьих, реализация политики, включая меры по стимулированию предложения, должна основываться на аналитических и эмпирических исследованиях. Здесь необ-

9. Seiler, Pascal (2022). The Ukraine war has raised long-term inflation expectations. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/ukraine-war-has-raised-long-term-inflation-expectations>. Accessed on 12.11.2022.
10. Usov, Anton (2022). Central Asia shows strong resilience to geopolitical turmoil. Retrieved from <https://www.ebrd.com/news/2022/central-asia-shows-great-resilience-to-geopolitical-turmoil-.html#:~:text=Regional%20inflation%20remains%20high%2C%20up%20to%2016%20per%20cent&text=The%20EBRD%20is%20expecting%20the,revision%20of%20its%20spring%20forecast>. Accessed on 11.11.2022.

ходимо отметить важность теоретических выводов, как в случае с субсидиями. В-четвертых, роль местных органов власти остается важной, но не в борьбе с производителями или административном контроле цен, а в развитии бизнеса для увеличения объемов выпуска продукции. Наконец, структурные реформы должны учитывать все будущие шоки. Реализация этих политик может помочь правительствам Центральной Азии снизить инфляцию, добиться более высоких темпов экономического роста и повысить благосостояние населения.

Источники:

1. Азиатский банк развития (2022). Прогноз развития Азии 2022. Обновление. Предпринимательство в эпоху цифровых технологий. Доступно по адресу: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/825166/ado2022-update.pdf>. Дата обращения: 15.10.2022.
2. Атамекен Бизнес (2022). Смаилов рассказал, из-за кого в Казахстане растут цены на продукты. Доступно по адресу: <https://inbusiness.kz/ru/last/smailov-skazal-iz-za-kogo-v-kazahstane-rastut-ceny-na-produkty>. Дата обращения: 08.11.2022.
3. Брум, Дуглас (2022). Инфляция в Европе: может ли ваш утренний кофе стать «роскошью»? Доступно по адресу: <https://www.weforum.org/>

<agenda/2022/11/europe-inflation-coffee-cup/>. Дата обращения: 10.11.2022.

4. Д'Акунто, Франческо и Майкл Вебер (2022). Рост инфляции вызывает тревогу. Но не по тем причинам, о которых вы думаете. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/rising-inflation-worrisome-not-reasons-you-think>. Дата обращения: 05.11.2022.
5. Зайлер, Паскаль (2022). Война на Украине повысила долгосрочные инфляционные ожидания. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/ukraine-war-has-raised-long-term-inflation-expectations>. Дата обращения: 12.11.2022.
6. Международный валютный фонд (2022). Уровень инфляции, средние потребительские цены. Доступно по адресу: <https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD>. Дата обращения: 15.11.2022.
7. Международный валютный фонд (2022a). Перспективы развития мировой экономики, 2022. Противодействие кризису стоимости жизни. Доступно по адресу: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022#:~:text=COUNTERING%20THE%20COST%2DOF%2DLIVING%20КРИЗИС,-ОК-ТЯБРЬ%202022&text=Глобальный%20рост%20прогноз%20%20%20COVID%2D19%20пандемии>. Дата обращения: 15.11.2022.
8. Усов, Антон (2022). Центральная Азия демонстрирует сильную устойчивость к геополитическим потрясениям. Доступно по адресу: <https://www.ebrd.com/news/2022/central-asia-shows-great-resilience-to-geopolitical-turmoil-.html#:~:text=Regional%20inflation%20remains%20high%2C%20up%20to%2016%20per%20cent&text=%20EBRD%20%20ожидает%20пересмотр%20%20его%20весеннего%20прогноза>. Дата обращения: 11.11.2022.
9. Форбс (2022). Токаев: Инфляция в Казахстане имеет иностранное происхождение. Доступно по адресу: https://forbes.kz/finances/tokaev_inflyatsiya_v_kazahstane_imeet_inostrannoe_proishojdenie/. Дата обращения: 10.11.2022.
10. Ха, Йонгрим, Коце Айхан и Франциска Онсорге (2022). Сегодняшняя инфляция и Великая инфляция 1970-х годов: сходства и различия. Доступно по адресу: <https://cepr.org/voxeu/columns/todays-inflation-and-great-inflation-1970s-similarities-and-differences>. Дата обращения: 05.11.2022.

POLICY DIALOGUE BETWEEN CENTRAL ASIA AND EUROPEAN UNION: REAFFIRMATION OF INTERESTS

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ МЕЖДУ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ И ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ: ПОДТВЕРЖДЕНИЕ ИНТЕРЕСОВ

On October 27, 2022, Central Asian leaders gathered in Astana for the first regional Central Asia-European Union summit, alongside European Council President Charles Michel. At the summit, the Central Asian presidents, except for Turkmenistan, which was presented by the Deputy Chair of the Cabinet of Ministers, reaffirmed their commitment to deepening ties with the EU.

Given the “unprecedented geopolitical tensions” and “difficult time for Europe and the wider region,” participants were discussing opportunities to continue their multifaceted and forward-looking cooperation [Putz, 2022a; European Council, 2022]. Particular attention was paid to the importance of Central Asia as a bridge between Europe and Asia. In this regard, the harmonization of Central Asian and EU transport routes, including the Trans-European Transport Network (TEN-T), was mentioned [European Council, 2022]. President Mirziyoyev proposed to create logistics corridors for effective entry into the EU market, in particular through the Trans-Caspian direction [Review.uz, 2022]. President Japarov mentioned the potential for diversification of logistics through the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan rail-

**PARTICULAR
ATTENTION WAS PAID
TO THE IMPORTANCE
OF CENTRAL ASIA AS
A BRIDGE BETWEEN
EUROPE AND ASIA**

**ОСОБОЕ ВНИМАНИЕ
БЫЛО УДЕЛЕНО
ЗНАЧЕНИЮ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
КАК МОСТА МЕЖДУ
ЕВРОПОЙ И АЗИЕЙ**

27 октября 2022 года лидеры стран Центральной Азии вместе с президентом Европейского совета Шарлем Мишелем собрались в Астане на первый региональный саммит Центральная Азия-Европейский союз. На саммите президенты стран Центральной Азии, за исключением президента Туркменистана, которого представлял заместитель Председателя Кабинета Министров, подтвердили свою приверженность углублению связей с ЕС.

В условиях «беспрецедентной геополитической напряженности» и «трудного времени для Европы и региона в целом» участники обсуждали возможности продолжения многопланового и перспективного сотрудничества [Путц, 2022a; Европейский совет, 2022]. Особое внимание было уделено значению Центральной Азии как моста между Европой и Азией. В частности, стороны отметили гармонизацию транспортных маршрутов Центральной Азии и ЕС, включая Транс-европейскую транспортную сеть (TEN-T) [Европейский совет, 2022]. Президент Мирзиёев предложил создать логистические коридоры для эффективного выхода на ры-

way project, which could connect Central Asia with Europe through Turkmenistan, the Caspian Sea, Azerbaijan, and Turkey. President Tokayev mentioned “the need to build bridges, not walls,” emphasizing the importance of connectivity, which in the current reality allows Central Asia to benefit from the suspension of transit through Russia and the increase in China’s transit through Central Asia [Akorda, 2022a]. To this end, the parties supported the organization of the EU-Central Asia Ministerial Conference on Connectivity in November 2022.

Parties mentioned the positive trend of economic cooperation. According to President Tokayev, during the first eight months of 2022, the volume of trade between the EU and Kazakhstan increased by over 40% in comparison to last year’s indicators. The export of food products over the past year increased by 32% [Akorda, 2022a]. However, Central Asian countries primarily export raw materials, crude oil, gas, metals, and other low-value products in comparison to the EU, which exports mainly manufactured machinery and goods. Therefore, President Mirziyoyev proposed ensuring Central Asian products’ compliance with European stan-

нок ЕС, а именно по Транскаспийскому направлению [Review.uz, 2022]. Президент Жапаров упомянул потенциал диверсификации логистики через железнодорожный проект Китай-Кыргызстан-Узбекистан, который может соединить Среднюю Азию с Европой через Туркменистан, Каспийское море, Азербайджан и Турцию. Президент Токаев упомянул «необходимость строить мосты, а не стены», подчеркнув важность связности, которая в нынешних реалиях позволяет Центральной Азии извлечь выгоду из приостановки транзита через Россию и увеличения китайского транзита через Центральную Азию [Акорда, 2022a]. Поэтому стороны поддержали организацию министерской конференции ЕС-Центральная Азия по взаимосвязанности в ноябре 2022 года.

Стороны отметили положительную динамику экономического сотрудничества. По словам президента Токаева, за первые восемь месяцев 2022 года объем торговли между ЕС и Казахстаном вырос более чем на 40% по сравнению с прошлогодними показателями. Экспорт продовольственных товаров за последний год увеличился на 32% [Акорда, 2022a]. Однако страны

dards and regulations, as well as conducting joint marketing research to assess the recognition and demand for Central Asian goods in European markets. He also stressed the need for European investments and technologies [Review.uz, 2022]. According to President Tokayev, the EU has invested more than \$120 billion in Central Asia over the last decade, accounting for 40% of total foreign direct investment in the region. 70% of these investments were addressed to Kazakhstan [Akorda, 2022a]. For advancing economic cooperation between the parties, President Mirziyoyev proposed to establish a committee for economic cooperation called "European Union-Central Asia" at the level of vice-premiers, the first meeting of which could be held next spring in Samarkand on the eve of the annual meeting of the Board of Governors of the European Bank for Reconstruction and Development. President Mirziyoyev believes that improving the working arrangements between the parties allows for expanding the trade portfolio and the development of transport connectivity, which works in line with the EU's Global Gateway Initiative [Review.uz, 2022].

Energy cooperation was also widely discussed by participants. Given the current geopolitical situation and Europe's energy crisis, the EU is interested in diversifying its energy supply. Kazakhstan and Turkmenistan provide a good alternative for that. Ensuring the transportation of energy resources, especially given the situation with the Caspian pipelines, the sides are interested in increasing the capacity of energy cooperation. Green energy was also on the agenda. Sides are interested in strengthening the green component of cooperation. Besides, the parties discussed the experience of the EU in the management of transboundary

CENTRAL ASIA HAS BECOME AN ALTERNATIVE FOR DISPLAYING FOREIGN POLICY AMBITIONS OF REGIONAL LEADERS AND BALANCING GEOPOLITICAL TENSIONS CAUSED BY THE RUSSIAN INVASION AND ANTI-CHINESE SENTIMENT IN THE WEST

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ СТАЛА АЛЬТЕРНАТИВОЙ ДЛЯ ПРОЯВЛЕНИЯ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ АМБИЦИЙ РЕГИОНАЛЬНЫХ ЛИДЕРОВ И БАЛАНСИРОВКИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ, ВЫЗВАННОЙ РОССИЙСКИМ ВТОРЖЕНИЕМ И АНТИКИТАЙСКИМИ НАСТРОЕНИЯМИ НА ЗАПАДЕ

Центральной Азии в основном экспортируют сырье, сырую нефть, газ, металлы и другие товары с низкой стоимостью по сравнению с ЕС, который экспортирует в основном промышленные машины и товары. Поэтому Президент Мирзиёев предложил обеспечить соответствие продукции Центральной Азии европейским стандартам и нормам, а также провести совместные маркетинговые исследования для оценки узнаваемости и востребованности товаров Центральной Азии на европейских рынках. Он также подчеркнул необходимость европейских инвестиций и технологий [Review.uz, 2022]. По словам президента Токаева, за последнее десятилетие ЕС инвестировал в Центральную Азию более 120 миллиардов долларов, что составляет 40% от общего объема прямых иностранных инвестиций в регионе. 70% этих инвестиций были направлены в Казахстан [Акорда, 2022а]. Для продвижения экономического сотрудничества между сторонами Президент Мирзиёев предложил создать на уровне вице-премьеров комитет по экономическому сотрудничеству под названием «Евросоюз-Центральная Азия», первое заседание которого может состояться весной будущего года в Самарканде накануне ежегодного собрания Совета управляющих Европейского банка реконструкции и развития. Президент Мирзиёев считает, что улучшение рабочих договоренностей между сторонами позволяет расширить торговый портфель и развить транспортную связность, которая соответствует инициативе ЕС Global Gateway [Review.uz, 2022].

Энергетическое сотрудничество также широко обсуждалось участниками. Учитывая текущую геополитическую ситуацию и европейский энергетический кризис, ЕС

rivers and issues related to climate change [European Council, 2022].

Projects implemented by Central Asian states to advance the capacity building of Afghan people were also covered. In particular, participants positively assessed the interim results of the EU-UNDP pilot project on the training of Afghan women at Kazakh and Uzbek universities and in special programs at Kyrgyz, Tajik, and Turkmen universities. The significance of deepening cooperation within the Erasmus+ and Horizon Europe programs was also highlighted by Central Asian participants.

In general, the past policy dialogue demonstrates the EU's intention to follow its policy goals in accordance with the EU strategy on Central Asia 2019. Given Europe's current geopolitical and energy crisis, the EU seeks to maintain its position in Central Asia while also seeking to ensure its energy supplies from that region. Providing efficient transportation routes and developing new connections are among the priority areas of EU-Central Asia cooperation.

Central Asia, meanwhile, is strengthening its intra-regional ties. Despite the Kyrgyz-Tajik border tensions, the Central Asian region

заинтересован в диверсификации поставок энергоносителей. Казахстан и Туркменистан представляют для этого хорошую альтернативу. Обеспечивая транспортировку энергоресурсов, особенно учитывая ситуацию с каспийскими трубопроводами, стороны заинтересованы в наращивании потенциала энергетического сотрудничества. Зеленая энергетика также была на повестке дня. Стороны заинтересованы в усилении зеленой составляющей сотрудничества. Кроме того, стороны обсудили опыт ЕС в управлении трансграничными реками и вопросы, связанные с изменением климата [Европейский совет, 2022].

На повестке были проекты, реализуемые государствами Центральной Азии для продвижения потенциала афганского народа. В частности, участники положительно оценили промежуточные результаты пилотного проекта ЕС-ПРООН по обучению афганских женщин в университетах Казахстана и Узбекистана, а также по специальным программам в университетах Кыргызстана, Таджикистана и Туркменистана. Важность углубления сотрудничества в рамках программ Erasmus+ и Horizon Europe также была подчеркнута участниками из Центральной Азии.

demonstrates more coherence than ever before. Their regular consultative meetings and growing intra-regional ties demonstrate the strengthening of regional unity. Over the past five years, the volume of intra-regional trade has doubled, while with the outside world, regional trade has increased by 54% [US Embassy, 2022]. Only in the last year, intra-regional trade increased by 27% [Akorda, 2022b]. The outgoing year has been fruitful for Central Asia in terms of raising awareness of the region. Attention to Central Asia in world politics has intensified due to the Russian-Ukrainian crisis. Central Asian states have become a frequent platform for various important policy dialogues, in addition to reinforcing the regional approach to ongoing geopolitical tensions. The 2022 SCO summit in Samarkand and the 2022 CICA Summit in Astana provided the perfect platforms for negotiations among the Eurasian leaders. Dialogue meetings are taking place in different regional formats. For instance, similarly to the first EU-Central Asia summit, Russian President Putin had visited Astana two weeks before for the first Central Asia-Russia summit, which had been widely speculated in the media. In September 2022, the ministerial C5+1 meeting was held on the sidelines of the U.N. General Assembly with the United States, which announced the new Economic Resilience Initiative in Central Asia with a \$25 million fund for sustainable development of the region [Putz, 2022b]. Chinese President Xi Jinping chose Astana and Tashkent as his first foreign trips since the pandemic. Turkish President Recep Tayyip Erdogan attended the Organization of Turkic States Summit in Samarkand, indicating his intention to capitalize on the region's geopolitical boost. Thus, Central Asia has become an alternative for displaying foreign policy ambitions of regional leaders and balancing geopolitical tensions caused by the Russian invasion and anti-Chinese sentiment in the West.

GIVEN THE CURRENT GEOPOLITICAL SITUATION AND EUROPE'S ENERGY CRISIS, THE EU IS INTERESTED IN DIVERSIFYING ITS ENERGY SUPPLY. KAZAKHSTAN AND TURKMENISTAN PROVIDE A GOOD ALTERNATIVE FOR THAT

УЧИТЫВАЯ ТЕКУЩУЮ ГЕОПОЛИТИЧЕСКУЮ СИТУАЦИЮ И ЕВРОПЕЙСКИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ КРИЗИС, ЕС ЗАИНТЕРЕСОВАН В ДИВЕРСИФИКАЦИИ ПОСТАВОК ЭНЕРГОНОСИТЕЛЕЙ. КАЗАХСТАН И ТУРКМЕНИСТАН ПРЕДСТАВЛЯЮТ ДЛЯ ЭТОГО ХОРОШУЮ АЛЬТЕРНАТИВУ

В целом прошедший политический диалог демонстрирует намерение ЕС следовать своей стратегии ЕС по Центральной Азии от 2019 года. Учитывая нынешний геополитический и энергетический кризис в Европе, ЕС стремится сохранить свои позиции в Центральной Азии, а также стремится обеспечить свои энергоносители из этого региона. Обеспечение эффективных транспортных маршрутов и развитие новых соединений являются одними из приоритетных направлений сотрудничества ЕС и Центральной Азии.

Тем временем Центральная Азия укрепляет свои внутрирегиональные связи. Несмотря на столкновения на кыргызско-таджикской границе, центральноазиатский регион демонстрирует большую согласованность, чем когда-либо прежде. Регулярные консультативные встречи и растущие внутрирегиональные связи свидетельствуют об укреплении регионального единства. Так, за последние пять лет объем внутрирегиональной торговли удвоился, а с внешним миром региональная торговля увеличилась на 54% [Посольство США, 2022]. Только за последний год внутрирегиональный товарооборот увеличился на 27% [Акорда, 2022б]. Уходящий год был плодотворным для Центральной Азии в плане повышения осведомленности о регионе. Внимание к Центральной Азии в мировой политике усилилось в связи с российско-украинским кризисом. Государства Центральной Азии стали частой площадкой для различных важных политических диалогов, в дополнение к усилению регионального подхода к сохраняющейся геополитической напряженности. Саммит ШОС в Самарканде и саммит СВМДА в Астане в 2022 году предоставили площадки для переговоров между

The European Union also recognizes the critical importance of Central Asian states in connection with the sanctions against Russia. Despite the risk of supporting Russia's attempts to circumvent sanctions, the EU understands that any restrictions on Central Asia might push them closer to Russia and China. Furthermore, Central Asia has emerged as a major destination for European businesses looking to relocate from Russia [Satpayev, 2022].

The European Union itself faces an unprecedented level of tensions related to the Ukrainian crisis. Besides the geopolitical risks, the EU is facing an unprecedented energy crisis due to the suspension of Europe's dependence on Russian coal, oil, and gas. At the same time, the energy crisis, which will undoubtedly have consequences in the coming years, has boosted EU cohesion [FT, 2022]. Accordingly, despite the risk that the EU's unity will be shaken by the energy crisis, there is a good chance that the ongoing challenges will help to revitalize the European order and change the EU's overall external approach.

For Central Asia, it is clear that the EU is interested in enhancing cooperation with the region, especially in the fields related to energy and raw materials. The past policy dialogue once again emphasized that the EU

евразийскими лидерами. Организуются диалоги в различных региональных форматах. К примеру, аналогично с первым саммитом ЕС-Центральная Азия, за две недели до этого российский президент Путин посетил Астану на первом саммите Центральная Азия-Россия, который широко освещался в СМИ. В сентябре 2022 года на полях Генеральной Ассамблеи ООН состоялась министерская встреча в формате «С5+1» с участием США, на которой было объявлено о новой Инициативе экономической устойчивости в Центральной Азии с фондом в размере 25 млн долл. США для устойчивого развития региона [Путц, 2022b]. Председатель КНР Си Цзиньпин выбрал Астану и Ташкент в качестве своих первых зарубежных поездок после пандемии. Президент Турции Реджеп Тайип Эрдоган участвовал на саммите Организации тюркских государств в Самарканде, что свидетельствует о его намерении извлечь выгоду из геополитического подъема региона. Таким образом, Центральная Азия стала альтернативой для проявления внешнеполитических амбиций региональных лидеров и балансировки геополитической напряженности, вызванной российским вторжением и антикитайскими настроениями на Западе.

Европейский Союз также признает значимость государств Центральной Азии в

is keeping an eye on the region and aiming to develop practical cooperation. The shift from the strategy of promoting European values to expanding economic cooperation with Central Asian states demonstrates the practical orientation of the EU's interests in the region. Central Asian states, by deepening intra-regional cooperation and continuing their innovative transformation also strengthened their positions in Eurasian affairs.

References:

1. Akorda (2022a). Kassym-Jomart Tokayev took part in the meeting of the heads of state of Central Asia and the President of the European Council. Retrieved from <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-to-kaev-prinyal-uchastie-vo-vstreche-glav-gosudarstv-centralnoy-azii-i-prezidenta-evropeyskogo-soveta-279558>. Accessed on 8.11.2022.
2. Akorda (2022b). Speech by President Kassym-Jomart Tokayev at the Fourth Consultative Meeting of the Heads of States of Central Asia. Retrieved from <https://www.akorda.kz/en/speech-by-president-kassym-jomart-tokayev-at-the-fourth-consultative-meeting-of-the-heads-of-states-of-central-asia-216535>. Accessed on 8.11.2022.
3. European Council (2022). Joint press communiqué by Heads of State of Central Asia and the President of the European Council. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/27/joint-press-communique-heads-of-state-of-central-asia-and-the-president-of-the-european-council/>. Accessed on 8.11.2022.
4. FT (2022). Letter: Energy crisis could be spur to much-needed EU integration. Retrieved from <https://www.ft.com/content/b1c45f7b-89a7-43a9-a4b3-c1b03d1d4616>. Accessed on 8.11.2022.
5. Putz, Catherine (2022a). Weeks after Russia-Central Asia Leaders' Meeting, Europe comes calling too. Retrieved from <https://thediplomat.com/2022/10/weeks-after-russia-central-asia-leaders-meeting-europe-comes-calling-too/>. Accessed on 8.11.2022.
6. Putz, Catherine (2022b). US focuses attention on Central Asia with new economic initiative. Retrieved from <https://thediplomat.com/2022/11/us-focuses-attention-on-central-asia-with-new-economic-initiative/>. Accessed on 8.11.2022.
7. Review.uz (2022). Speech by President Shavkat Mirziyoyev at the first summit in the "Central Asia - European Union" format. Retrieved from <https://review.uz/post/vstu->

**THE PAST POLICY
DIALOGUE ONCE
AGAIN EMPHASIZED
THAT THE EU IS
KEEPING AN EYE
ON THE REGION
AND AIMING TO
DEVELOP PRACTICAL
COOPERATION**

**ПРОШЕДШИЙ
ПОЛИТИЧЕСКИЙ
ДИАЛОГ ЕЩЕ РАЗ
ПОДЧЕРКНУЛ, ЧТО
ЕС ВНИМАТЕЛЬНО
СЛЕДИТ ЗА
РЕГИОНОМ И
СТРЕМИТСЯ
К РАЗВИТИЮ
ПРАКТИЧЕСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА**

связи с санкциями против России. Несмотря на риск поддержки попыток России обойти санкции, ЕС понимает, что любые ограничения в отношении Центральной Азии могут сблизить их с Россией и Китаем. Кроме того, Центральная Азия стала основным направлением для европейских компаний, стремящихся переехать из России [Сатпаев, 2022].

Сам Евросоюз сталкивается с беспрецедентным уровнем напряженности, связанной с украинским кризисом. Помимо геополитических рисков ЕС сталкивается с беспрецедентным энергетическим кризисом из-за прекращения зависимости Европы от российского угля, нефти и газа. В то же время энергетический кризис, который, несомненно, будет иметь последствия в ближайшие годы, укрепил сплоченность ЕС [FT, 2022]. Соответственно, несмотря на потенциальные риски колебания единства ЕС в связи с энергетическим кризисом, существует вероятность, что нынешние вызовы помогут оживить европейский порядок и изменить общий внешний подход ЕС.

Для Центральной Азии очевидно, что ЕС заинтересован в расширении сотрудничества с регионом, особенно в сферах, связанных с энергетикой и сырьем. Прошедший политический диалог еще раз подчеркнул, что ЕС внимательно следит за регионом и стремится к развитию практического сотрудничества. Переход от стратегии продвижения европейских ценностей к расширению экономического сотрудничества с государствами Центральной Азии свидетельствует о практической направленности интересов ЕС в регионе. Государства Центральной Азии, углубляя внутрирегиональное сотрудничество и продолжая свою инновационную трансформацию, также укрепили свои позиции в евразийских делах.

plenie-prezidenta-shavkata-mirziyoyeva-na-pervom-sammite-v-formate-centralnaya-aziya-evropeyskiy-soyuz. Accessed on 8.11.2022.

8. Satpayev, Dosym (2022). Pawns or players: what is the status of Central Asian countries in geopolitics? Retrieved from https://forbes.kz/process/peshki_ili_igroki_kakov_status_stran_tsentralnoy_azii_v_geopolitike/. Accessed on 8.11.2022.
9. US Embassy (2022). USAID hosts the 12th Annual Central Asia Trade Forum in Kazakhstan. Retrieved from <https://kz.usembassy.gov/usaids-hosts-the-12th-annual-central-asia-trade-forum-in-kazakhstan/>. Accessed on 8.11.2022.

Источники:

1. Акорда (2022a). Касым-Жомарт Токаев принял участие во встрече глав государств Центральной Азии и Президента Европейского совета. Доступен по адресу: <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-vo-vstreche-glav-gosudarstv-centralnoy-azii-i-prezidenta-evropeyskogo-soveta-279558>. Дата обращения: 8.11.2022.
2. Акорда (2022b). Выступление Президента Касым-Жомарта Токаева на Четвертой Консультативной встрече глав государств Центральной Азии. Доступен по адресу: <https://www.akorda.kz/en/speech-by-president-kassym-jomart-tokayev-at-the-fourth-consultative-meeting-of-the-heads-of-states-of-central-asia-216535>. Дата обращения: 8.11.2022.
3. Европейский совет (2022). Совместное пресс-коммюнике глав государств Центральной Азии и Председателя Европейского Совета. Доступен по адресу: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/27/joint-press-communique-heads-of-state-of-central-asia>

and-the-president-of-the-european-council/. Дата обращения: 8.11.2022.

4. FT (2022). Письмо: Энергетический кризис может подстегнуть столь необходимую интеграцию в ЕС. Доступен по адресу: <https://www.ft.com/content/b1c45f7b-89a7-43a9-a4b3-c1b03d1d4616>. Дата обращения: 8.11.2022.
5. Путц, Кэтрин (2022a). Через несколько недель после встречи лидеров России и Центральной Азии Европа призывает тоже. Доступен по адресу: <https://thediplomat.com/2022/10/weeks-after-russia-central-asia-leaders-meeting-europe-comes-calling-too/>. Дата обращения: 8.11.2022.
6. Путц, Кэтрин (2022b). США сосредотачивают внимание на Центральной Азии с новой экономической инициативой. Доступен по адресу: <https://thediplomat.com/2022/11/us-focuses-attention-on-central-asia-with-new-economic-initiative/>. Дата обращения: 8.11.2022.
7. Review.uz (2022). Выступление Президента Шавката Мирзиёева на первом саммите в формате «Центральная Азия – Европейский Союз». Доступен по адресу: <https://review.uz/post/vstuplenie-prezidenta-shavkata-mirziyoyeva-na-pervom-sammite-v-formate-centralnaya-aziya-evropeyskiy-soyuz>. Дата обращения: 8.11.2022.
8. Сатпаев, Досым (2022). Пешки или игроки: каков статус стран Центральной Азии в геополитике? Доступен по адресу: https://forbes.kz/process/peshki_ili_igroki_kakov_status_stran_tsentralnoy_azii_v_geopolitike/. Дата обращения: 8.11.2022.
9. Посольство США (2022). USAID проводит 12-й ежегодный Центральноазиатский торговый форум в Казахстане. Доступен по адресу: <https://kz.usembassy.gov/usaids-hosts-the-12th-annual-central-asia-trade-forum-in-kazakhstan/>. Дата обращения: 8.11.2022.

IRAN NUCLEAR DEAL CRISIS: DEMANDS AND REASONS

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ АҒА ҒЫЛЫМИ
ҚЫЗМЕТКЕР

КРИЗИС ИРАНСКОЙ ЯДЕРНОЙ СДЕЛКИ: ТРЕБОВАНИЯ И ПРИЧИНЫ

The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) was signed by Iran with five permanent members of the UN Security Council or P5 (China, France, Russia, the United Kingdom (UK) and the United States of America (USA), and Germany in 2015. It was about lifting sanctions on Iran in exchange for limiting its nuclear program [State.gov, 2015]. Three years later, the USA withdrew from the deal, deciding to return to sanctions. The re-imposition of heavy sanctions against the Tehran administration after the USA decision to withdraw has put the nuclear agreement, which is seen as an achievement of multilateral diplomacy, into a serious crisis. In response to this development, Iran started to increase the level of enriched uranium and to use advanced centrifuges, where Tehran announced that they would not comply with its commitments under the nuclear agreement as of 2019 [The Guardian, 2019], which caused different reactions in the international public opinion.

Although a mechanism called “Instrument in Support of Trade Exchanges” (INSTEX) was developed in order to maintain the nuclear agreement and save European investors from the sanctions of the USA, this system did

**IT WAS ABOUT
LIFTING SANCTIONS
ON IRAN IN
EXCHANGE FOR
LIMITING ITS
NUCLEAR PROGRAM**

**РЕЧЬ ШЛА О
СНЯТИИ САНКЦИИ
С ИРАНА В ОБМЕН
НА ОГРАНИЧЕНИЕ
ЕГО ЯДЕРНОЙ
ПРОГРАММЫ**

Совместный всеобъемлющий план действий (СВПД) был подписан Ираном с пятью постоянными членами Совета Безопасности ООН или P5 (Китай, Франция, Россия, Великобритания и Соединенные Штаты Америки (США) и Германия) в 2015 г. Речь шла о снятии санкций с Ирана в обмен на ограничение его ядерной программы [State.gov, 2015]. Спустя три года США вышли из сделки, решив вернуться к санкциям. Повторное введение жестких санкций против администрации Тегерана после решения США о выходе поставило ядерное соглашение, которое рассматривается как достижение многосторонней дипломатии, в серьезный кризис. В ответ на такое развитие событий Иран начал повышать уровень обогащения урана и использовать передовые центрифуги, при этом Тегеран заявил, что не будет выполнять свои обязательства по ядерному соглашению с 2019 года. [The Guardian, 2019], что вызвало разную реакцию в международном общественном мнении.

Хотя для сохранения ядерного соглашения и спасения европейских инвесторов от санкций США был разработан механизм под названием «Инструмент поддержки тор-

not yield any serious results [Irna.ir, 2019]. Additionally, the murder of Iranian scientist Muhsin Fahrizade in November 2020 paved the way for Tehran to take more radical decisions regarding its nuclear program. In line with a law enacted in the country's parliament, at first enriched uranium with 20% purity was produced, shortly after; this rate was increased to 60% [Aljazeera, 2021]. Iran's production of 60% is seen as an important step towards achieving the 90% purity of fissile uranium needed to produce an atomic bomb, and it also dashed hopes to save the nuclear deal. Indeed, in accordance with the nuclear deal, Iran can enrich uranium to the level of 3.67%.

However, after the change of presidential administration in Washington in 2021, the sides started to talk about returning to the JCPOA, deciding that the restrictions did not affect Iran's nuclear ambitions. Negotiations were held in Vienna, under the coordination of the European Union (EU) since April 2021, to ensure the re-implementation of the agreement and the return of the USA to the agree-

говых обменов» (INSTEX), серьезных результатов эта система не дала [Irna.ir, 2019]. Кроме того, убийство иранского ученого Мухсина ФахризADE в ноябре 2020 года открыло Тегерану путь к принятию более радикальных решений в отношении своей ядерной программы. В соответствии с законом, принятым в парламенте страны, сначала производился обогащенный уран 20% чистоты, вскоре после этого; этот показатель был увеличен до 60% [Aljazeera, 2021]. Производство Ираном 60%, рассматривается как важный шаг к достижению 90% чистоты делящегося урана, необходимого для производства атомной бомбы, и это также разрушило надежды на сохранение ядерного соглашения. Ведь в соответствии с ядерной сделкой, Иран может обогащать уран до уровня 3,67%.

Однако после смены президентской администрации в Вашингтоне в 2021 году стороны заговорили о возвращении к СВПД, решив, что ограничения не затрагивают ядерные амбиции Ирана. В Вене с апреля 2021 г. при координации Европейского Союза (ЕС) велись переговоры по обеспе-

ment, by August 2022 [Iranprimer.usip.org, 2021]. However, the talks stalled during the post-election transition from Hassan Rouhani to Ebrahim Raisi's government and during Russia's attack on Ukraine. After the draft agreement text presented by the EU, which is the coordinator of the negotiations, the parties gave much more positive signs in terms of reaching the final agreement compared to the previous months.

Iran conveyed its views on the draft agreement presented by the EU and accepted it as the final roadmap in nuclear negotiations to the EU on August 15, 2022. The Negotiation Coordinator and EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, Josep Borrell described Iran's response as "reasonable" [Reuters, 2022]. The USA also sent its response to the EU on August 24, 2022. Foreign Minister of Iran, Hussein Emir Abdullahiyan announced that they want sanctions against the nuclear deal to be lifted and asked for stronger assurances so that the United States would not leave the agreement again [France24.com, 2022]. In this process, letter diplomacy continued, where Washing-

чению повторного выполнения соглашения и возвращения США к соглашению к августу 2022 г. [Iranprimer.usip.org, 2021]. Однако переговоры зашли в тупик во время поствыборного перехода от Хасана Роухани к правительству Эбрагима Раиси и во время военных конфликтов между Россией и Украиной. После того, как ЕС, который является координатором переговоров, представил текст проекта соглашения, стороны дали гораздо больше позитивных сигналов с точки зрения достижения окончательного соглашения по сравнению с предыдущими месяцами.

Иран передал свои взгляды на проект соглашения, представленный ЕС и принятый в качестве окончательной дорожной карты в ядерных переговорах, в ЕС 15 августа 2022 года. Координатор переговоров и верховный представитель ЕС по иностранным делам и политике безопасности Жозеп Боррель назвал ответ Ирана «разумным» [Reuters, 2022]. США также направили ЕС свой ответ 24 августа 2022 года. Министр иностранных дел Ирана Хусейн Эмир Абдуллахиян заявил,

ton's assessment of the text presented by the Tehran administration was considered as unconstructive for the USA which could be seen as a first step that started the disintegration of the positive atmosphere.

White House Press Secretary, Karine Jean-Pierre announced that there should be no conditionality between the return to compliance with the JCPOA and investigations related to Iran's legal obligations under the Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). It would be preferable to return to the JCPOA without any open questions about guarantees. The ability to achieve this is entirely in the hands of Iran [English.news.cn, 2022]. United States Secretary of State, Anthony Blinken called Iran's latest comments on the proposal to return to the JCPOA "a step back". As a result, High Representative of the EU for Foreign Affairs and Security Policy, Josep Borrell, expressed doubts about the possibility of achieving a quick agreement between the parties to restore the JCPOA. Meanwhile, numerous information leaked to the media saying that the administration of President Joe Biden will not make a decision on the "nuclear deal" until the upcoming congressional elections in November 2022 [Kommersant.ru, 2022a].

While all these events were happening between the USA and Iran, the threads began to stretch between the International Atomic Energy Agency (IAEA) and the Tehran administration. Upon the IAEA's statement that the uranium particles were detected in 3 places in Iran that were not reported to the Agency in the early 2000s, Tehran decided to shut down the camera and similar equipment used by the agency to observe nuclear facilities [BBC, 2022]. After Tehran's harsh de-

**THREE YEARS LATER,
THE USA WITHDREW
FROM THE DEAL,
DECIDING TO RETURN
TO SANCTIONS**

**СПУСТЯ ТРИ ГОДА
США ВЫШЛИ ИЗ
СДЕЛКИ, РЕШИВ
ВЕРНУТЬСЯ К
САНКЦИЯМ**

что они хотят, чтобы санкции против ядерной сделки были сняты, и попросили дать более сильные гарантии, чтобы Соединенные Штаты снова не вышли из соглашения [France24.com, 2022]. В этом процессе продолжилась письменная дипломатия, где оценка Вашингтонском представленного тегеранской администрацией текста была признана неконструктивной для США, что можно рассматривать как первый шаг, положивший начало распаду позитивной атмосферы.

Пресс-секретарь Белого дома Карин Жан-Пьер заявила, что не должно быть никаких условий между возвращением к соблюдению СВПД и расследованиями, связанными с юридическими обязательствами Ирана по Договору о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО). Было бы предпочтительнее вернуться к СВПД без открытых вопросов о гарантиях. Возможность добиться этого полностью в руках Ирана [English.news.cn, 2022]. Гос-секретарь США Энтони Блинкен назвал последние комментарии Ирана по поводу предложения вернуться в СВПД «шагом назад». В результате Верховный представитель ЕС по иностранным делам и политике безопасности Жозеп Боррель выразил сомнение в возможности достижения быстрой договоренности между сторонами о восстановлении СВПД. Между тем в СМИ просочились многочисленные сведения о том, что администрация президента Джо Байдена не примет решения по «ядерной сделке» до предстоящих в ноябре 2022 г. выборов в конгресс [Kommersant.ru, 2022a].

Пока все эти события происходили между США и Ираном, между Международным агентством по атомной энергии (МАГАТЭ) и адми-

cision against the IAEA, the Agency, which had difficulties in observing and verifying the nuclear activities of this country, announced in its latest report that they were not in a position to give assurance that Iran's nuclear program was completely peaceful which is shared with the Board of Directors on September 7, 2022 [Davenport, 2022].

Following this striking report of the agency, the UK, Germany and France, which are parties to the nuclear agreement, shared a joint text stating that they have "serious doubts" about Iran's sincerity in re-implementing the agreement. Due to the upcoming congressional elections in the USA, the change of US President Joe Biden's approach towards the nuclear deal accelerated the negative course. Considering that Iran has also revealed its harsh reactions to the EU, USA and IAEA, which exacerbated the situation further and diminished hopes for a quick return to the nuclear agreement. In this context, Iran blamed the USA for the point reached at the end of the negotiations, which lasted about 19 months, stated that there was no serious issue or disagreement that prevented the resumption of the agreement, and announced that the USA was responsible for the failure to implement the nuclear agreement [Robinson, 2022]. On the other hand, the USA states that Iran is putting forward different demands with each passing day, and in this case, it will be difficult to reach an agreement.

It is known that Israel, which is not a party to the nuclear agreement and does not want Iran to have nuclear weapons, is trying to directly or indirectly influence the negotiations between the USA and Iran as a foreign power. In this case, Iran and the Unit-

INDEED, IN ACCORDANCE WITH THE NUCLEAR DEAL, IRAN CAN ENRICH URANIUM TO THE LEVEL OF 3.67%

ВЕДЬ В СООТВЕТСТВИИ С ЯДЕРНОЙ СДЕЛКОЙ, ИРАН МОЖЕТ ОБОГАЩАТЬ УРАН ДО УРОВНЯ 3,67%

нистрацией Тегерана тоже начали возникать проблемы. После заявления МАГАТЭ о том, что частицы урана, обнаруженные в 3 местах в Иране, о которых не сообщалось агентству в начале 2000-х годов, Тегеран принял решение отключить камеру и аналогичное оборудование, используемое агентством для наблюдения за ядерными объектами [BBC, 2022]. После резкого решения Тегерана против МАГАТЭ Агентство, которому было трудно наблюдать и проверять ядерную деятельность этой страны, объявило в своем последнем отчете, что оно не в состоянии дать уверенность в том, что ядерная программа Ирана носит полностью мирный характер, в котором поделился с Советом директоров 7 сентября 2022 г. [Давенпорт, 2022].

После этого отчета агентства Великобритании, Германия и Франция, являющиеся сторонами ядерного соглашения, поделились совместным текстом, в котором говорится, что у них есть «серьезные сомнения» в искренности Ирана в повторном выполнении соглашения. В связи с предстоящими выборами в Конгресс США изменение подхода президента США Джо Байдена к ядерной сделке ускорило негативный курс. Учитывая, что Иран также показал свою резкую реакцию на ЕС, США и МАГАТЭ, что еще больше обострило ситуацию и уменьшило надежды на скорое возвращение к ядерному соглашению. В этом контексте Иран возложил вину на США за точку, достигнутую в конце переговоров, которые длились около 19 месяцев, заявив, что не существует серьезного вопроса или разногласия, препятствующего возобновлению соглашения, и объявил, что США несут ответственность за невыполнение

ed States exchanged proposals to address remaining gaps in a draft agreement, while Israel urged the Biden administration to step away from negotiations to restore the 2015 nuclear deal with Iran. Prime Minister of Israel, Yair Lapid announced that the old deal was a "bad deal" and that negotiators had to "end this deal". [Davenport, 2022].

It is known that Iran requested the USA to remove the Iranian Revolutionary Guards from the official list of foreign terrorist organizations, where it was deployed in 2019, to guarantee that the US would not withdraw from the agreement, and also to stop investigating the origin of radioactive traces in three facilities of the IAEA. On the other hand, the USA states that Iran should comply with the NPT and IAEA rules and fulfill its obligations apart from the JCPOA.

Currently, demands from both sides without any compromise render the agreement in a difficult position. Under these circumstances, it seems difficult for Iran and the USA to come together and reach a common agreement in a short time. Both sides are aware that the risks are very high, as the failure of

ядерного соглашения [Робинсон, 2022]. С другой стороны, США констатируют, что Иран с каждым днем выдвигает разные требования, и в этом случае договориться будет сложно.

Известно, что Израиль, не являющийся участником ядерного соглашения и не желающий иметь у Ирана ядерное оружие, пытается прямо или косвенно влиять на переговоры между США и Ираном как иностранная держава. При этом Иран и США обменялись предложениями по устранению оставшихся пробелов в проекте соглашения, а Израиль призвал администрацию Байдена отойти от переговоров по восстановлению ядерной сделки 2015 года с Ираном. Премьер-министр Израиля Яир Лапид объявил, что старая сделка была «плохой сделкой» и что участники переговоров должны «прекратить эту сделку». [Давенпорт, 2022].

Иран обратился к США с просьбой исключить Корпус стражей исламской революции из официального списка иностранных террористических организаций, где они были дислоцированы в 2019 году, гарантировать, что США не выйдут из соглаше-

negotiations on Iran's nuclear program would potentially mean the resumption of regional conflict. Because, failure to reach a nuclear agreement and Iran's continued nuclear activities will cause strained relations between Israel and Iran in the region. Therefore, it is recommended that Iran and the USA meet at the negotiating table and come to a point as soon as possible.

References:

1. Aljazeera (2021). Iran starts enriching uranium at 60%, its highest level ever. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/16/iran-starts-enriching-uranium-to-60-its-highest-level-ever>. Accessed on 29.10.2022.
2. BBC (2022). IAEA urges Iran to explain uranium particles at undeclared sites. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57386296>. Accessed on 29.10.2022.
3. Davenport K. (2022). Iran Nuclear Deal negotiations reach final stage. Retrieved from <https://www.armscontrol.org/act/2022-09/news/iran-nuclear-deal-negotiations-reach-final-stage>. Accessed on 28.10.2022.
4. English.news.cn (2022). White House suggests no conditionally between revival of Iran nuclear deal. Retrieved from <https://english.news.cn/20220903/f9b4e2f9442647fa8aeac3e00321cb51/c.html>. Accessed on 29.10.2022.

ния, а также прекратить расследование происхождения радиоактивные следы на трех объектах МАГАТЭ. С другой стороны, США заявляют, что Иран должен соблюдать правила ДНЯО и МАГАТЭ и выполнять свои обязательства помимо СВПД.

В настоящее время бескомпромиссные требования с обеих сторон ставят соглашение в затруднительное положение. В этих условиях Ирану и США сложно собраться и за короткое время прийти к общему соглашению. Обе стороны осознают, что риски очень высоки, поскольку провал переговоров по ядерной программе Ирана потенциально может означать возобновление регионального конфликта. Потому что неспособность достичь ядерного соглашения и продолжение ядерной деятельности Ирана вызовут напряженные отношения между Израилем и Ираном в регионе. Поэтому рекомендуется, чтобы Иран и США встретились за столом переговоров и как можно скорее пришли к единому мнению.

5. France24.com (2022). Iran says it wants stronger guarantees for nuclear deal. Retrieved from <https://www.france24.com/en/live-news/20220831-iran-says-it-wants-stronger-guarantees-for-nuclear-deal>. Accessed on 29.10.2022.
6. Iranprimer.usip.org (2021). Timeline. Biden Diplomacy on Iran. Retrieved from <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/apr/02/new-talks-timeline-diplomacy-under-biden>. Accessed on 29.10.2022.
7. Irna.ir (2019). INSTEX, preliminary step to Europe's commitments. Retrieved from <https://en.irna.ir/news/83389492/INSTEX-preliminary-step-to-Europe-s-commitments-spokesman>. Accessed on 29.10.2022.
8. Kommersant.ru (2022a). Instead of a "nuclear deal", the conflict was restored. Retrieved from <https://www.kommersant.ru/doc/5558214>. Accessed on 27.10.2022.
9. Reuters.com (2022). EU's Borell hopes US response on Iran nuclear deal proposal this week. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/eus-borrell-answer-iran-eu-proposal-nuclear-deal-was-reasonable-2022-08-22/>. Accessed on 29.10.2022.
10. Robinson K. (2022). What is the Iran Nuclear Deal? Retrieved from <https://www.cfr.org/backgrounder/what-iran-nuclear-deal>. Accessed on 29.10.2022.
11. State.gov (2015). Joint Comprehensive Plan of Action. Retrieved from <https://2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/index.htm#:~:text=On%20July%2014%2C%202015%2C%20the,program%20will%20be%20exclusively%20peaceful>. Accessed on 29.10.2022.
12. The Guardian (2019). Iran resumes uranium enrichment in new step away from nuclear deal. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/05/iran-announces-injection-of-uranium-gas-into-1044-centrifuges>. Accessed on 29.10.2022.

Источники:

1. Aljazeera (2021). Иран начал обогащать уран до 60%, самого высокого уровня за всю историю. Доступно по адресу: <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/16/iran-starts-enriching-uranium-to-60-its-highest-level-ever>. Дата обращения: 29.10.2022.
2. BBC (2022). МАГАТЭ призывает Иран объяснить наличие частиц урана на незадекларированных объектах. Доступно по адресу: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57386296>. Дата обращения: 29.10.2022.
3. Давенпорт К. (2022). Переговоры по ядерной сделке с Ираном подошли к

THE USA ALSO SENT ITS RESPONSE TO THE EU ON AUGUST 24, 2022

США ТАКЖЕ НАПРАВИЛИ ЕС СВОЙ ОТВЕТ 24 АВГУСТА 2022 ГОДА

финальной стадии. Доступно по адресу: <https://www.armscontrol.org/act/2022-09/news/iran-nuclear-deal-negotiations-reach-final-stage>. Дата обращения: 28.10.2022.

4. English.news.cn (2022). Белый дом не предлагает условно возобновить ядерную сделку с Ираном. Доступно по адресу: <https://english.news.cn/20220903/f9b4e2f9442647fa8aeac3e00321cb51/c.html>. Дата обращения: 29.10.2022.
5. France24.com (2022). Иран заявляет, что хочет более сильных гарантий для ядерной сделки. Доступно по адресу: <https://www.france24.com/en/live-news/20220831-iran-says-it-wants-stronger-guarantees-for-nuclear-deal>. Дата обращения: 29.10.2022.
6. Iranprimer.usip.org (2021). График. Дипломатия Байдена по Ирану. Доступно по адресу: <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/apr/02/new-talks-timeline-diplomacy-under-biden>. Дата обращения: 29.10.2022.
7. Irna.ir (2019). INSTEX, предварительный шаг к обязательствам Европы. Доступно по адресу: <https://en.irna.ir/news/83389492/INSTEX-preliminary-step-to-Europe-s-commitments-spokesman>. Дата обращения: 29.10.2022.
8. Kommersant.ru (2022a). Вместо «ядерной сделки» конфликт был восстановлен. Доступно по адресу: <https://www.kommersant.ru/doc/5558214>. Дата обращения: 27.10.2022.
9. Reuters.com (2022). Борелл из ЕС надеется, что США отреагируют на предложение ядерной сделки с Ираном на этой неделе. Доступно по адресу: <https://www.reuters.com/world/middle-east/eus-borrell-answer-iran-eu-proposal-nuclear-deal-was-reasonable-2022-08-22/>. Дата обращения: 29.10.2022.
10. Робинсон К. (2022). Что такое Иранская ядерная сделка? Доступно по адресу: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-iran-nuclear-deal>. Дата обращения: 29.10.2022.
11. State.gov (2015). Совместный всеобъемлющий план действий. Доступно по адресу: <https://2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/index.htm#:~:text=On%20July%2014%2C%202015%2C%20the,program%20will%20be%20exclusively%20peaceful>. Дата обращения: 29.10.2022.
12. The Guardian (2019). Иран возобновляет обогащение урана в новом шаге от ядерной сделки. Доступно по адресу: <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/05/iran-announces-injection-of-uranium-gas-into-1044-centrifuges>. Дата обращения: 29.10.2022.

TRANSFORMING EDUCATION SUMMIT 2022: A NEW VISION OF CHALLENGES AND SOLUTIONS

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

САММИТ ПО ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ 2022: НОВОЕ ВИДЕНИЕ ПРОБЛЕМ И РЕШЕНИЙ

One of the biggest global forums on education, the United Nations Education Transformation Summit, was held in New York City from 16 to 19 September 2022. The summit took place during the 77th session of the UN General Assembly and was convened by the Secretary-General to put education at the top of the global political agenda and mobilize action, ambition, and solutions to reverse the pandemic-related learning losses and make the best efforts to transform education in a rapidly changing world. The summit was convened in connection with the global crisis in the field of education - a crisis of equity and inclusiveness, quality, and relevance. Most experts have long recognized the existence of this crisis. Often slow and subtle, this crisis is devastatingly impacting the future of children and youth worldwide as progress toward education-related Sustainable Development Goals lags far behind schedule. By the end of the three days of the summit, 130 countries committed to making education a priority and ending the learning crisis.

Secretary-General António Guterres opened the Summit with a speech calling for action by the Member States. He stated that in the 21st century, all

**THE SUMMIT WAS
CONVENED IN
CONNECTION WITH
THE GLOBAL CRISIS
IN THE FIELD OF
EDUCATION**

**САММИТ БЫЛ
СОЗВАН В СВЯЗИ
С ГЛОБАЛЬНЫМ
КРИЗИСОМ В СФЕРЕ
ОБРАЗОВАНИЯ**

С 16 по 19 сентября 2022 года в Нью-Йорке прошел один из крупнейших глобальных форумов по вопросам образования — Саммит Организации Объединенных Наций по трансформации образования. Саммит прошел в рамках 77-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН и был созван Генеральным секретарем с тем, чтобы поставить образование на первое место в глобальной политической повестке дня и мобилизовать действия, амбиции и решения, чтобы обратить вспять потери в обучении, связанные с пандемией, и приложить все усилия для трансформации образования в быстро меняющемся мире. Саммит был созван в связи с глобальным кризисом в сфере образования – кризисом справедливости и инклюзивности, качества и актуальности. Большинство экспертов давно признали наличие этого кризиса. Этот кризис, часто медленный и незаметный, оказывает разрушительное воздействие на будущее детей и молодежи во всем мире, поскольку прогресс в достижении Целей устойчивого развития, связанных с образованием, сильно отстает от графика. К концу трехдневного саммита 130 стран обязались сделать образование своим приоритетом и положить конец

countries must strive to transform education with determination and conviction. Unlike previous forums of this level, the Summit was the culmination of 115 national consultations between world leaders, teachers, students, philanthropic organizations, civil society, and international partners. The Summit was prepared through a focused, intensive and inclusive preparatory process that responded to the priorities of the Member States and ensured the meaningful participation of young people and the entire range of stakeholders in the field of education [Eiehub, 2022]. The background information collected during the consultations, the visions of education issues at the national level, the initiatives and proposals of various parties that did not always have the opportunity for such meetings in the past, were presented at the Preliminary Summit in Paris in June 2022, became a real contribution to the content and planning of education in the 21st century. It should be recalled that among the participants in the national consultations were not only ministries and educational departments, but also non-governmental organizations, youth as-

кризису обучения.

Генеральный секретарь Антониу Гутерриш открыл Саммит речью, призывающей государства-члены к действиям. Он заявил, что в 21 веке все страны должны решительно и убежденно стремиться к преобразованию образования. В отличие от предыдущих форумов такого уровня Саммит стал кульминацией 115 национальных консультаций между мировыми лидерами, преподавателями, студентами, благотворительными организациями, гражданским обществом и международными партнерами. Саммит был подготовлен в рамках целенаправленного, интенсивного и инклюзивного подготовительного процесса, который отвечал приоритетам государств-членов и обеспечивал значимое участие молодежи и всего круга заинтересованных сторон в сфере образования [Эйхаб, 2022]. Собранная в ходе консультаций справочная информация, видение проблем образования на национальном уровне, инициативы и предложения различных сторон, которые не всегда имели

sociations, parents' associations, the media, health and funding authorities, and other organizations. We believe this was necessary not only to inform and realize the importance of the problems discussed by the general public but also to share responsibility for making important decisions and proposals voiced at the Preliminary and then the main Summit in September.

All summit delegates acknowledged that the issues under discussion are relevant, although not new. COVID-19 has deepened the growing education gap. Guterres said: "The rich have access to better resources, schools, and universities leading to better jobs, while the poor, especially girls, face huge barriers to gaining life-changing skills" [Miks and McIlwaine, 2020]. During preliminary consultations, the Geneva Global Center for Education in Emergencies announced that the COVID-19 pandemic has severely exacerbated the education crisis; the indirect financial impact could result in the loss of US\$21 trillion in potential lifetime earnings for students, equivalent to 17% of today's global GDP. Over 90% of the world's children have interrupted their education due to the pandemic. The pandemic has also revealed big differences not only between countries but especially between different groups of students within countries. In the context of the global climate crisis, rapid technological transformation, profound changes in the world of work, declining trust in public institutions, erosion of democratic values, and the spread of disinformation, intolerance and hate speech, the pandemic has led to the failure of many educational reforms around the world [Miks and McIlwaine, 2020].

At the Summit, the so-called Youth Declaration was presented, dedicated to the role of education in solving

**COVID-19 HAS
DEEPEINED
THE GROWING
EDUCATION GAP**

**COVID-19
УСУГУБИЛ
РАСТУЩИЙ РАЗРЫВ
В ОБРАЗОВАНИИ**

возможность для таких встреч в прошлом, были представлены на Предварительном саммите в Париже в июне 2022 г., стал стал реальным вкладом в содержание и планирование образования в 21 веке. Напомним, что среди участников национальных консультаций были не только министерства и ведомства образования, но и неправительственные организации, молодежные объединения, ассоциации родителей, СМИ, органы здравоохранения и финансирования и другие организации. Считаем, что это было необходимо не только для информирования и осознания важности обсуждаемых широкой общественностью проблем, но и для разделения ответственности за принятие важных решений и предложений, озвученных на Предварительном, а затем и на основном Саммите в сентябре.

Все делегаты саммита признали, что обсуждаемые вопросы актуальны, хотя и не новы. COVID-19 усугубил растущий разрыв в образовании. Гутерриш сказал: «Богатые имеют доступ к лучшим ресурсам, школам и университетам, что ведет к лучшей работе, в то время как бедные, особенно девочки, сталкиваются с огромными препятствиями на пути к получению навыков, меняющих жизнь» [Микс и Макилвейн, 2020]. В ходе предварительных консультаций Женевский глобальный центр образования в чрезвычайных ситуациях объявил, что пандемия COVID-19 серьезно усугубила образовательный кризис; косвенное финансовое воздействие может привести к потере 21 триллиона долларов США потенциального заработка студентов на протяжении всей их дальнейшей жизни, что эквивалентно 17% сегодняшнего мирового ВВП. Более 90% детей в мире прервали свое образование из-за пандемии. Пандемия также

global problems. It is said that the state of the world can only be changed by changing the state of education. The Youth Declaration is the culmination of a months-long consultation process reflecting the contributions of nearly half a million young people. The Declaration requires decision-makers to involve young people in the development and implementation of education policy as partners, not just beneficiaries. It also requires investment in youth leadership and gender-transformative education. This requires, as stated in the text of the Declaration, a "reboot" of education systems, including:

- development of a gender-sensitive educational policy,
- supporting the psychosocial well-being of students and teachers,
- creation of financial mechanisms that could offset the direct and indirect costs of education for economically vulnerable communities.

Dozens of countries have also pledged to include climate education and global citizenship in their curricula to tackle the climate

выявила большие различия не только между странами, но особенно между разными группами студентов внутри стран. В условиях глобального климатического кризиса, быстрой технологической трансформации, глубоких изменений в сфере труда, снижения доверия к государственным институтам, эрозии демократических ценностей и распространения дезинформации, нетерпимости и разжигания ненависти пандемия привела к провалу многих образовательных реформ в мире [Микс и Макилвейн, 2020].

На Саммите была представлена так называемая Молодежная декларация, посвященная роли образования в решении глобальных проблем. В ней говорится о том, что состояние мира можно изменить, только изменив состояние образования. Молодежная декларация является кульминацией многомесячного процесса консультаций, отражающего вклад почти полумиллиона молодых людей. Декларация требует, чтобы лица, принимающие решения, привлекали молодых людей к разработке и реализации политики в области образования в качестве партнеров, а не только бенефициаров. Необходимы инвестиции в молодеж-

crisis and eliminate social inequalities and intolerance.

Young people have self-organized around grassroots consultations to gather opinions, recommendations, and commitment to transform education from their peers at the local level. More than 15 grassroots consultations were organized, involving over 500 young people from all over the world, and their results were presented to support the Youth Declaration process. In addition to direct face-to-face and online consultations, young people have contributed through social media, an online survey conducted by UNICEF, written submissions, and past consultations, all of which have been included in the Youth Declaration. In total, about 450,000 young people around the world have contributed to this process. Questionnaires and online surveys among young people and other groups of respondents were and are usually regularly conducted as part of various sociological surveys. However, it should be noted that their conduct, as a rule, rarely leaves room for proposals, since it relies on so-called "closed" questions with ready-made answers, leaving no room for the respondent's ideas to be expressed. It is believed that the positive charge of the Youth Declaration lies precisely in the possibility of an open and creative formulation of the ideas of many participants. The process of drafting the Youth Declaration has highlighted the collective sense of urgency among young people to address the global education crisis and other concurrent and interrelated global challenges such as the COVID-19 pandemic, the climate crisis, rising inequalities, conflicts and more. Young people recognize their key role as active agents of positive change in overcoming these crises and bringing about true transformational change that is systemic, long-term, inclusive, and representa-

DOZENS OF COUNTRIES HAVE ALSO PLEDGED TO INCLUDE CLIMATE EDUCATION AND GLOBAL CITIZENSHIP IN THEIR CURRICULA

ДЕСЯТКИ СТРАН ТАКЖЕ ОБЯЗАЛИСЬ ВКЛЮЧИТЬ КЛИМАТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ГЛОБАЛЬНОЕ ГРАЖДАНСТВО В СВОИ УЧЕБНЫЕ ПРОГРАММЫ

ное лидерство и гендерно-преобразующее образование. Для этого требуется, как сказано в тексте Декларации, «перезагрузка» систем образования, в том числе:

- разработка гендерно-чувствительной образовательной политики,
- поддержка психосоциального благополучия учащихся и преподавателей,
- создание финансовых механизмов, которые могли бы компенсировать прямые и косвенные затраты на образование для экономически уязвимых сообществ.

Десятки стран также обязались включить климатическое образование и глобальное гражданство в свои учебные программы, чтобы справиться с климатическим кризисом и устранить социальное неравенство и нетерпимость.

Молодые люди самоорганизовались для консультаций с населением, чтобы собрать мнения, рекомендации и определить приверженность к трансформации образования своих сверстников на местном уровне. Было организовано более 15 массовых консультаций с участием более 500 молодых людей со всего мира, и их результаты были представлены в поддержку процесса продвижения Молодежной декларации. Помимо прямых личных и онлайн-консультаций, молодые люди внесли свой вклад через социальные сети, онлайн-опрос, проведенный ЮНИСЕФ, письменные материалы и предыдущие консультации, все они были включены в Молодежную декларацию. В общей сложности около 450 000 молодых людей по всему миру участвовали в этом процессе. Анкетирование и онлайн-опросы среди молодежи и других групп респондентов про-

tive.

Thus, the overarching message of the Youth Declaration process is to call on young people to meaningfully participate as full partners in education policy and decision-making, working together with their governments, teachers, civil society, international organizations, the United Nations, and other organizations to educational transformation [Youth Declaration on Transforming Education, 2022]. Young people recognize that not everyone is equally affected by the educational crisis and other challenges, and therefore call on the most vulnerable and marginalized groups, including but not limited to young women and girls, indigenous, refugee, and migrant youth, and young people with disabilities, to be at the forefront of all action. Youth recognize that this comprehensive and inclusive approach can deliver true positive transformational change for all people and the planet, leaving no one behind.

The greening of education, supported by UNESCO, Japan, and the UK, is an urgent call for more attention to education for sustainable development. It asks the Member States to develop comprehensive plans that will help build the capacity of teachers and equip students with the knowledge, skills, values, and attitudes they need to tackle climate change. In addition to greening schools, the plan included greening learning – doubling the number of countries incorporating climate education into school curricula for preschool, primary and secondary education, training school leaders on how to integrate climate education into teaching, greening communities – so that all countries could report at least three ways to provide learning opportunities for adults outside of the formal education system to develop skills and attitudes that build community resilience.

This discussion was continued on Leaders' Day in a session entitled "Transforming Education to Transform the World: Learning to Live Together Sustainably". The focus was on sustainable human development, citizenship, and cooperation. The speakers called on every country to create education systems that will educate ethical and socially responsible citi-

годились и регулярно проводятся в рамках различных социологических опросов. Однако следует отметить, что их проведение, как правило, редко оставляет место для предложений, поскольку опирается на так называемые «закрытые» вопросы с готовыми ответами, не дающими возможности для выражения идей респондента. Считается, что положительный заряд Молодежной декларации заключается именно в возможности открытой и творческой формулировки идей многих участников. Процесс составления Молодежной декларации высветил коллективное чувство неотложности среди молодежи решения глобального образовательного кризиса и других одновременных и взаимосвязанных глобальных проблем, таких как пандемия COVID-19, климатический кризис, растущее неравенство, конфликты и многое другое. Молодые люди осознают свою ключевую роль в качестве активных проводников позитивных изменений в преодолении этих кризисов и осуществлении истинных трансформационных изменений, которые являются системными, долгосрочными, инклюзивными и репрезентативными.

Таким образом, всеобъемлющее послание процесса Молодежной декларации состоит в том, чтобы призвать молодых людей к конструктивному участию в качестве полноправных партнеров в образовательной политике и принятии решений, работая вместе со своими правительствами, учителями, гражданским обществом, международными организациями, Организацией Объединенных Наций и другими организациями в деле трансформации образования [Молодежная декларация о трансформации образования, 2022]. Молодые люди признают, что не все в равной степени затронуты образовательным кризисом и другими проблемами, и поэтому призывают наиболее уязвимые и маргинализированные группы, включая, помимо прочего, молодых женщин и девочек, беженцев и мигрантов, а также молодые люди с ограниченными возможностями быть в авангарде всех действий. Молодежь признает, что этот всеобъемлющий и инклюзивный

zens of the world [worldskills.org, 2022].

In his Statement, the Secretary-General pointed out that throughout history, education has been a source of personal dignity and empowerment, as well as a driving force for advancing social, economic, political, and cultural development. However, the crisis in education is much deeper and goes beyond issues of fairness and equity. Study after study, survey after survey, comes to the same conclusion: education systems are no longer fit for purpose. Both young people and adults report that education does not equip them with the knowledge, experience, skills, or values needed to thrive in a rapidly changing world. Training continues to underestimate skills including problem-solving, critical thinking, and empathy. Employers complain of a severe skill mismatch, while many adults are left with little or no access to training and retraining opportunities. Teachers are often ill-prepared, undervalued, underpaid, and held back by outdated teaching roles, methods and tools. Parents and families decry the value or lack of return on the investment they make in their children's education.

As two fundamental principles for the transformation of education, UN experts propose ensuring the right to quality education throughout life and strengthening education as a public cause and common good. It should be mentioned that the Universal Declaration of Human Rights refers to the right to education, but these two clarifying aspects - "quality" and "throughout life" radically expand this right and raise it to a much higher level of requirements.

The Secretary-General lists four key areas of transformative education in which students must be supported:

- Learning to learn: this requires equipping each student with the ability to read and write, identify, understand and communicate clearly and effectively, develop curiosity, creativity, and the ability to think critically and develop social and emotional skills, empathy, and kindness;

подход может привести к истинным позитивным трансформационным изменениям для всех людей и планеты, никого не оставляя в стороне.

Экологизация образования, поддерживаемая ЮНЕСКО, Японией и Великобританией, является настоящим призывом уделить больше внимания образованию в интересах устойчивого развития. В нем содержится просьба к государствам-членам разработать комплексные планы, которые помогут нарастить потенциал учителей и вооружат учащихся знаниями, навыками, ценностями и взглядами, необходимыми им для решения проблемы изменения климата. Помимо экологизации школ, план включал экологизацию обучения – удвоение числа стран, включающих климатическое образование в программы дошкольного, начального и среднего образования, обучение школьных руководителей тому, как интегрировать климатическое образование в преподавание, экологизацию сообществ – с тем, чтобы все страны могли бы сообщить по крайней мере о трех способах предоставления возможностей обучения для взрослых за пределами формальной системы образования для развития навыков и позиций, которые повышают устойчивость сообщества.

Эта дискуссия была продолжена в День лидеров на сессии под названием «Трансформация образования для изменения мира: научиться жить вместе устойчиво». Основное внимание уделялось устойчивому человеческому развитию, гражданственности и сотрудничеству. Спикеры призвали каждую страну создавать системы образования, которые будут воспитывать этических и социально ответственных граждан мира [worldskills.org, 2022].

В своем заявлении Генеральный секретарь отметил, что на протяжении всей истории образование было источником личного достоинства и расширения возможностей, а также движущей силой социального, экономического, политического и культурного развития. Однако кризис в образовании гораздо глубже и выходит за

- Learning to live together: in a world of growing tensions, crumbling trust, and crises, education should help students to live better not only with each other, but also with nature, fulfill their responsibilities to society, and promote human rights;

- Learning to do: the world of work is undergoing fundamental changes and people of all ages throughout their lives should be able to focus on a whole new set of skills, including digital literacy, financial skills, and new technologies and STEM skills, including beyond the formal education;

- Learning to be: this implies the deepest goal of education, which is to instill in students the values and abilities to lead a meaningful life, enjoy it, and live fully and well, moreover, developing individual and social identities is an integral part of education for the 21st century [UN.org, 2022].

The Education Transformation Strategy in-

рамки вопросов справедливости и равноправия. Исследование за исследованием, опрос за опросом приходят к одному и тому же выводу: системы образования больше не соответствуют своей цели. Как молодые люди, так и взрослые сообщают, что образование не дает им знаний, опыта, навыков или ценностей, необходимых для преуспевания в быстро меняющемся мире. Обучение по-прежнему недооценивает такие навыки, как решение проблем, критическое мышление и сочувствие. Работодатели жалуются на серьезное несоответствие навыков, в то время как многие взрослые практически не имеют доступа к возможностям обучения и переподготовки. Учителя часто плохо подготовлены, их недооценивают, им недоплачивают, и их сдерживают устаревшие преподавательские роли, методы и инструменты. Родители и семьи осуждают стоимость или отсутствие возврата инвестиций, которые они вкладывают в образование своих детей.

cludes the following concepts:

1. Education is a human right: We must transform education so that, wherever they are, no girl, boy, a young or not-so young person is denied the right to quality education. No exception is acceptable.
2. Schools must be inclusive, safe, and healthy: Schools should not exclude anyone, they should accept every girl, boy, or young person and make them feel welcome, cared for, protected, stimulated, and supported.
3. Basic training is critical: A good education develops in every student the ability to absorb the basic building blocks of knowledge: literacy, numeracy, and basic scientific thinking. It also includes basic social-emotional skills.
4. Learning lasts a lifetime: A good education also increases a lifetime's ability to learn and relearn essential skills for a rapidly changing world of work.
5. Education should contribute to sustainable development: It is important to note that a good education develops each person's values and the ability to live together in the world; respect and value human diversity, gender equality, and human rights; and be actively committed to sustainable development.
6. Teaching needs to be transformed: Teachers need the conditions, pay, resources, autonomy, and respect they deserve to be able to transform education.
7. The digital revolution is the key to transformation: When used properly, connectivity and open digital resources for teaching and learning can help transform and democratize education.
8. Education requires public investment: Public funding for education is the most efficient and socially responsible investment that countries can make. Every dollar invested in education brings a higher return to individuals and society than any other investment [UN.org, 2022].

В качестве двух основополагающих принципов трансформации образования эксперты ООН предлагают обеспечение права на качественное образование на протяжении всей жизни и укрепление образования как общественного дела и общего блага. Следует отметить, что во Всеобщей декларации прав человека говорится о праве на образование, но эти два уточняющих аспекта - «качество» и «на всю жизнь» радикально расширяют это право и поднимают его на гораздо более высокий уровень требований.

Генеральный секретарь перечисляет четыре ключевые области трансформирующего образования, в которых необходимо поддерживать учащихся:

- научиться учиться: для этого необходимо вооружить каждого учащегося умением читать и писать, определять, понимать и общаться четко и эффективно, развивать любознательность, творческий потенциал и способность критически мыслить, а также развивать социальные и эмоциональные навыки, эмпатию и доброту;
- научиться жить вместе: в мире растущей напряженности, рушащегося доверия и кризисов образование должно помогать учащимся лучше жить не только друг с другом, но и с природой, выполнять свои обязанности перед обществом, продвигать права человека;
- научиться делать: мир труда претерпевает фундаментальные изменения, и люди всех возрастов на протяжении всей своей жизни должны иметь возможность сосредоточиться на совершенно новом наборе навыков, включая цифровую грамотность, финансовые навыки, новые технологии и навыки STEM, в том числе неформальное образование;
- научиться быть: это подразумевает глубочайшую цель образования, заключающуюся в том, чтобы привить учащимся ценности и способности вести осмысленную жизнь, получать от нее удовольствие, жить полноценно и хорошо, более того, развитие индивидуальной и социальной

Particular attention at the Summit was paid to the status and mission of teachers. It has been said that the transformation starts with qualified, respected, and well-paid teachers. Teachers must become knowledge producers, helpers, and guides in understanding complex realities. The capacity, discretion, and autonomy of teachers must be expanded to enable them to design, interpret and manage the curriculum and to adapt and prioritize content and pedagogy. The global shortage of teachers must be resolved radically, including by increasing the attractiveness of the teaching profession for the younger generation. It is imperative to create decent working conditions and raise the status of teachers, including through salaries comparable to professions requiring a similar skill level, and continuous professional development. While the public appreciates the work of teachers, most governments have not made the necessary investments or provided teachers and educators with desperately needed support [Education International, 2022].

Teacher recruitment and promotion mechanisms must also become more equitable, fair, and non-discriminatory, providing opportunities for women and people from vulnerable and marginalized groups. Finally, educational systems must ensure that teachers are involved in the formulation of educational policy, including curricula and pedagogical change. Their right to organize themselves is fundamental [Education International, 2022].

The Secretary-General and Gordon Brown, UN Special Envoy for Global Education, jointly announced the International Finance Facility for Education (IFFEd), a first-of-its-kind funding mechanism developed in partnership with the governments of Sweden, the United Kingdom, the

**SUCCESS CAN ONLY
BE ACHIEVED IF ALL
STAKEHOLDERS
WORK TOGETHER,
WITHOUT WAITING
FOR READY-MADE
RESULTS FROM
OUTSIDE**

**ДОБИТЬСЯ
УСПЕХА МОЖНО
ТОЛЬКО В ТОМ
СЛУЧАЕ, ЕСЛИ ВСЕ
ЗАИНТЕРЕСОВАННЫЕ
СТОРОНЫ БУДУТ
РАБОТАТЬ
СООБЩА, НЕ
ОЖИДАЯ ГОТОВЫХ
РЕЗУЛЬТАТОВ ИЗВНЕ**

идентичности является неотъемлемой частью образования 21 века [UN.org, 2022].

Стратегия трансформации образования включает в себя следующие концепции:

1. Образование – это право человека: Мы должны преобразовать образование таким образом, чтобы ни одна девочка, мальчик, молодой или не очень молодой человек, где бы они ни находились, не были лишены права на качественное образование. Никакое исключение не приемлемо.

2. Школы должны быть инклюзивными, безопасными и здоровыми: Школы не должны никого исключать, они должны принимать каждую девочку, мальчика или молодого человека и давать им возможность чувствовать себя желанными, окруженными заботой, защищенными, стимулируемыми и поддерживаемыми.

3. Базовая подготовка имеет решающее значение: Хорошее образование развивает у каждого учащегося способность усваивать основные строительные блоки знаний: грамотность, счет и базовое научное мышление. Оно также включает базовые социально-эмоциональные навыки.

4. Обучение длится всю жизнь: Хорошее образование также поощряет способность учиться и перенимать важные навыки в быстро меняющемся мире труда на протяжении всей жизни.

5. Образование должно способствовать устойчивому развитию: Важно отметить, что хорошее образование развивает у каждого человека ценности и способность жить вместе в мире; уважать и ценить человеческое разнообразие, гендерное равенство и права человека; и быть активно привер

Netherlands, and the Asian and African Development Bank. IFFEd will provide an initial \$2 billion in additional available funding for education programs to be disbursed starting in 2023 and may unlock an additional \$10 billion in additional funding for education and skills by 2030. UNESCO and UNICEF launched Gateways to Public Digital Learning, a global multi-stakeholder initiative to build and strengthen inclusive digital learning platforms and content.

The main expected outcomes of the Summit can be summarized as follows:

- 1) National and international commitments to transform education;
- 2) Wider public participation in the transformation of education and its support;
- 3) Support for the Secretary General's Statement on the Vision for Transforming Education.

Some results of the Summit have been

женным устойчивому развитию..

6. Преподавание нуждается в трансформации: Учителям нужны условия, оплата, ресурсы, автономия и уважение, которых они заслуживают, чтобы иметь возможность трансформировать образование.

7. Цифровая революция — ключ к трансформации: При правильном использовании возможность подключения и открытые цифровые ресурсы для преподавания и обучения могут помочь преобразовать и демократизировать образование.

8. Образование требует государственных инвестиций: Государственное финансирование образования является наиболее эффективной и социально ответственной инвестицией, которую могут сделать страны. Каждый доллар, вложенный в образование, приносит людям и обществу более высокую отдачу, чем любая другая инвестиция [UN.org, 2022].

achieved, while others are in the process of implementation. We expect that the Summit will help to energize and initiate a social movement for the transformation of education. However, success can only be achieved if all stakeholders work together, without waiting for ready-made results from outside. The fact of trust among stakeholders is also important, parents and school children must trust teachers, and teachers, in turn, must trust ministries, etc. The four "learnings" that are the key areas of Transforming Education outlined by the Secretary-General in his report are, however abstract at first glance, nonetheless very concrete and timely. Perhaps this is the most important thing in the entire extensive text of the report since they contain the essence and humanitarian core of education. Much will now depend on countries and governments. The UN system is ready to support governments and communities along the way, but not ready to solve our problems for us.

References:

1. Education International (2022). Teachers around the world deserve more than thanks, governments must listen. Retrieved from <https://www.ei-ie.org/en/item/26908:teachers-around-the-world-deserve-more-than-thanks-governments-must-listen>. Accessed on 06.10.2022.
2. Education International (2022). World leaders meet to transform education at the global summit. Retrieved from <https://www.ei-ie.org/en/item/26814:world-leaders-meet-to-transform-education-at-global-summit>. Accessed on 06.10.2022.
3. Eiehub (2022). Transforming Education Summit – September 2022 Retrieved from <https://eiehub.org/events/transforming-education-summit-september-2022>. Accessed on 06.10.2022.
4. Miks, Jason, and McIlwaine, John (2022). Keeping the world's children learning through COVID-19. Retrieved from <https://www.unicef.org/coronavirus/keeping-worlds-children-learning-through-covid-19>. Accessed on 06.10.2022.
5. UN.org (2022). Transforming Education: An urgent political imperative for our collective future. Retrieved from https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2022/09/sg_vision_statement_on_transforming_education.pdf. Accessed on 06.10.2022.
6. UN.org (2022). About the 2022 UN Transforming Education Summit. Retrieved from <https://www.un.org/en/transforming-education-summit/about>. Accessed on 06.10.2022.
7. Worldskills.org (2022). UN Summit embeds sustainability and equality into education systems. Retrieved from <https://worldskills.org/media/news/>

Особое внимание на Саммите было уделено статусу и миссии учителей. Было сказано, что трансформация начинается с квалифицированных, уважаемых и хорошо оплачиваемых учителей. Учителя должны стать производителями знаний, помощниками и проводниками в понимании сложных реалий. Возможности, свобода действий и автономия учителей должны быть расширены, чтобы они могли разрабатывать, интерпретировать и управлять учебной программой, а также адаптировать и представлять приоритеты в содержании и педагогике. Глобальную нехватку учителей необходимо решать кардинально, в том числе за счет повышения привлекательности профессии учителя для подрастающего поколения. Крайне важно создать достойные условия труда и повысить статус учителей, в том числе за счет заработной платы, сопоставимой с профессиями, требующими аналогичного уровня квалификации, и постоянного профессионального развития. Хотя общественность ценит работу учителей, большинство правительств не сделали необходимых инвестиций и не предоставили учителям и педагогам крайне необходимую поддержку [Международное образование, 2022].

Механизмы найма и продвижения учителей также должны стать более справедливыми и недискриминационными, предоставляя возможности для женщин и людей из уязвимых и маргинализированных групп. Наконец, образовательные системы должны обеспечивать участие учителей в разработке образовательной политики, включая учебные программы и педагогические изменения. Их право на самоорганизацию является основополагающим [Международное образование, 2022].

Генеральный секретарь ООН и специальный посланник по глобальному образованию Гордон Браун совместно объявили о создании Международного механизма финансирования образования (IFFEd) — первого в своем роде механизма финансирования, разработанного в партнерстве с правительствами Швеции, Соединенного Королевства, Нидерландов и Азиатским и Африканским банками развития. IFFEd

un-summit-embeds-sustainability-and-equality-education-systems/. Accessed on 06.10.2022.

8. Youth Declaration on Transforming Education (2022). Retrieved from <https://www.un.org/en/transforming-education-summit/youth-declaration>. Accessed on 06.10.2022.

предоставит первоначальные 2 миллиарда долларов дополнительного доступного финансирования для образовательных программ, которые будут выплачены, начиная с 2023 года, и сможет открыть 10 миллиардов долларов дополнительного финансирования для образования и навыков к 2030 году. ЮНЕСКО и ЮНИСЕФ запустили глобальную мультимедийную инициативу заинтересованных сторон по созданию и укреплению инклюзивных цифровых обучающих платформ и контента - Gateways to Public Digital Learning.

Основные ожидаемые результаты Саммита можно резюмировать следующим образом:

- 1) Принятие национальных и международных обязательств по трансформации образования;
- 2) Более широкое участие общественности в трансформации образования и его поддержке;
- 3) Поддержка заявления Генерального секретаря о Концепции трансформации образования.

Некоторые результаты Саммита уже достигнуты, другие находятся в процессе реализации. Мы ожидаем, что Саммит поможет активизировать и инициировать общественное движение за трансформацию образования. Однако добиться успеха можно только в том случае, если все заинтересованные стороны будут работать сообща, не ожидая готовых результатов извне. Факт доверия между заинтересованными сторонами также важен, родители и школьники должны доверять учителям, а учителя, в свою очередь, должны доверять министерствам и т. д. Четыре стратегии того, чему надо «научиться», являющиеся ключевыми сферами трансформации образования, изложенные Ге-

неральным секретарем в его докладе, какими бы ни казались на первый взгляд абстрактными, тем не менее очень конкретны и своевременны. Пожалуй, это - самое главное во всем обширном тексте доклада, так как в них заключена суть и гуманитарное ядро образования. Многое теперь будет зависеть от самих стран-участниц и их правительств. Система ООН готова поддерживать правительства и сообщества на этом пути, но не сможет вместо нас решить наши проблемы.

Источники:

1. Международное образование (2022). Учителя во всем мире заслуживают большего, чем благодарность, правительства должны их слушать. Доступно по адресу: <https://www.ei-ie.org/en/item/26908:teachers-around-the-world-deserve-more-than-thanks-governments-must-listen>. Дата обращения: 06.10.2022.
2. Международное образование (2022). Мировые лидеры встречаются, чтобы изменить образование на глобальном саммите. Доступно по адресу: <https://www.ei-ie.org/en/item/26814:world-leaders-meet-to-transform-education-at-global-summit>. Дата обращения: 06.10.2022.
3. Микс, Джейсон, и Макилвейн, Джон (2022). Чтобы дети во всем мире учились во время пандемии COVID-19. Доступно по адресу: <https://www.unicef.org/coronavirus/keeping-worlds-children-learning-through-covid-19>. Дата обращения: 06.10.2022.
4. Молодежная декларация о трансформации образования (2022). Молодежная декларация. Доступно по адресу: <https://www.un.org/en/transforming-education-summit/youth-declaration>. Дата обращения: 06.10.2022.
5. UN.org (2022). Трансформация образования: неотложный политический императив для нашего коллективного будущего. Доступно по адресу: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2022/09/sg_vision_statement_on_transforming_education.pdf. Дата обращения: 06.10.2022.
6. UN.org (2022). О Саммите ООН по трансформации образования 2022 года. Доступно по адресу: <https://www.un.org/en/transforming-education-summit/about>. Дата обращения: 06.10.2022.
7. Worldskills.org (2022). Саммит ООН внедряет принципы устойчивости и равенства в системы образования. Доступно по адресу: <https://worldskills.org/media/news/un-summit-embeds-sustainability-and-equality-education-systems/>. Дата обращения: 06.10.2022.
8. Эйхаб (2022). Саммит по трансформации образования — сентябрь 2022 г. Доступно по адресу: <https://eiehub.org/events/transforming-education-summit-September-2022>. Дата обращения: 06.10.2022.

URBANIZATION AND SPATIAL DEMOGRAPHIC TRENDS IN KAZAKHSTAN

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

УРБАНИЗАЦИЯ И ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Like most of the other nations in the world, Kazakhstan is believed to be an urbanizing country. Relocation of people from rural areas to cities has long become a major global trend in most parts of the world and Kazakhstan is not an exception. According to United Nations estimates, nearly 58% of the population of Kazakhstan currently lives in urban areas, which is fairly consistent with the global average rate of urbanization of 56.2% [UNDESA, 2021]. However, when it comes to the dynamics of urbanization, Kazakhstan appears to be an outlier rather than an ordinary country with moderate rates of urbanization. It is quite surprising to find out that in spite of having a fairly average share of the urban population, Kazakhstan has been significantly more urbanized than other developing countries over the last several decades, but has eventually come to be an average country due to its slow rate of urbanization compared to most other countries.

Currently, there are 89 settlements in Kazakhstan classified as urban settlements. The size of these settlements varies greatly from small towns with merely several thousand inhabitants to large metropolitan areas with over one million residents. The size

ACCORDING TO UNITED NATIONS ESTIMATES, NEARLY 58% OF THE POPULATION OF KAZAKHSTAN CURRENTLY LIVES IN URBAN AREAS

ПО ОЦЕНКАМ ООН, ПОЧТИ 58% НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ ПРОЖИВАЕТ В ГОРОДСКИХ РАЙОНАХ, ЧТО БЛИЗКО К ОБЩЕМИРОВОМУ СРЕДНЕМУ УРОВНЮ УРБАНИЗАЦИИ В 56,2%

Как и большинство других стран мира, Казахстан считается урбанизирующейся страной. Переселение людей из сельской местности в города уже давно стало главной глобальной тенденцией в большинстве регионов мира и Казахстан не является исключением. По оценкам ООН, почти 58% населения Казахстана в настоящее время проживает в городских районах, что близко к общемировому среднему уровню урбанизации в 56,2%. Однако, если говорить о динамике урбанизации, Казахстан сильно выделяется на общем фоне стран с умеренными темпами урбанизации. Весьма удивительно обнаружить, что, несмотря на довольно среднюю долю городского населения, Казахстан был значительно более урбанизирован по сравнению с большинством других стран за последние несколько десятилетий, но в конечном итоге стал довольно средней страной из-за медленного прироста доли городского населения относительно других стран.

В настоящее время в Казахстане насчитывается 89 населенных пунктов, отнесенных к городским поселениям. Размер этих поселений сильно варьируется от небольших городов с населением всего в несколько

of urban settlements has changed greatly over the last 2-3 decades mainly due to the post-Soviet transition and demographic fluctuations. The drastic changes in demographics and spatial relocation of the population in Kazakhstan have led to the very significant reconfiguration of the spatial structure of urban settlement systems. Urbanization trends in Kazakhstan and other former Soviet states were quite different than in other parts of the world, where it has been a rather monotonous and continuous process. Although Kazakhstan and other Central Asian states have seen some growth in urbanization rates after the 1990s, it was nothing nearly as fast as in other middle-income countries or the rest of the world in general. Thus, 56.3% of the population of Kazakhstan lived in urban areas in 1990, which was a very high share of the urban population at that time. For instance, the world's average urban population share in 1990 was 46% and for developing nations, this figure was 36.7%. Interestingly, the urban population percentage in Kazakhstan has stayed almost unchanged since then [See Table 1].

тысяч человек до крупных мегаполисов с населением более одного миллиона человек. Размер городских поселений сильно изменился за последние 2-3 десятилетия в основном в связи с постсоветским переходным периодом и демографическими колебаниями. Резкие изменения в демографии и пространственном перемещении населения в Казахстане привели к весьма существенной реконфигурации пространственной структуры систем городского расселения. Тенденции урбанизации в Казахстане, как и в других бывших советских республиках, не совпадали с общепринятыми моделями урбанизации в большинстве других частей мира, где этот процесс шёл довольно монотонно. Хотя в Казахстане и других государствах Центральной Азии наблюдался некоторый рост темпов урбанизации после 1990-х годов, он был далеко не таким быстрым, как в других странах со средним уровнем дохода или остальном мире в целом. Так, в 1990 г. в городах проживало 56,3% населения Казахстана, что на тот момент было очень высокой долей городского населения. Например, средняя доля городского населе-

Table 1. Share of the urban population**Таблица 1.** Доля городского населения

Year	1980	1990	2000	2010	2020
Kazakhstan Казахстан	54.1	56.3	56.1	56.8	57.7
Central Asia Казахстан	45.2	45.2	45.7	48.0	48.3
Former Soviet states Бывшие советские государства	62.6	65.6	65.3	65.7	65.4
Middle-income countries Страны со средним уровнем дохода	31.7	36.7	41.6	47.9	53.7
World Среднемировой показатель	39.3	43.0	46.7	51.7	56.2

Source: UNDESA, 2021.

Источник: ДЭСВ ООН, 2021.

This pattern is not unique for Kazakhstan, though. Thus, other Central Asian states and post-Soviet countries, in general, have had a rigid configuration change between urban and rural population shares throughout the last several decades. It is quite obvious that the communist past and subsequent post-communist transition processes are the primary reasons behind this unusual pattern of distribution of population between rural and urban areas. Over the last half a century, Kazakhstan, as well as other former Soviet countries has seen several waves of radical socio-demographic transformations that have largely determined the current state of the country's population distribution and urban structure [UNDP, 2019]. The collapse of the USSR in this context is seen as a period of adjustment from a Soviet disequilibrium to a post-Soviet equilibrium state of social, economic, political, and demographic processes [Becker et al., 2012]. In particular, the period of the last three decades can be characterized as a deep transformation from the Soviet administrative system of strong centralized control over spatial demographics to the free readjustment of settlements mainly based on market economy principles.

THE POST-SOVIET SPATIAL DEMOGRAPHIC TRANSITION IN KAZAKHSTAN WAS MAINLY CHARACTERIZED BY A LARGE-SCALE MOVEMENT OF THE POPULATION FROM SMALLER URBAN SETTLEMENTS TO LARGE CITIES

ПОСТСОВЕТСКИЙ ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ ПЕРЕХОД В КАЗАХСТАНЕ В ОСНОВНОМ ХАРАКТЕРИЗОВАЛСЯ МАСШТАБНЫМ ПЕРЕМЕЩЕНИЕМ НАСЕЛЕНИЯ ИЗ НЕБОЛЬШИХ ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ В КРУПНЫЕ ГОРОДА

ния в мире в 1990 г. составляла около 46%, а в развивающихся странах эта цифра составляла всего лишь 36,7%. Интересно, что процент городского населения в Казахстане с тех пор практически не изменился (см. Таблицу 1).

Однако эта закономерность не уникальна для Казахстана. В других государствах Центральной Азии и постсоветских странах в целом на протяжении нескольких последних десятилетий наблюдается жесткая смена конфигурации между долями городского и сельского населения. Очевидно, что коммунистическое прошлое и последующие посткоммунистические переходные процессы являются основными причинами такой необычной модели распределения населения между сельскими и городскими поселениями. За последние полвека Казахстан, как и другие страны постсоветского пространства, пережил несколько волн радикальных социально-демографических трансформаций, во многом определивших современное состояние расселения и структуры городов страны (ПРООН, 2019). Распад СССР в этом контексте рассматривается как период адаптации от советского сверхцентрализованного администрирования к постсовет-

Hence, the transition not only implies a switch from a rigid centralized spatial planning of urban settlements but also the inclusion of the market forces as factors shaping the spatial distribution of the population [Becker et al., 2012]. It is believed that the period following the collapse of the USSR was characterized by fundamental changes in political and economic paradigms that triggered a mass relocation of the population including within the former Soviet republics [Heleniak, 2001]. But why was there so little change in the percentage shares of rural and urban populations?

In fact, we can state that there was a very significant change in the spatial distribution of the population in Kazakhstan as well as other post-Soviet countries. However, the relocation of the population in the post-Soviet transition period did not produce large changes in terms of rural vs. urban population shares mostly because the vast majority of the relocation of the population took place from smaller urban settlements to large cities. In particular, the post-Soviet spatial demographic transition in Kazakhstan was mainly characterized by a large-scale movement of the population from

SINCE THE LATE SOVIET YEARS, THE SHARE OF THE TOTAL POPULATION OF KAZAKHSTAN LIVING IN CITIES ONE MILLION-PLUS (ALMATY, NUR-SULTAN, AND SHYMKENT) MORE THAN TRIPLED

С ПОЗДНЕСОВЕТСКИХ ЛЕТ ДОЛЯ ОБЩЕГО НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА, ПРОЖИВАЮЩЕГО В ГОРОДАХ-МИЛЛИОННИКАХ (АЛМАТЫ, НУР-СУЛТАН И ШЫМКЕНТ), УВЕЛИЧИЛАСЬ БОЛЕЕ ЧЕМ В ТРИ РАЗА

скому равновесному состоянию социальных, экономических, политических и демографических процессов (Беккер и др., 2012). В частности, период последних трех десятилетий можно охарактеризовать как глубокую трансформацию советской административной системы жесткого централизованного контроля над пространственной демографией к свободной перестройке поселений, основанной преимущественно на принципах рыночной экономики. Таким образом, переход подразумевал не только отход от жесткой централизованной пространственной планировки городских поселений, но и включение рыночных сил как факторов, формирующих пространственное размещение населения (Беккер и др., 2012). Считается, что период после распада СССР характеризовался кардинальными изменениями политической и экономической парадигм, вызвавшими массовое переселение населения, в том числе в пределах бывших советских республик (Хелениак, 2001). В таком случае почему так незначительно изменение в процентном соотношении сельского и городского населения?

Table 2. Dynamics of urban settlements in Kazakhstan since 1979
Таблица 2. Динамика городских поселений Казахстана с 1979 г.

Year Год	1979	1989	1999	2009	2019
Urban settlements Городские поселения	-	294	272	185	182
Number of cities with more than 1 million inhabitants Количество городов с населением более 1 миллиона человек	0	1	1	1	3
Percentage of population living in cities above 1 million % населения, проживающего в городах с населением более 1 млн.	0	6.8	7.6	8.5	21.4

Source: Bureau of National Statistics of Kazakhstan, 2020.
 Источник: Бюро национальной статистики Казахстана, 2020.

smaller urban settlements to large cities. As a result, two major effects played out. Firstly, there has been a considerable contraction in the total number of settlements classified as urban. Due to the loss of population, many small towns were downgraded to rural settlements. For example, since the late Soviet period, the total number of settlements classified in the official statistics as urban has dropped from 294 to 182.

The effects of the transition processes on urban settlements in Kazakhstan and other former communist countries were manifold. The active involvement in international trade and sudden contraction of the state demand for manufacturing goods had serious negative effects on industries in mid-size and small urban settlements (monotowns). Since the state often was the only purchaser of the output produced by these industries, the sharp contraction of state demand led to a rapid decline of these small urban settlements. On the other hand, large cities have hugely gained in terms of demographic growth as they became the main points of attraction of population flows primarily from small towns in search of better jobs and urban amenities.

Meanwhile, the normal urbanization process based on the simple relocation of people from rural areas to cities is also present in Kazakhstan, but at a smaller scale. In other words, the patterns of depopulation in small towns and their reclassification into rural communities in the 1990s became sufficient-

↑ Фактически можно констатировать, что в Казахстане, как и в других постсоветских странах, произошло очень существенное изменение пространственного распределения населения. Однако переселение населения в постсоветский переходный период из сельских поселений в города было относительно незначительным в связи с тем, что большая часть переселений населения происходило между городами. В частности, постсоветский пространственный демографический переход в Казахстане в основном характеризовался масштабным перемещением населения из небольших городских поселений в крупные города. В результате разыгрались два основных эффекта. Во-первых, произошло значительное сокращение общего числа населенных пунктов, отнесенных к городским. В связи с убылью населения многие малые города были преобразованы в сельские поселения. Например, с позднего советского периода до настоящего времени общее количество населенных пунктов, отнесенных официальной статистикой к городским, сократилось с 294 до 182.

Последствия переходных процессов для городских поселений в Казахстане и других бывших коммунистических странах были разнообразными. Активное включение в международную торговлю и резкое сокращение государственного спроса на товары промышленного назначения оказали серьезное негативное влияние на

ly strong to offset the overall relocation of the population from rural areas to cities. The net effect of the entire process was that large cities, capable of sustaining urban amenities and large service sectors, became the absolute net gainers in terms of population growth and received most of the benefits [Becker et al., 2012]. Thus, for instance, Kazakhstan had only one city with a population above one million in the late Soviet period (Almaty), which was home to 6.8% of its population. By 2019, Kazakhstan already had three cities with one million plus population where more than one-fifth of the country's total population lived. As it is typical for large urban centers, these cities quickly became major centers of the urban economy mainly based on the service sector. Since the late Soviet period, the population of Almaty, the largest city in the country, has increased five-fold. During the same period, the population of the city of Shymkent almost tripled and that of Astana, the capital city, quadrupled. Since the late Soviet years, the share of the total population of Kazakhstan living in cities one million-plus (Almaty, Nur-Sultan, and Shymkent) more than tripled, which is a tremendous increase even compared to other former Soviet states where prosperous cities

промышленность средних и малых городских поселений (моногородов), что привело к их быстрому упадку. С другой стороны, крупные города значительно выиграли с точки зрения демографического роста, поскольку они стали основными точками притяжения потоков населения, в первую очередь из малых городов в поисках лучшей работы и городских удобств.

Между тем обычный процесс урбанизации, основанный на простом переселении людей из сельской местности в города, тоже имел место быть, но в меньших масштабах. Иными словами, закономерности депопуляции малых городов и их рекласификации в сельские поселения в 1990-е гг. стали достаточно сильными, чтобы в значительной мере компенсировать общий отток населения из сельской местности в города. Чистый эффект всего процесса заключался в том, что крупные города, способные содержать крупные секторы услуг, стали абсолютными победителями с точки зрения прироста населения и получили большую часть выгод (Беккер и др., 2012). Так, например, в Казахстане в позднесоветский период был только один город с населением более миллиона чело-

with high administrative status typically became centers of western-style consumption, while peripheral regions and many smaller towns were succumbed by structural problems and population decline.

Not only did major cities accumulate populations from different parts of the country, but also affected the growth of smaller urban settlements located around them. Analysis of urban demographic statistics over the last three decades shows a link between the demographic change in small and mid-sized urban settlements with populations ranging from 20 thousand to 200 thousand people and their proximity to the nearest major city with a population of over 200 thousand people. In particular, the distance and population in towns appear to be negatively correlated. In other words, towns located in close proximity to major cities often tend to grow faster than remote towns. Interestingly, the pattern holds even for the period of the 1990s when Kazakhstan had by far the largest population decline following the collapse of the Soviet Union compared to other former Soviet countries. For instance, during 1990-2000 its population dropped by 8.9% primarily due to the exodus of ethnic minorities [Rowland, 2001]. However, towns located less than 50 km from major cities on average had a 5.5% population decline and those located between 50 and 150 km from major cities have seen the smallest change of merely a 2.5% decline in their population. During subsequent decades, the general demographic profile of the country started to improve and small and mid-sized towns generally presented positive demographic dynamics. In both, 1999-2009 and 2009-2019, we can see that towns located very close to major cities experienced the fastest rates of growth. On average, these towns around major cities have grown twice as fast

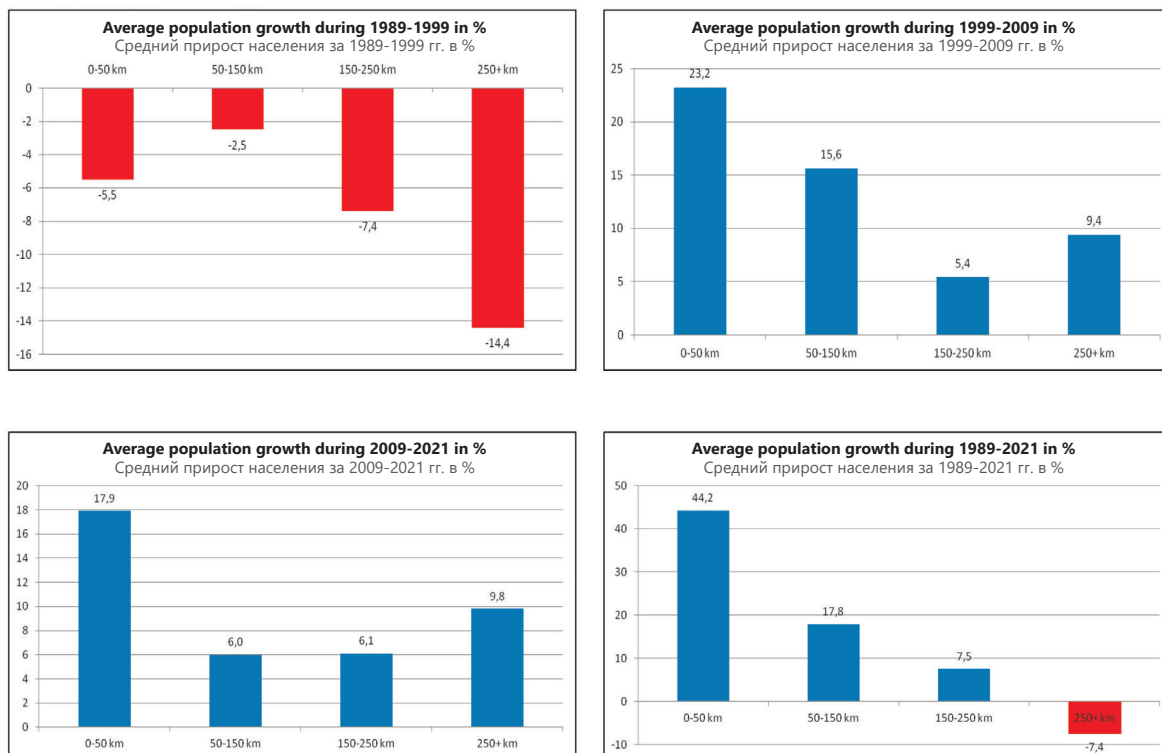
TOWNS LOCATED IN CLOSE PROXIMITY TO MAJOR CITIES OFTEN TEND TO GROW FASTER THAN REMOTE TOWNS

ГОРОДА, РАСПОЛОЖЕННЫЕ В НЕПОСРЕДСТВЕННОЙ БЛИЗОСТИ ОТ КРУПНЫХ ГОРОДОВ, ЧАСТО ИМЕЮТ ТЕНДЕНЦИЮ РАСТИ БЫСТРЕЕ, ЧЕМ ОТДАЛЕННЫЕ ГОРОДА

век (Алматы), в котором проживало 6,8% от всего населения страны. К 2019 году в Казахстане было уже три города-миллионника, в которых проживало более пятой части всего населения страны. Как это характерно для крупных городских центров, эти города быстро стали крупными центрами городской экономики, преимущественно основанной на сфере услуг. С позднесоветского периода население Алматы, крупнейшего города страны, увеличилось в пять раз. За тот же период население города Шымкента увеличилось почти втрое, а населения столицы Астаны – в четыре раза. С позднесоветских лет доля общего населения Казахстана, проживающего в городах-миллионниках (Алматы, Нур-Султан и Шымкент), увеличилась более чем в три раза, что является колоссальным ростом даже по сравнению с другими бывшими советскими республиками, где процветающие города с высоким административным статусом обычно становились центрами потребления в западном стиле, в то время как периферийные регионы и многие небольшие города сталкивались с острыми структурными проблемами и сокращением населения.

Крупные города не только аккумулировали население из разных уголков страны, но и влияли на рост более мелких городских поселений, расположенных вокруг них. Анализ городской демографической статистики за последние три десятилетия показывает наличие связи между демографическими изменениями в малых и средних городских поселениях с населением от 20 до 200 тысяч человек и их близостью к ближайшему крупному городу с населением более 200 тысяч человек. В частности, расстояние и численность населения в городах имеют отрицательную корреляцию. Другими словами, города, располо-

Figure 1. Population change in towns and mid-sized cities in Kazakhstan since 1989**Рисунок 1.** Изменение численности населения в городах и средних городах Казахстана с 1989 г.

Source: citypopulation.de, 2022.

Источник: citypopulation.de, 2022.

compared to very remote towns located further than 250 km from major cities.

The thirty-year statistics is perhaps the most representative one showing a gradual decrease of population growth rates in towns as the distance to the closest large city increases. Thus, towns located at a distance less than 50 km from the nearest large city over the period of independence on average have seen a 44.2% of the population. For towns in distance between 50 and 150 km from large cities, this indicator is 17.8% and for towns in 150-250 km the average population growth is 7.5%. Remote towns located further than 250 km from large cities on average have not still recovered the population size they had during the Soviet period.

The differences in growth rates of towns depending on their distance from large cities among other things can be viewed as a good indication of the formation of nodal urban systems in which large cities with pop-

женные в непосредственной близости от крупных городов, часто имеют тенденцию расти быстрее, чем отдаленные города. Интересно, что эта закономерность сохраняется даже для периода 1990-х годов, когда в Казахстане после распада Советского Союза наблюдалась самая большая убыль населения по сравнению с другими бывшими советскими странами. Например, за 1990-2000 гг. его население сократилось на 8,9% в основном за счет эмиграции этнических меньшинств (Роулэнд, 2001). Однако в городах, расположенных менее чем в 50 км от крупных городов, в среднем наблюдалось сокращение населения на 5,5%, а в городах, расположенных на расстоянии от 50 до 150 км от крупных городов, наблюдалось наименьшее изменение - сокращение населения всего на 2,5%. В последующие десятилетия общий демографический профиль страны стал улучшаться, а малые и средние города в целом демонстрировали положительную

ulations over 200 thousand people play the role of the center and of the node and nearby towns act as peripheral elements. It is quite intuitive in this context that the fastest growing towns in close proximity to large cities are those that are known to be predominantly residential towns, such as for instance Zachagansk near Uralsk, Tasboget near Kyzylorda, and Kaskelen located close to Almaty. At the same time, small urban centers typically known as industrial towns do not tend to show high demographic growth in spite of their closeness to large cities. Typical examples of such declining towns are Saran, Temirtau and Shakhtinsk in the Karagandy region.

There could be several processes driving the trends of demographic change in towns located near large cities. Firstly, many towns around large cities start to act as suburbs and attract urban populations from nodal cities as residential areas. Since heavy industry traditionally is seen as a serious negative effect, towns with heavy industries might not be as good at attracting the population from the nearest large city. The entire process of towns converting into suburbs could be viewed as a part of a bigger picture of suburbanization in which large cities not only start to grow swallowing nearby towns, but also “outsourcing” residential functionality to them.

The transition from a planned economy to a market economy had a huge impact on the entire system of urban settlements and the organization in Kazakhstan. The change in the city-size distribution in favor of large cities was one of the key trends which implied a significant concentration of the population in large cities mostly at the expense of smaller urban settlements. At the same time, the process of redistribution of the population from smaller towns to large cities also slowed down the process of urbanization.

**TOWNS LOCATED IN
CLOSE PROXIMITY
TO MAJOR CITIES
OFTEN TEND TO GROW
FASTER THAN REMOTE
TOWNS**

**ГОРОДА,
РАСПОЛОЖЕННЫЕ В
НЕПОСРЕДСТВЕННОЙ
БЛИЗОСТИ ОТ
КРУПНЫХ ГОРОДОВ,
ЧАСТО ИМЕЮТ
ТЕНДЕНЦИЮ
РАСТИ БЫСТРЕЕ,
ЧЕМ ОТДАЛЕННЫЕ
ГОРОДА**

демографическую динамику. Как в 1999–2009, так и в 2009–2019 годах мы видим, что города, расположенные в непосредственной близости от крупных городов, демонстрировали самые высокие темпы роста. В среднем эти города вокруг крупных городов росли в два раза быстрее, чем очень отдаленные города, расположенные дальше, чем на 250 км от крупных городов.

Тридцатилетняя статистика, пожалуй, наиболее репрезентативно показывает постепенное снижение темпов роста населения в городах по мере удаления от ближайшего крупного города. Так, города, расположенные на расстоянии менее 50 км от ближайшего крупного города, за период независимости в среднем прибавили 44,2% населения. Для городов, удаленных от крупных городов от 50 до 150 км, этот показатель составляет 17,8%, а для городов в 150–250 км средний прирост населения составляет 7,5%. Удаленные города, расположенные дальше, чем 250 км от крупных городов, в среднем еще не восстановили численность населения, которая была в советский период.

Различия в темпах роста городов в зависимости от их удаленности от крупных городов, в том числе, можно рассматривать как хороший показатель формирования узловых городских систем, в которых крупные города с населением более 200 тыс. человек играют роль центра и узел, а близлежащие города выступают в качестве периферийных элементов. В этом контексте понятно, почему наиболее быстро растущими городами в непосредственной близости от крупных городов являются те, которые, как известно, являются преимущественно жилыми городами, такими как, например, Зачаганск возле Уральска, Тасбогет возле Кызылорды и Каскелен, расположенный не-

References:

1. Becker, Charles, S. Joshua Mendelsohn and Kseniya Benderskaya (2012). Russian Urbanization in the Soviet and Post-Soviet Eras. International Institute for Environment and Development United Nations Population Fund Urbanization and Emerging Population Issues Working Paper 9.
2. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (1999). Brief Results of the Census in Kazakhstan of 1999. Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. Statistics Committee. Retrieved from https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations1999?_afLoop=20068739687086166#%40%3F_afLoop%3D20068739687086166%26_adf.ctrl-state%3Db63b589tn_81. Accessed on 30.06.2022.
3. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (2009). Demographic Yearbook of Kazakhstan 2009 Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. Statistics Committee. Retrieved from https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations2010?_afLoop=20068153231179285#%40%3F_afLoop%3D20068153231179285%26_adf.ctrl-state%3Db63b589tn_68. Accessed on 03.05.2022.
4. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (2019). Population by Districts and Cities in 2019. Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. Statistics Committee. Retrieved from https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afLoop=20119251109076154#%40%3F_

далеко от Алматы. В то же время малые городские центры, обычно известные как промышленные города, не имеют тенденции к высокому демографическому росту, несмотря на их близость к крупным городам. Типичными примерами таких приходящих в упадок городов являются Сарань, Темиртау и Шахтинск в Карагандинской области.

Может быть несколько процессов, определяющих тенденции демографических изменений в городах, расположенных вблизи крупных городов. Во-первых, многие города вокруг крупных городов начинают выступать в роли пригородов и привлекать городское население из узловых городов в качестве жилых районов. Поскольку тяжелая промышленность традиционно рассматривается как серьезный негативный эффект, города с тяжелой промышленностью могут не так хорошо привлекать население из ближайшего крупного города. Весь процесс превращения городов в пригороды мож-

afrLoop%3D20119251109076154%26_adf.ctrl-state%3D48blfseyu64. Accessed on 20.06.2022.

5. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (2020). Demographic Yearbook 2020. Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. Statistics Committee. Retrieved from <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>. Accessed on 03.05.2022.
6. Citypopulation.de (2022). The population of all Kazakh cities, urban and rural settlements with more than 20,000 inhabitants according to census results and latest official estimates. Retrieved from <https://citypopulation.de/en/kazakhstan/cities/>. Accessed on 30.10.2022.
7. Heleniak, Timothy (2001). "Migration and Restructuring in Post-Soviet Russia". *Demokratizatsiya*, 9(4): pp. 531-549.
8. Rowland, Richard H. (2001). "Regional population change in Kazakhstan during the 1990s and the impact of nationality population patterns: Results from the recent census of Kazakhstan". *Post-Soviet Geography and Economics*, 42(8): pp. 571-614.
9. UNDESA (2021). Department of Economic and Social Affairs Population Division. Retrieved from <https://population.un.org/wpp/>. Accessed on 22.09.2022.
10. UNDP (2019). Urbanization as an accelerator of inclusive and sustainable development. National Human Development Report 2019. Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/content/national-human-development-report-2019-kazakhstan>. Accessed on 25.09.2022.

но рассматривать как часть более широкой картины субурбанизации, в которой крупные города не только начинают расти, поглощая близлежащие города, но и частично отдают функцию жилых кварталов спальных районов.

Переход от плановой экономики к рыночной экономике оказал огромное влияние на всю систему городского расселения и организацию в Казахстане. Изменение распределения городов по размерам в пользу крупных городов было одной из ключевых тенденций, предполагавших значительную концентрацию населения в крупных городах преимущественно за счет более мелких городских поселений. В то же время процесс перераспределения населения из малых городов в крупные также замедлял процесс урбанизации.

Источники:

1. Беккер, Чарльз, С. Джошуа, Мендельсон и Ксения Бендерская (2012). Российская урбанизация в советское и постсоветское время. Международный

институт окружающей среды и развития Фонда Организации Объединенных Наций в области народонаселения доклад 9.

2. Бюро национальной статистики Казахстана (1999). Краткие итоги переписи населения Казахстана 1999 года. Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Статистический комитет. Доступно по адресу: https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations1999?_afLoop=20068739687086166#%40%3F_afLoop%3D20068739687086166%26_adf.ctrl-state%3Db63b589tn_81. Дата обращения: 30.06.2022.
3. Бюро национальной статистики Казахстана (2009). Демографический ежегодник Казахстана 2009» Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Статистический комитет. Доступно по адресу: https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations2010?_afLoop=20068153231179285#%40%3F_afLoop%3D20068153231179285%26_adf.ctrl-state%3Db63b589tn_68. Дата обращения: 03.05.2022.
4. Бюро национальной статистики Казахстана (2019). Численность населения по районам и городам в 2019 году. Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Статистический комитет. Доступно по адресу: https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afLoop=20119251109076154#%40%3F_afLoop%3D20119251109076154%26_adf.ctrl-state%3D48blfseyu_64. Дата обращения: 20.06.2022.
5. Бюро национальной статистики Казахстана (2020). Демографический ежегодник 2020. Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Статистический комитет. Доступно по адресу: <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>. Дата обращения: 03.05.2022.
6. Citypopulation.de (2022). Население всех казахстанских городов, городских и сельских поселений с населением более 20 000 человек по результатам переписи и последним официальным данным. Доступно по адресу: <https://citypopulation.de/en/kazakhstan/cities/>. Дата обращения: 30.10.2022.
7. ДЭСВ ООН (2021). Отдел народонаселения Департамента по экономическим и социальным вопросам. Доступно по адресу: <https://population.un.org/wpp/>. Дата обращения: 22.09.2022.
8. ПРООН (2019). Урбанизация как ускоритель инклюзивного и устойчивого развития. Национальный отчет о человеческом развитии 2019. Доступно по адресу: <http://hdr.undp.org/en/content/national-human-development-report-2019-kazakhstan>. Дата обращения: 25.09.2022.
9. Роулэнд, Ричард Х. (2001). "Региональные изменения численности населения в Казахстане в 1990-е годы и влияние национальной структуры населения: результаты недавней переписи населения Казахстана". *Постсоветская география и экономика*, 42(8): с. 571-614.
10. Хелениак, Тимоти (2001). Миграция и реструктуризация в постсоветской России. *Demokratizatsiya*, 9(4): с. 531-549.

KAZAKISTAN'DA HAVA KİRLİLİĞİ SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

ZHANDOS KUDAIBERGENOV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУАНЫҢ ЛАСТАНУ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Çevre ve ekoloji konuları esas itibariyle ülkelerin temel politikaları içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte artan nüfus, büyüyen sanayi ve teknolojik gelişmelerin doğaya verdiği zararlar gün geçtikçe artmaktadır. Söz konusu ekolojik sorunlar, yıllar içerisinde önemli ölçüde artarak, özellikle belirli alanlarda alarm seviyelerine kadar ulaşabilmektedir. Kirlenen çevre en basit ifadeyle bize kirli hava ve olumsuz yaşam koşulları olarak geri dönmektedir. Bu nedenle yılda milyonlarca insan hava kirliliği ve diğer çevresel faktörlerin neden olduğu çeşitli hastalıklara yakalanmakta veya ölmektedir. Bunların başında kalp hastalıkları, felç, alt solunum yolu hastalıkları, akciğer kanseri, kronik obstrüktif akciğer hastalığı ve hatta diyabet gibi hastalıklar gelmektedir. Bu alanda yürütülen çalışmalara baktığımızda Amerikan Sağlık Ölçme ve Değerlendirme Enstitüsü'nün (IHME) "Küresel Hastalık Yükü" başlıklı çalışması oldukça dikkat çekici sonuçları ortaya koymaktadır. Çalışmanın öne çıkan bulgularından ölüm istatistiklerini etkileyen bir takım risk faktörleri çerçevesinde yüksek tansiyon, sigara ve hava kirliliği gibi risklerin öne çıktığı tespit edilmiştir. Şekil-1'de görüldüğü üzere, 2019'da dünyada 10,85 milyon kişi yüksek tansiyon, 7,69 milyon kişi sigara ve 6,67 milyon kişi de hava kirliliğinin neden

**2019 YILINDA
DÜNYADA 10,85
MİLYON KİŞİ
YÜKSEK TANSİYON,
7,69 MİLYON KİŞİ
SİGARA VE 6,67
MİLYON KİŞİ HAVA
KİRLİLİĞİ NEDENİYLE
ÖLMÜŞTÜR**

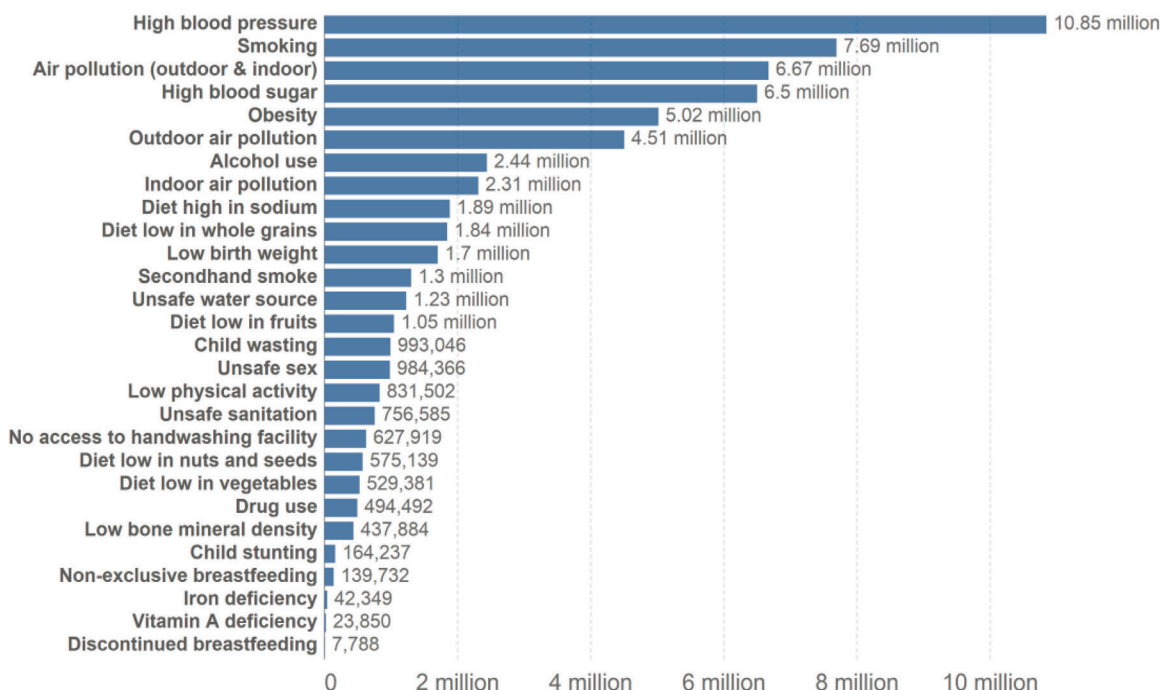
**2019 ЖЫЛЫ
ДҮНИЕЖҮЗІНДЕ
10,85 МИЛЛИОН
АДАМ ЖОҒАРЫ
ҚАН ҚЫСЫМЫ
САЛДАРЫНАН
КӨЗ ЖҰМСА,
7,69 МИЛЛИОН
АДАМНЫҢ
ӨЛІМІ ТЕМЕКІНІҢ
КЕСІРІНЕН БОЛСА,
6,67 МИЛЛИОН
АДАМ ЛАСТАНҒАН
АУАНЫҢ
НӘТИЖЕСІНДЕ
ӨМІРІМЕН
ҚОШТАСҚАН**

Қоршаған орта мен экология мәселелері әр елдің саясатының негізгі тармақтарының бірі болып отыр. Халық санының өсуі, дамып келе жатқан өнеркәсіп және технологиялық өзгерістердің табиғатқа келтіретін зияны күн санап артып келеді. Бұл өзгерістер жылдар бойы айтарлықтай өсіп, кейбір жағдайларда аса назар аударатындай деңгейіне жетті. Қоршаған ортаның ластануы ауаның ластануына және қолайсыз өмір сүру жағдайларының туындауына тікелей әсер етеді. Осы себепті жыл сайын миллиондаған адам ауаның ластануы мен қоршаған орта факторларының әсерінен көптеген ауруға шалдығады немесе өмірімен қош айтысады. Мысалы, жүрек ауруы, миға қан құйылу, төменгі тыныс жолдарының аурулары, өкпе обыры, өкпенің созылмалы қабынуы және қант диабеті сияқты ауруларды атап айтсақ болады. Осы салада жүргізілген зерттеулерге қарасақ, Американдық денсаулықты өлшеу және бағалау институтының (IHME) «Жаһандық аурулардың ауыртпалығы» атты зерттеуі қоғамның аса назарын аударатын нәтижелерге қол жеткізіп отыр. Бұл тұжырымдар арасында өлім статистикасына әсер ететін бірқатар қауіп факторлары зерттеліп, жоғары қан қысымы, темекі шегу және ауаның ластануы

Şekil-1. Dünya çapında insan ölümüne neden olan risk faktörleri (2019)

Сурет 1. Әлем бойынша адам өліміне қауіпті факторлар (2019 жыл)

Kaynak: Amerikan Sağlık Ölçme ve Değerlendirme Enstitüsü (IHME) (2019).

Дереккөз: Американдық денсаулықты өлшеу және бағалау институты (IHME) (2019).

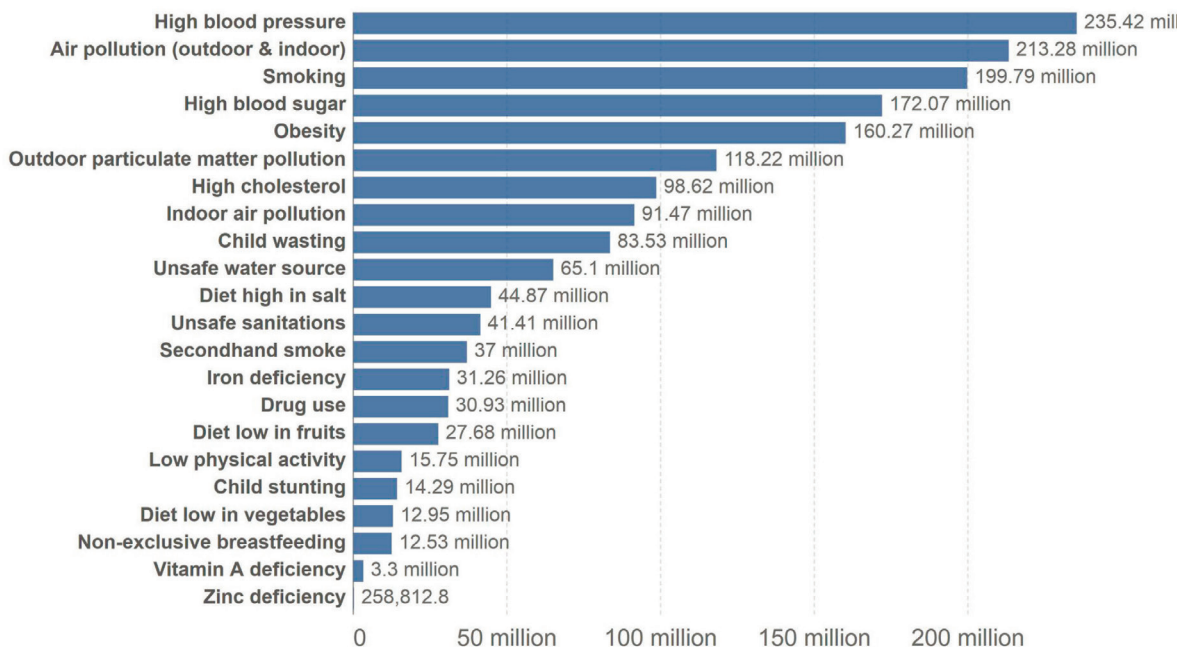
олдуғу hastalıklardan ötürü ölmüştür (Murray, 2020).

Hava kirliliği, önde gelen ölüm nedenlerinden biri olmasının yanı sıra, uzun yıllar insan sağlığına zarar veren kronik hastalıklara yakalanmanın da ana nedenlerinden biri olmuştur. Şekil-2’de verilen insan sağlığını etkileyen risk faktörlerinin başında da hava kirliliği gelmektedir. Bu nedenle, hava kirliliği küresel düzeyde insan sağlığını bozulmasını doğrudan etkileyen önemli bir risk faktörüdür. Şekil-2’de gösterildiği üzere 2019 verilerine göre hava kirliliği, yüksek tansiyondan sonra insan sağlığını etkileyen riskler arasında ikinci sırada gelmektedir (Murray, 2020).

Her yıl hava kirliliğinden ölenlerin sayısı, yaklaşık 6-7 milyon kişiyle dünya genelindeki toplam ölümlerin neredeyse %10’una denk gelmektedir. Bu oranlar, bazı ülkelerde %10’u geçebilmektedir (Murray, 2020). Dünya genelinde, son on yılda hava kirliliğinin neden olduğu ölümlerde önemli bir artış görülürken aynı zamanda toplam nüfus da katlanarak artmaktadır. 1820’de 1 milyar civarında

сияқты қауып-қатердің бірінші орында тұрғаны анықталды. Сурет 1-де көрсетілгендей, 2019 жылы 10,85 миллион адам жоғары қан қысымы салдарынан көз жұмса, 7,69 миллион адамның өлімі темекінің кесірінен, ал, 6,67 миллион адам ластанған ауаның салдарынан өмірімен қоштасқан (Murray, 2020).

Ауаның ластануы өлім қаупінің жетекші факторларының бірі болуымен қатар, ұзақ жылдар бойы адам денсаулығына зиян келтіретін созылмалы аурулардың негізгі себептерінің бірі. Сурет 2-ге қарасақ, тізімнің басында тағы да ауаның ластануы тұр. Демек, ауаның ластануы – бүкіләлемдік деңгейде адам денсаулығының нашарлауына тікелей әсер ететін негізгі қауіп факторы екендігінің тағы да бір дәлелі. Сурет 2-де көрсетілгендей, 2019 жылы әлемде жоғары қан қысымы салдарынан 235,42 миллион адамның денсаулығына зиян келсе, 213,28 миллион адам ауаның ластығынан мүгедектікке шалдыққан (Murray, 2020).

Şekil 2. Dünya çapında insan sağlığını etkileyen risk faktörleri (2019)**Сурет 2.** Әлем бойынша адам денсаулығына әсер ететін қауіпті факторлар (2019 жыл)**Kaynak:** Amerikan Sağlık Ölçme ve Değerlendirme Enstitüsü (IHME) (2019).**Дереккөз:** Американдық денсаулықты өлшеу және бағалау институты (IHME) (2019).

olan dünya nüfusu bugün 8 milyarı bulmuştur (Theworldonly.org, 2016). Neticede, dünyadaki nüfus artışı, dünyanın oksijen deposu ve hava kirliliğini doğal olarak temizleyen ormanların ve ekili alanların yok edilmesini hızlandırırken şehirleşmenin neden olduğu ilave yük ekolojik dengeyi daha fazla etkilemektedir. Ekolojik kötüye gidiş aynı zamanda iklim değişikliğini de tetiklemektedir. Son yüz yılda ortalama sıcaklığın 1°C artması, buzulların erimesi gibi doğal faktörler ve karbondioksit konsantrasyon ve sera etkisinin ortaya çıkması gibi antropojenik faktörler atmosferik hava kirliliğini doğrudan etkilemektedir (Birleşmiş Milletler, 2021). Sıcaklıklardaki sürekli artış, orman yangınlarına ve daha yaygın aşırı sıcak havalara yol açmaktadır. Bu tür iklimsel etkilerin hava kirliliği ile birlikte insan sağlığı için büyük tehdit oluşturduğu bilinmektedir.

Ekoloji uzmanları ve çevre korumacılar yıllardır bu soruna bir çözüm bulmaya

2019 YILINDA DÜNYA ÇAPINDA 235,42 MİLYON KİŞİ YÜKSEK TANSİYONDAN ETKİLENİRKEN, 213,28 MİLYON KİŞİ HAVA KİRLİLİĞİ NEDENİYLE SAKAT KALMIŞTIR

2019 ЖЫЛЫ ӘЛЕМДЕ ЖОҒАРЫ ҚАН ҚЫСЫМЫ САЛДАРЫНАН 235,42 МИЛЛИОН АДАМНЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ЗИЯН КЕЛТІРІЛСЕ, 213,28 МИЛЛИОН АДАМ АУАНЫҢ ЛАСТЫҒЫНАН МҮГДЕДКТІККЕ ШАЛДЫҚҚАН

Ауаның ластануы жылына шамамен 6-7 миллион адамның өліміне себепкер болса, әлемдегі адам өлімінің 10%-ы ауаның ластануына байланысты екенін білдіреді. Ал кейбір елдерде мұндай жағдай адам өлімінің 10%-дан көбін құрайды (Murray, 2020). Бүкіл әлемде соңғы онжылдықта ауаның ластануынан болатын өлім-жітімнің айтарлықтай өсуімен қатар, ілемдегі жан саны да еселеп артып келеді (Theworldonly.org, 2016). Нәтижесінде, әлемде халық санының өсуі табиғи жолмен оттегі өндіретін орман мен егін алқаптарының жойылуын тездетіп, жаппай қалаласудан туындағын қосымша ауыртпалық экологиялық тепе-теңдікке әсер етіп отыр. экологиялық жағдайдың бұзылуы климаттың өзгеруіне де түрткі болуда. Сонымен қатар, соңғы жүзжылдықта орташа температура-ның 1°C-қа көтерілуі мұздықтардың еруі сияқты табиғи факторлар мен көмірқышқыл газының концентра-

çalışmaktadır. Kazakistan açısından bakıldığında günümüzde yaşanan atmosferik hava kirliliği ile ilgili çevresel durum, endişe verici bir düzeye ulaşmaya başlamıştır. Bunu etkileyen faktörler arasında atmosfere zararlı madde yayan taşıt sayısındaki artışı (%55), petrolün ve gazın üretimi ve işlenmesi sırasında oluşan zararlı maddeleri ve sanayi kuruluşlarının (ısı santralleri vb.) yaydığı zararlı endüstriyel gazları (%30) ve gıdaların hazırlanması ve evsel atık işlenmesi sırasında oluşan zararlı emisyonları (%15) sayabiliriz (24.kz, 2022).

Kazakistan'ın tüm eyaletlerinde ve büyük şehirlerinde sabit kirletici kaynaklardan atmosfere salınan kirletici emisyonlar, beş yıllık aralıklarla karşılaştırılarak Tablo-1'de gösterilmiştir. İstatistikler, Akmola, Atırau, Jambıl, Kostanay, Mangıstau, Türkistan, Pavlodar eyaletleri ile Astana ve Almatı şehirlerinde artan oranlarda atmosfere zararlı emisyonların salındığını göstermektedir. Diğer bölgelerde ise önceki beş yıllıklarla karşılaştırıldığında söz konusu değerlerin düştüğü görülmektedir. Tablo-1'e göre ulusal ortalama açısından her ne kadar son yıllarda bir artış gözlemlense de 2005 yılı ile karşılaştırıldığında genel itibariyle bir düşüş eğiliminin yaşanmakta olduğu fark edilmektedir (Ulusal İstatistik Bürosu, 2022a).

Burada ifade edilmesi gereken önemli hususlardan birisi ülkedeki sabit kirletici kaynakla-

циясы және парниктік эффектінің пайда болуы сияқты антропогендік факторлар ауаның ластануына тікелей әсер етіп жатыр (Біріккен ұлттар ұйымы, 2021). Температураның үздіксіз көтерілуі орман алқаптарының өртенуі мен мөлшерден көп ыстық ауа-райының жиілеуіне әкеп соқтырады. Мұндай климаттық әсер ауаның ластануымен бірге адам денсаулығына үлкен қауіп төндіретіні белгілі.

Экологтар мен табиғатты қорғау белсенділері ұзақ жылдар бойы осы мәселенің шешімін табуға барынша күш жұмсап келеді. Қазақстандағы ауаның ластануына қатысты экологиялық жағдай алаңдатарлық деңгейге жете бастады. Бұған әсер етуші факторлардың қатарына ауаға зиянды заттарды шығаратын автомобильдер санының артуын (55%), мұнай мен газды өндіру және өңдеу кезінде пайда болатын зиянды заттар және өнеркәсіптік кәсіпорындардағы (ЖЭО және т.б.) зиянды өндірістік газдарды (30%), сондай-ақ, тамақ дайындау және тұрмыстық қалдықтарды өңдеу кезінде пайда болатын зиянды шығарындыларды (15%) жатқызуға болады (24.kz, 2022).

Қазақстанның барлық облыстары мен ірі қалаларының тұрақты көздерден ауаға шығатын ластағыш заттардың шығарын-

Tablo-1. Kazakistan'daki zararlı emisyon miktarı (bin ton)**Кесте-1.** Қазақстан бойынша зиянды шығарындардың көлемі (мың тонна)

№	Eyaletler ve büyükşehirler Облыстар мен ірі қалалар	2005	2010	2015	2021
1	Akmola Eyaleti / Ақмола	43,9	72,9	85,6	77,3
2	Aktöbe Eyaleti / Ақтөбе	168,2	125,3	134,3	137,4
3	Almatı Eyaleti / Алматы	68,4	74,7	55,0	47,9
4	Atırau Eyaleti / Атырау	89,4	97,8	110,7	160,3
5	Batı Kazakistan Eyaleti / Батыс Қазақстан	76,4	58,1	42,4	26,0
6	Jambıl Eyaleti / Жамбыл	18,9	19,3	41,9	55,8
7	Karagandı Eyaleti / Қарағанды	1 415,4	661,2	596,4	569,7
8	Kostanay Eyaleti / Қостанай	100,4	114,5	91,6	137,9
9	Kızılorda Eyaleti / Қызылорда	40,0	29,0	30,1	29,2
10	Mangıstau Eyaleti / Маңғыстау	63,5	68,6	72,5	75,2
11	Türkistan Eyaleti / Түркістан	36,8	40,7	69,0	62,2
12	Pavlodar Eyaleti / Павлодар	556,8	572,5	552,9	736,1
13	Kuzey Kazakistan Eyaleti / Солтүстік Қазақстан	65,5	77,8	74,9	61,2
14	Doğu Kazakistan Eyaleti / Шығыс Қазақстан	165,7	147,0	127,1	128,1
15	Astana Şehri / Астана қаласы	44,0	56,2	56,3	62,2
16	Almatı Şehri / Алматы қаласы	15,5	11,0	39,1	40,8
	Kazakistan geneli / Қазақстан Республикасы	2 968,8	2 226,6	2 180,0	2 407,5

Kaynak: Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu (2022).**Дереккөз:** ҚР Ұлттық Статистика Бюросы (2022).

рін санында бір азalma görülmemiş olmasıdır. Aksine Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu verilerine göre hava kirliliğine neden olan kaynakların sayısı hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. 2005'de 108.576 olan bu kaynaklar 2021'de 244.681'e ulaşmıştır (Ulusal İstatistik Bürosu, 2022b). Tablo-2'den de görülebileceği üzere sabit kirletici kaynakların sayısı ülke genelinde artmakta olup, bunun tek istisnası Almatı şehridir.

Almatı özelinde kirlilik kaynaklarının azalıyor olmasına rağmen şehrin dağlarla çevrili bir konuma sahip olması, ana kirleticilerin (azot dioksit, күкүрт dioksit ve partiküler madde (PM)_{2,5}) yine de halk sağlığı için kanserojen olmayan bir risk potansiyeline sebebiyet vermektedir. Şehrin, etrafı dağlarla çevrili olduğu için rüzgar akışı sadece zirvelerin üzerinden geçmektedir. Bu nedenle rüzgar, şehre belirli bir ölçüde temiz hava sağlayabilmekte, bu da emisyonların (duman) rüzgar ile belirli bir ölçüde temizlenerek şehrin üzerindeki temiz hava arasında bir sınır oluşturmaktadır. "Rüzgar gölgesi" olarak adlandırılan bu boşluğa doğru rüzgarın esmesi oldukça zordur. Yani bu alanda şehrin tüm araçları, sanayi işletmeleri, özel ısıtma sistemleri vb. kirletici kaynaklardan çıkan zararlı emisyonlar toplanmaktadır.

дыларын бес жылдық аралықпен салыстырып қарағанда, мынадай көрсеткіштерге көз жеткізуге болады. Яғни, ауаға зиянды шығарындар Ақмола, Атырау, Жамбыл, Қостанай, Маңғыстау, Оңтүстік Қазақстан, Павлодар облыстары мен Астана және Алматы қалаларында байқалса, басқа облыстарда, керісінше, алдыңғы бесжылдықтармен салыстырғанда әлдеқайда төмен көрсеткіштер көрсетіп отыр. Ал жалпы ұлттық көрсеткіш бойынша 2005 жылмен салыстырғанда зиянды шығарындардың азайғандығы байқалады (Кесте-1) (Ұлттық статистика бюросы, 2022a).

Дегенмен, елімізде тұрақты ластау көздерінің саны азаяр емес. ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтеріне сүйенсек, ауаны ластау көздерінің саны жылдан жылға қарқынды түрде артып келеді. 2005 жылы олардың саны 108 576 болса, 2021 жылы 244 681-ге жеткен (Кесте-2) (Ұлттық статистика бюросы, 2022b). Кестеге сәйкес, тек ғана еліміздің ірі қаласы Алматыда тұрақты ластау көзінің азайғандығын көруге болады.

Осы орайда Алматы қаласының ластану көзінің азайғанына қарамастан, оның та-

Табло-2. Sabit kirletici kaynaklarının sayısı (adet)

Кесте-2. Тұрақты ластау көздерінің саны

№	Eyaletler ve büyükşehirler Облыстар мен ірі қалалар	2005	2010	2015	2021
1	Akmola Eyaleti / Ақмола	3 421	6 033	14 829	16 321
2	Aktöbe Eyaleti / Ақтөбе	5 473	9 958	18 706	21 568
3	Almatı Eyaleti / Алматы	4 241	5 974	13 485	13 218
4	Atırau Eyaleti / Атырау	6 824	23 269	25 355	25 004
5	Batı Kazakistan Eyaleti / Батыс Қазақстан	4 164	7 145	11 415	10 319
6	Jambıl eyaleti / Жамбыл	6 639	8 417	12 618	14 038
7	Karagandı Eyaleti / Қарағанды	5 961	9 163	12 747	15 867
8	Kostanay Eyaleti / Қостанай	4 862	10 593	18 366	17 783
9	Kızılorda Eyaleti / Қызылорда	4 277	6 014	11 590	10 925
10	Mangıstau Eyaleti / Маңғыстау	14 010	21 568	22 863	23 948
11	Türkistan Eyaleti / Түркістан	8 367	12 663	14 720	13 687
12	Pavlodar Eyaleti / Павлодар	4 093	7 703	11 803	14 068
13	Kuzey Kazakistan Eyaleti / Солтүстік Қазақстан	3 080	6 272	9 171	14 068
14	Doğu Kazakistan Eyaleti / Шығыс Қазақстан	17 387	17 189	18 523	20 302
15	Astana Şehri / Астана қаласы	1 995	4 494	5 717	5 624
16	Almatı Şehri / Алматы қаласы	13 782	12 257	13 141	7 941
	Kazakistan geneli / Қазақстан Республикасы	108 576	168 712	235 049	244 681

Kaynak: Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu (2022).

Дереккөз: ҚР Ұлттық Статистика Бюросы (2022).

Бөйлеce Алматы'нын булундуғу coғpa-
fi коnum itibariyle рүзgar, Şekil-3'de
gösterildiği üzere havada toplanan za-
rarlı dumanı esip, uzaklaştıramamak-
tadır (Kisamedin, 2017). Bundan dolayı
da şehirdeki hava рүзgarsız bir seyir iz-
lemekte ve hava деğişimi süreci düşük
bir seviyede gerçekleşmektedir.

Hava kirliliği üzerine faaliyet yürüten
bir teknoloji şirketi olan IQAir, yerel
kurum "Kazgidromet" ile birlikte ül-
kedeki atmosferik havanın kalitesini
devamlı izlemektedir. Atmosferik hava
kirliliği seviyesi, esas olarak altı kate-
goride değerlendirilmektedir: iyi, nor-
mal, hassas gruplar için zararlı, zararlı,
çok zararlı ve tehlikeli. Tüm kontrol
istasyonlarında күкүрт dioksit, karbon
monoksit, nitrojen oksit ve dioksit öl-
çümleri yapılmaktadır. Hava kalitesi, ilk
olarak, tehlike derecesi dikkate alına-
rak izin verilen maksimum konsantras-
yonda en yüksek normalleştirilmiş de-
ğere sahip beş maddeye göre hesap-
lanan karmaşık hava kirliliği indeksine
göre tespit edilir ve sonrasında PM2,5
dikkate alınarak risk analizi tekniğine
göre değerlendirilir. IQAir'e göre, 2021

**KAZAKİSTAN'DA
SABİT KİRLETİCİ
KAYNAKLARIN
SAYISI 2005
YILINDA 108.576
ADET İKEN, 2021
YILINDA 244.681'E
ULAŞMIŞTIR**

**ҚАЗАҚСТАНДА
ТҰРАҚТЫ ЛАСТАУ
КӨЗДЕРІНІҢ САНЫ
2005 ЖЫЛЫ 108 576
БОЛСА, 2021 ЖЫЛЫ
244 681-ГЕ ЖЕТКЕН**

улармен қоршалған географиялық
жағдайда орналасуына байланысты
негізгі ластаушы заттар (азот диок-
сиді, күкірт диоксиді және 2,5 мкм
тоқтатылған бөлшектер) бойынша
халық денсаулығына канцерогенді
емес қауіптің даму ықтималдығы
жоғары. Нақтырақ айтсақ, бұның
негізгі себебінің бірі – қаланың тау
қоршаған шұңқырда орналасуы.
Мегаполистің жан-жағынан тау
қоршап тұрғандықтан жел ағыны
тек шыңдардың үстінен сырғып
өтіп кете береді. Демек, жел қала-
ның шығарындылары (түтін) мен
қаланың үстіндегі таза ауа арасын-
дағы нақты шекараны белгілейді.
«Жел көлеңкесі» деп аталатын бұл
кеңістікке жел екпіні әрең енеді.
Яғни, бұл кеңістікте қаланың бар-
лық көліктері, өнеркәсіптік кәсіпо-
рындары, жеке жылыту жүйелері
және т.б. ластағыш көздерден пай-
да болатын зиянды шығарындылар
жиналады. Алматының географи-
ялық ерекшелігіне байланысты жел
төмен түсіп, ауада қалықтап тұрған
зиянды түтінді алып кете алмайды

2021 YILINDA KAZAKISTAN'IN EN TEMİZ ŞEHİRİ – HAVA KALİTESİ İNDEKSİ 6 OLAN ŞU ŞEHİR İKEN, EN KİRLİ ŞEHİR OLARAK 161 HAVA KALİTESİ İNDEKSİNE SAHİP OLAN KARAGANDI ŞEHİRİ OLMUŞTUR

2021 ЖЫЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢ ТАЗА ҚАЛА – АУА САПАСЫНЫҢ ИНДЕКСІ 6 БОЛҒАН ШУ ҚАЛАСЫ БОЛСА, ЕҢ ЛАСТАНҒАН ҚАЛА – 161 ИНДЕКСІ БАР ҚАРАҒАНДЫ ҚАЛАСЫ БОЛДЫ

ішін Kazakistan'daki орталама PM2,5 кон-
сантрasyonu, Дүние Сағлық Өргүтү'нүн
hava kalitesi ішін белірледігі yıllık standart де-
геринден 6,2 kat yüksektir. Hava kalitesi а-
сısından Kazakistan, дүныadaki 117 үлке
arasında 23. sırada yer almaktadır. Ülkenin
genel орталама indeksi 91'dir. Söz konusu
kuruluşun istatistiklerine göre 2021'de
Kazakistan'ın en temiz şehir - hava kalitesi
indeksi 6 olan - Şu şehir olurken, en kirli
şehir 161 hava kalitesi indeksine sahip
olan Karagandı şehirі olmuştur (IQAir.com,
2022). 2022'nin Ekim айы verilerine
göre, Kazakistan'da Astana, Almatı,
Karagandı, Pervomayka gibi şehirler çok
yüksek kirli havası olan dört şehir olarak
tespit edilmiştir. Kökşetau, Petropavl, Şu,
Burunday ve Jezkazgan şehirleri ise yeşil
bölgede yer almıştır (IQAir.com, 2022).
Ancak bu durum, trafik hareketliliğine,
günün saatine ve diğer faktörlere göre
değişiklik gösterebilmektedir.

Kazakistan'daki hava kirliliği, COVID-19
salgını nedeniyle getirilen hareket kısıtla-
maları sayesinde belirli ölçüde iyileşmiştir.
Bu da bize ülkedeki hava kirliliği sorununu
doğal ve antropojenik yollarla çözebilmenin
mümkün olduğunu göstermektedir. Bu
çerçevede söz konusu sorunların en temel
çözüm yolunun,

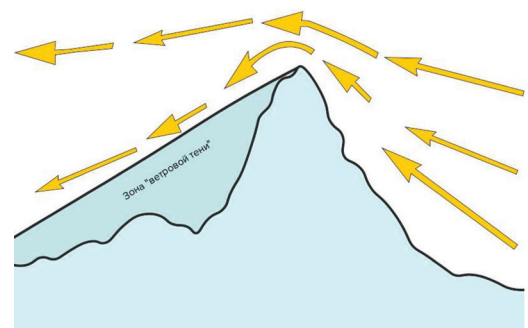

(Сурет 3) (Кисамедин, 2017). Салдарынан,
қалада ауа-райы желсіз сияқты көрініп,
ауа алмасу үдерісі өте төмен деңгейде
жүреді.

Қазақстандық «Қазгидромет» мекемесімен
бірлесіп Дүниежүзілік ауаның ластануын
анықтау жөніндегі ұйым IQAir еліміздегі
ауаның сапасын қадағалау жұмыстарын
жүргізіп отырады. Ауаның ластану деңгей-
ін бағалау алты санат бойынша жүргізіледі:
жақсы, қалыпты, сезімтал топтар үшін зи-
янды, зиянды, өте зиянды, қауіпті. Өлше-

Şekil-3. Almatı şehrinde rüzgar akışı

Сурет 3. Алматы қаласындағы жел ағыны

Кайнак: Auagroup.kz (2017)

Дереккөз: auagroup.kz

Tablo-3. Kazakistan'da çevre korumaya harcanan cari harcama miktarı (bin tenge)

Кестме-3. Қазақстанда қоршаған ортаны қорғауға жұмсалған ағымдағы шығындардың көлемі (мың теңге)

№	Eyaletler ve büyükşehirler Облыстар мен ірі қалалар	2005	2010	2015	2021
1	Akmola Eyaleti / Ақмола	324 102	549 875	1 200 707	4 791 410
2	Aktöbe Eyaleti / Ақтөбе	4 741 222	10 075 432	18 308 916	32 455 655
3	Almatı Eyaleti / Алматы	306 337	1 370 814	2 431 904	2 304 693
4	Atırau Eyaleti / Атырау	5 631 372	23 756 114	40 254 371	52 132 403
5	Batı Kazakistan Eyaleti / Батыс Қазақстан	359 935	551 627	3 793 821	9 038 468
6	Jambıl Eyaleti / Жамбыл	683 473	816 227	3 245 330	5 765 390
7	Karagandı Eyaleti / Қарағанды	5 363 154	12 847 914	23 881 108	36 770 655
8	Kostanay Eyaleti / Қостанай	4 089 098	8 892 823	5 171 019	13 722 916
9	Kızılorda Eyaleti / Қызылорда	856 103	3 074 167	2 904 693	3 300 927
10	Mangıstau Eyaleti / Маңғыстау	10 894 270	13 362 578	29 093 197	7 823 690
11	Türkistan Eyaleti / Түркістан	862 983	1 618 764	4 988 206	6 412 471
12	Pavlodar Eyaleti / Павлодар	4 938 780	12 250 778	16 696 011	30 579 926
13	Kuzey Kazakistan Eyaleti / Солтүстік Қазақстан	179 980	397 164	1 864 711	4 919 885
14	Doğu Kazakistan Eyaleti / Шығыс Қазақстан	3 493 977	7 547 966	15 838 119	28 812 255
15	Astana Şehri / Астана қаласы	85 608	267 160	1 584 670	955 667
16	Almatı Şehri / Алматы қаласы	747 846	2 273 175	3 393 266	6 003 805
	Kazakistan geneli / Қазақстан Республикасы	43 558 238	99 652 579	174 650 049	245 790 216

Kaynak: Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu (2022).

Дереккөз: ҚР Ұлттық Статистика Бюросы (2022).

modern arıtma sistemlerinin kurularak sanayi kuruluşlarından havaya salınan emisyonların azaltılması olduğu söylenebilir. Bu şekilde, atmosfere salınan zararlı maddelerin seviyesi azaltılabilir. Ancak bu tedbirlerin öncesinde ihtiyaç duyulan yasal ve kurumsal düzenlemelerin tamamlanması ve gerekli kontrol ve denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde işletilmesi önem arz etmektedir. Aslında Kazakistan hükümeti söz konusu çevre sorunlarının üstesinden gelmek üzere bütçeden büyük miktarda fonlar ayırmaktadır. Tablo-3'te gösterildiği üzere 2021 yılında devlet tarafından tahsis edilen fon miktarı, 2005'e kıyasla 5,5 kat artmıştır (Ulusal İstatistik Bürosu, 2022c).

Öte yandan hava kirliliği nedenleri arasında bulunan Kazakistan'da elektrik tüketimi de yıllar itibariyle hızlı bir artış eğilimindedir. 2000 yılında ülkedeki toplam elektrik tüketimi, 51,635 milyon kWh iken, 2021'de 115,079 milyon kWh'ı bulmuştur (Ulusal İstatistik Bürosu, 2022d). Kazakistan'da gaz türbinli elektrik santrallerinden, hidroelektrik santrallerden ve yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriğin payı, toplam elektrik tüketimi-

улер барлық бақылау бекеттерінде күкірт диоксиді, көміртегі оксиді, азот оксиді және диоксиді бойынша жүргізіледі. Ауаның сапасы, біріншіден, қауіптілік дәрежесін ескере отырып, шекті рұқсат етілген концентрацияда ең жоғары нормаланған мәні бар бес зат бойынша есептелетін ауаның ластануының кешенді индексі (ИЗА5) бойынша, екіншіден, тәуекелдерді талдау әдістемесі бойынша тоқтатылған бөлшектерді ескере отырып бағаланады. IQAir мәліметтеріне сәйкес, Қазақстанда 2021 жылға арналған PM2.5 орташа концентрациясы: ауа сапасы үшін Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының жылдық нормативтік мәнінен 6,2 есе жоғары. Ауа сапасы бойынша Қазақстан әлемдегі 117 елдің ішінде 23-ші орында тұрақтаған. Елдің жалпы орташа индексі – 91. Аталмыш ұйымның статистикасына сүйенсек, 2021 жылы Қазақстандағы ең таза қала – ауа сапасының индексі 6 болған Шу қаласы болса, ең ластанған қала – 161 индексі бар Қарағанды қаласы болды (IQAir.com, 2022). 2022 жылдың қазан айында

nin sadece %3'üne denk gelmektedir. Kalan %79'luk enerji ise termik santraller üzerinden elde edilmektedir (Samruk Enerji, 2022). Elektrik üretim süreçlerinin çevresel etkileri açısından bakıldığında, 1000 MW kapasiteli gaz türbinli elektrik santralleri yılda 13,000 tona kadar, kömür yakıtlı termik santralleri yılda 165,000 tona kadar күкürt dioksit, azot oksit, karbon monoksit, hidrokarbon, aldehitler ve kül gibi zararlı maddeleri atmosfere salmaktadır (Loginov, 2012).

Nükleer santrallerde ise bu tür zararlı maddelerin havaya salınımı söz konusu değildir. Bu nedenle hava kirliliğini önlemenin bir diğer çözümü de nükleer santraller inşa edilmesidir. Ayrıca bu yıl Avrupa Parlamentosu nükleer enerji yatırımlarını sürdürülebilir kalkınma kavramıyla uyumlu olarak kabul etmiştir (Kapital.kz, 2022). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), nükleer enerji santrallerinin, Paris Anlaşması'nda öngörüldüğü gibi gezegendeki sıcaklık artışını 1,5°C'de tutmakla birlikte hızlı ve uygun fiyatlı enerji elde

P

Қазақстанда ауаның ластану деңгейі өте жоғары 5 елді мекен болды. Олар Астана, Алматы, Қарағанды, Бурабай, Первомайка кенті. Ал жасыл аймақта Көкшетау, Петропавл, Шу, Бурундай және Жезқазған қалалары орын алған (IQAir.com, 2022). Дегенмен, бұл жағдай халықтың көлік қолдану белсенділігіне, тәулік мезгіліне және басқа факторларға байланысты өзгеріп отырады.

Бұл жағдай КОВИД-19 пандемиясы басталғаннан бері енгізілген қозғалыс шектеулерінің арқасында белгілі бір дәрежеде жақсарған еді. Тіпті адамдар ауаның қаншалықты тазаланғанын дем алу арқылы салыстыра алды. Демек, елімізде табиғи және антропогендік жодармен ауаның ластану мәселесін шешуге болады. Бұл мәселені шешудің бірден-бір жолы – заманауи тазарту жүйесін орнату арқылы өндірістерден ауаға бөлініп шығатын шығарындыларды азайту. Бұл атмосфераға шығарылатын зиянды заттардың деңгейін төмендетеді. Бұл мәселені атмосфераның ластануын азайтуға бағытталған заңдар мен заңнама-

етменін ана önlemlerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Günümüzde nükleer santraller çevresel açıdan temiz bir enerji kaynağı olarak kabul edilmekte ve ekonomik açıdan da diğer kaynaklara göre çok daha verimli bulunmaktadır. Bununla birlikte nükleer santrallerin oluşturabileceği muhtemel çevresel riskleri de tamamen göz ardı etmek mümkün değildir. Öte yandan yeşil enerji altyapısının geliştirilerek yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, yapı standartlarının geliştirilmesi, atık yakma tesislerinin inşası gibi adımları da diğer önlemler arasında gösterebiliriz. Dahası, ülkenin büyük şehirlerindeki hava kirliliğinin en önemli faktörlerinden biri olan içten yanmalı motorla donatılmış araç sayısının azaltılması gerekmektedir. Diğer yandan, araçların atmosfere zararlı madde emisyon salınımını azaltmak için taşıt dumanını temizleyen yüksek kaliteli filtre kullanımı zorunlu hale getirilmelidir. Elektrikli araç kullanımının yaygınlaştırılması da bu önlemler arasında sayılabilir. Sayılan bu öneri ve önlemlerin bütüncül politikalarla desteklenmesi çevre sorunlarının çözümü için umut verici katkılar sağlayacaktır.

Kaynaklar:

1. Birleşmiş Milletler (2021). İklim değişikliği ile ilgili temel gerçekler ve rakamlar. Alınan yer: <https://www.un.org/ru/climatechange/science/key-findings>. Erişim tarihi: 03.11.2022.
2. IQAir.com (2022). Kazakistan'da hava kalitesi. Alınan yer: <https://www.iqair.com/kazakhstan>. Erişim tarihi: 18.10.2022.
3. Kapital.kz (2022). Avrupa Birliği'nde gaz ve nükleer enerji yeşil teknolojiye dönüştürülecektir. Alınan yer: <https://kapital.kz/world/107035/v-yes-gaz-i-atom-naya-energiya-stanut-zelenymi-tehnologiyami>.html. Erişim tarihi: 02.11.2022.
4. Kisamedin G. (2017). Almatı üzerinde “duman çizgisi” nasıl oluşuyor? Alınan yer: <http://auagroup.kz/vozduh-v-almaty/kak-obrazuetsya-liniya-smoga-nad-almaty.html>. Erişim tarihi: 16.10.2022.
5. Loginov E.L. (2012). Dünya enerjisinde nükleer enerji sanayi kompleksi: kriz sonrası dönemde stratejik eğilimler. Ulusal çıkarlar: öncelikler ve güvenlik. № 28 (169). ss. 2-10.
6. Murray, C. J., Aravkin, A. Y., Zheng, P., Abbafati, C., Abbas, K. M., Abbasi-Kangevari, M., M., & Borzouei, S. (2020). 204 ülke ve bölgede 87 risk faktörünün küresel yükü, 1990–2019: Küresel Hastalık Yüğü Çalışması için sistematik bir analiz. The Lancet, 396 (10258), ss. 1223-1249.

лық актілер қабылдау арқылы мемлекеттік деңгейде шешу қажет. Осындай экологиялық мәселелерді шешуде мемлекет үлкен қаражат бөліп жатыр. Кесте 3-те көрсетілгендей, үкімет тарапынан бөлінген қаражат көлемі 2005 жылмен салыстырғанда 2021 жылы 5,5 есеге дейін артқанын байқауға болады (Ұлттық статистика бюросы, 2022с).

Сонымен қатар, ауаның ластануының себептерінің арасында Қазақстандағы электр энергиясын тұтыну да жылдан жылға қарқынды өсіп келеді. Мысалы, 2000 жылы ел бойынша жалпы тұтыну көлемі 51 635,1 млн. кВт/сағ. болса, 2021 жылы 115 079,2 млн. кВт/сағатқа артқан (Ұлттық статистика бюросы, 2022d). Қазақстанда жалпы өндірілген электр энергиясы көлемінің 9%-ын газ-турбиналық электр станциялары құраса, су электр станцияларына 8%-ы ғана тиесілі, ал жаңартылатын энергия көздерінің көмегімен өндірілген электр энергиясының үлесі шамамен 3%-ын ғана құрайды. Қалған 79% энергия жылу электр станцияларының көмегімен алынады (Samruk Energy, 2022). Мұның ауаға шығаратын зиянды шығарындыларын былай түндірсе болады. Қуаты 1000 МВт болатын газбен қуатталатын жылу электр станциясында жылына 13 000 тоннаға дейін және көмірмен қуатталатын жылу электр станциясында жылына 165 000 тоннаға дейін күкірт газы, азот оксиді, көміртек оксиді, көмірсутектер, альдегидтер және күл сияқты зиянды заттар бөлінеді (Логинов, 2012).

Ал, атом электр станциясында ауаға бөлінетін мұндай зиянды заттар мүлдем жоқ. Демек, ауаның ластануының алдын алудың тағы бір шешімі – атом электр станцияларының салынуы. Бұған қоса, осы жылы Еуропарламент атом энергетикасы салынған инвестицияларды тұрақты даму тұжырымдамасына сәйкес деп таныды (Kapital.kz, 2022). Шындығында, атом энергиясы климатқа зиянды «парниктік газдарды» бөлмейді. Халықаралық энергетикалық агенттік (IEA) атом электр станциялары Париж келісінде көзделген планетада

obk.kz

7. Samruk Energy (2022). Kazakistan'ın elektrik ve kömür piyasasının analizi. Ocak-Aralık 2021. Alınan yer: http://energo-cis.ru/wyswyg/file/news/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D1%80%D1%83%D0%BA%20-%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82_%D0%BE%D0%B1%D0%B7%D0%BE%202021.pdf. Erişim tarihi: 05.11.2022.
8. Theworldonly.org (2016). Dünyanın nüfus artışı: son 200 yılda 6 milyar. Alınan yer: <https://theworldonly.org/rost-naseleniya-zemli-6-milliardov-za-poslednie-200-let/>. Erişim tarihi: 25.10.2022.
9. Ulusal İstatistik Bürosu (2022a). Sabit kirlетici kaynaklardan atmosfere çıkarılan kirlетici emisyonlar. Alınan yer: <https://stat.gov.kz/official/industry/157/statistic/7>. Erişim tarihi: 26.10.2022.
10. Ulusal İstatistik Bürosu (2022b). Sabit kirlетici kaynaklarının sayısı. Alınan yer: <https://stat.gov.kz/official/industry/157/statistic/7>. Erişim tarihi: 26.10.2022.
11. Ulusal İstatistik Bürosu (2022c). Çevre korumaya harcanan cari harcama miktarı. Alınan yer: <https://stat.gov.kz/official/industry/157/statistic/77>. Erişim tarihi: 01.11.2022.
12. Ulusal İstatistik Bürosu (2022d). Kazakistan Cumhuriyeti'nde elektrik, gaz, buhar, sıcak su ve iklimlendirme tedariki bölümünde endüstriyel ürünlerin üretimi. Alınan yer: <https://stat.gov.kz/official/industry/151/statistic/8>. Erişim tarihi: 01.11.2022.
13. 24.kz (2022). Kazakistan şehirlerinde hava kirliliği. Alınan yer: <https://24.kz/ru/tv-projects/dnevna->

температураның көтерілуін 1,5°C деңгейінде ұстап тұру үшін тез және қолжетімді энергия алудың негізгі шараларының бірі екендігіне сенімді. Бүгінде, экологиялық тұрғыдан алғанда, атом электр станциялары таза энергия көзі ретінде саналып, экономикалық тұрғыдан басқа көздерге қарағанда әлдеқайда тиімді болып отыр. Дегенмен, атом электр станциясы тарапынан туындауы мүмкін қауіптерді де ескеру қажет. Сонымен қатар, жаңартылатын энергия көздеріне көшу, құрылыс стандарттарын енгізу, қоқыс жағатын зауыттар салу ауаның ластануы мәселесінің алдын алатын шаралар болып табылады. Еліміздің үлкен қалаларында ауаны ластаушы ірі факторлардың бірі болып табылатын іштен жану қозғалтқышымен жабдықталған автокөліктердің санын азайту қажет. Сондай-ақ, көлік жүргізушілеріне атмосфераға зиянды заттардың шығарындыларын азайту мақсатында көліктің түтінін тазартудың жоғары сапалы сүзгілерін қолдануға міндеттеу керек. Ал егер іштен жану қозғалтқышы бар

ya-smena/item/567713-zagryaznenie-vozdukha-v-gorodakh-kazakhstana-dnevnyaya-smena-10-10-2022. Erişim tarihi: 22.10.2022.

автокөліктер атмосфераға мүлдем зиян келтірмейтін электрокөліктермен ауыстырылса, ауаның ластануы мәселесі мүлдем жойылады. Бұл бастамалардың барлығы ауаның ластануы мәселесіне кешенді түрде қарау арқылы оның алдын алуға және оны азайтуға үлкен үлес қосады.

Дереккөз:

1. Біріккен Ұлттар Ұйымы (2021). Климаттың өзгеруі туралы негізгі фактілер мен деректер. Сілтеме: <https://www.un.org/ru/climatechange/science/key-findings>. Қаралған күн: 03.11.2022.
2. Кисамедин Г. (2017). Алматының үстінде «түтін сызығы» қалай қалыптасады. Сілтеме: <http://auagroup.kz/vozduh-v-almaty/kak-obrazuetsyaliniya-smoga-nad-almaty.html>. Қаралған күн: 16.10.2022.
3. Логинов Е.Л. (2012). Әлемдік энергетикадағы Атом энергоөнеркәсіптік кешені: дағдарыстан кейінгі кезеңдегі стратегиялық трендтер // Ұлттық мүдделер: басымдықтар мен қауіпсіздік. – № 28 (169). – 2-10 бб.
4. Ұлттық статистика бюросы (2022a). Тұрақты көздерден атмосфераға шығатын ластағыш заттардың шығарындылары. Сілтеме: <https://stat.gov.kz/official/industry/157/statistic/7>. Қаралған күн: 26.10.2022.
5. Ұлттық статистика бюросы (2022b). Тұрақты ластану көздерінің саны. Сілтеме: <https://stat.gov.kz/official/industry/157/statistic/7>. Қаралған күн: 26.10.2022.
6. Ұлттық статистика бюросы (2022c). Қоршаған ортаны қорғауға жұмсалған ағымдағы шығындардың көлемі. Сілтеме: <https://stat.gov.kz/official/industry/157/statistic/77>. Қаралған күн: 01.11.2022.
7. Ұлттық статистика бюросы (2022d). Қазақстан Республикасындағы электр энергиясымен, газбен, ыстық сумен және ауаны кондициялаумен жабдықтау секциясында өнеркәсіп өнімдерін өндіру. Сілтеме: <https://stat.gov.kz/official/industry/151/statistic/8>. Қаралған күн: 01.11.2022.
8. 24.kz (2022). Қазақстан қалаларында ауаның ластануы. Сілтеме: <https://24.kz/ru/tv-projects/dnevnyaya-smena/item/567713-zagryaznenie-vozdukha-v-gorodakh-kazakhstana-dnevnyaya-smena-10-10-2022>. Қаралған күн: 22.10.2022.
9. IQAir.com (2022). Қазақстандағы ауа сапасы. Сілтеме: <https://www.iqair.com/kazakhstan>. Қаралған күн: 18.10.2022.
10. Kapital.kz (2022). Еуропалық Одақта газ бен атом энергиясы жасыл технологияға теңестірілді. Сілтеме: <https://kapital.kz/world/107035/vyes-gaz-i-atomnaya-energiya-stanut-zelenymitekhnologiyami.html>. Қаралған күн: 02.11.2022.
11. Мюппей, С. J., Aravkin, A. Y., Zheng, P., Abbafati, C., Аббас, К.М., Аббаси Кангевари, М., және Борзуи, С. (2020). 204 жылы 87 тәуекел факторларының жаһандық жүктемесі елдер мен аумақтар, 1990–2019: жүйелі жаһандық ауыртпалықты зерттеуге арналған талдау 2019. Лансет, 396(10258), 66. 1223-1249.
12. Samruk Energy (2022). Қазақстанның электр энергиясы мен көмір нарығын талдау. 2021 жылғы қаңтар-желтоқсан. Сілтеме: http://energo-cis.ru/wyswyg/file/news/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D1%80%D1%83%D0%BA%20-%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82_%D0%BE%D0%B1%D0%B7%D0%BE%202021.pdf. Қаралған күн: 05.11.2022.
13. Theworldonly.org (2016). Жер халқының өсуі: соңғы 200 жылда 6 миллиард болды. Сілтеме: <https://theworldonly.org/rost-naseleniya-zemli-6-milliardov-za-poslednie-200-let/>. Қаралған күні: 25.10.2022.

22 EYLÜL 2022 TARİHİNDE HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İLE HARVARD ÜNİVERSİTESİ FAIRBANK ÇİN ARAŞTIRMALARI MERKEZİ'NİN ORTAK İŞ BİRLİĞİNDE "DOĞU VE BATI KAYNAKLARINDA KAZAK HANLIĞI'NIN SINIRLARININ OLUŞUMU" ADLI KONFERANS GERÇEKLEŞTİ.

2022 ЖЫЛДЫҢ 22 ҚЫРКҮЙЕГІНДЕ ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ МЕН ГАРВАРД УНИВЕРСИТЕТІ ФЭЙРБАНК ҚЫТАЙТАНУ ОРТАЛЫҒЫ БІРЛЕСІП «ШЫҒЫС ПЕН БАТЫС ДЕРЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ» АТТЫ КОНФЕРЕНЦИЯ ӨТКІЗДІ.

Konferansın açılış konuşmasını yapan Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, coğrafi haritacılık çalışmalarının çok eskilere uzandığını, gü-

Конференцияның ашылу сөзін сөйлеген институт директоры, доктор Суат Бейлур Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Еуразия ғылыми-зерттеу институты мен Гарвард университетінің Фэйрбанк қытайтану орталығы бірлесіп ұйымдастырған конференцияның тарихи карталар негізінде Қазақ хандығының шекараларының таныстырылуын ашып көрсету арқылы картографиялық және аймақтық зерттеулерге, әсіресе қазақ тарих ғылымына маңызды үлес қосуды мақсат еткенін атап өтті. Доктор Суат Бейлур сөз соңында конференция қонағы профессор, т.ғ.д. Нұрлан Кенжеахметтің ғылыми зерттеулеріне тоқталды.

Профессор, т.ғ.д. Нұрлан Кенжеахмет картографияның тарихи зерттеулердегі рөліне тоқталып, өзінің ғылыми зерттеулерінің негізінен картография саласына бағытталғанын жеткізді. Профессор Кенжеахмет XII ғасырдан бергі сан алуан дереккөздерден алған тарихи карталарды ретімен таныстыра отырып, жалпы Қазақ хандығының шекарасының қалай қалыптасқанынан бастап, көптеген елді мекендердің атауларына ерекше тоқталды. Профессор Кенжеахмет Шығыс және Батыс деректерінен алынған карталар арқылы бүгінгі Қазақстан аумағындағы жер-су атауларын салыстырмалы түрде түсіндірді. Сөзінің жалғасында

nümüzde de haritacılık çalışmalarının çağın imkanları çerçevesinde oldukça geliştiğine değinerek, bu tür çalışmaların önemine dikkat çekti. Bu bağlamda Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü ile Harvard Üniversitesi Fairbank Çin Araştırmaları Merkezi'nin birlikte organize ettiği konferansın, tarihi haritalar üzerinden Kazak Hanlığı'nın sınırlarının

аталмыш жер-су атаулары мен қазақтардың мекендеген географиясы әр картада әр түрлі белгіленетінін де тілге тиек еткен профессор Кенжеахмет қазақ жерінің тарихта Kosaky Orda, Kasaky Tartar, Kasaki Tartari және Independent Tartary сияқты әртүрлі атаулармен аталғанын жеткізді. Конференция соңында отандық және шетелдік қатысушылар сұрақтар сұрап, пікірлерімен бөлісті.

oluşum sürecinin ortaya konulmasının başta Kazak tarihi çalışmaları olmak üzere haritacılık ve bölgesel araştırmalara önemli katkılar sunmayı amaçladığını katılımcılarla paylaştı. Dr. Suat Beylur, Konferansın konuğu Prof. Nurlan Kenzheakhmet'in çalışmalarından bahsederek konuşmasını tamamladı.

Prof. Dr. Nurlan Kenzheakhmet, tarih araştırmalarında haritacılığın rolüne değinerek kendi bilimsel çalışmalarını özellikle haritacılık alanında yoğunlaştırdığını ifade etti. 12. yüzyıldan başlayarak pek çok farklı kaynaktan edindiği tarihi haritaları sırasıyla tanıtmak suretiyle genelde Kazak Hanlığı'nın sınırlarının nasıl tanındığından başlayarak özelde pek

çok yerleşim yerinin adlandırılma sürecinden bassetti. Prof. Dr. Nurlan Kenzheakhmet, Doğu ve Batı kaynaklarından elde edilen haritalar üzerinden bugünkü Kazakistan sınırları içerisindeki yer adlarını karşılaştırmalı olarak gösterdi. Konuşmasının devamında söz konusu yer adlarının ve Kazakların yaşadığı coğrafyanın farklı haritalarda farklı tanımlandığına da değinen Prof. Dr. Nurlan Kenzheakhmet, Kazak topraklarının tarihte Kosaky Orda, Kasaky Tartar, Kasaki Tartari ve Independent Tartary gibi çeşitli adlarla ifade edildiğini katılımcılarla paylaştı. Konferans, yurt içinden ve yurt dışından katılan katılımcıların soru ve değerlendirmeleri ile tamamlandı.

HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ TARAFINDAN HAZIRLANAN "THE WISDOM OF THE GREAT STEPPE - ABAI KUNANBAIULY" VE "ABAY KUNANBAYOĞLU: AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYA" ESERLERİNİN TANITIMI, HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ, ABAY AKADEMİSİ VE KAZAK MİLLİ AKADEMİK KÜTÜPHANESİ İŞ BİRLİĞİNDE 14 EKİM 2022 TARİHİNDE ASTANA'DA GERÇEKLEŞTİRİLDİ.

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ ДАЙЫНДАҒАН «THE WISDOM OF THE GREAT STEPPE - ABAI KUNANBAIULY» АТТЫ ҰЖЫМДЫҚ МОНОГРАФИЯ МЕН 2 ТОМДЫҚ «АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ: СИПАТТАМАЛЫ БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ КӨРСЕТКІШ» АТТЫ ЕҢБЕКТЕРДІҢ ТҰСАУКЕСЕРІ 2022 ЖЫЛЫ 14 ҚАЗАНДА АСТАНАДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ МЕН АБАЙ АКАДЕМИЯСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ АКАДЕМИЯЛЫҚ КІТАПХАНАСЫБІРЛЕСІП ӨТКІЗДІ.

Абай академиясының директоры, ф.ғ.к., доцент Әубәкір Жандос модератор болған шараның ашылу салтанатында Түркияның Қазақстандағы Төтенше және өкілетті елшісі Уфук Екіжі, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шімшек, Қазақстан Республикасы Парламенті Сенаты төрағасының кеңесшісі Жанар Төлиндинова, Халықаралық Түркі академиясының вице-президенті, доктор Физули Мажидли және Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур сөз сөйледі.

Түркияның Қазақстандағы Төтенше және өкілетті елшісі Уфук Екіжі өз сөзінде Абай Құнанбайұлы тек Қазақстанның ғана емес, бүкіл түркі әлемінің маңызды тұлғаларының бірі екенін, оның шығармалары ортақ рухани, әдеби және мәдени мұра ретінде қабылданатынын айта келе, Абайды тану, оның ойын түсіну арқылы екі бауырлас елдің рухани байланысы нығая түсетінін тілге тиек етті.

Ашылу сөзінде Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік универ-

Moderatörlüğünü Abay Akademisi Başkanı Doç. Dr. Candos Avbakir'in yaptığı kitap tanıtımı programının açılış konuşmaları, Türkiye Cumhuriyeti Astana Büyükelçisi Ufuk Ekici, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof.

ситетінің Өкілетті кеңес төрағасы, профессор, доктор Мұхиттин Шімшек Түркия мен Қазақстанның ортақ университеті ретінде түркі әлемінің ортақ тұлғаларын насихаттауға және олардың еңбектерін дайындап, басып шығаруға үлкен мән беретінін,

Dr. Muhittin Şimşek, Kazakistan Cumhuriyeti Parlemantosı Senato Başkanı Danışmanı Janar Tulindinova, Uluslararası Türk Akademisi Başkan Vekili Dr. Fizuli Mecidli ve Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur tarafından yapıldı.

Konuşmasında Türkiye Cumhuriyeti Astana Büyükelçisi Ufuk Ekici, Abay Kunanbayoğlu'nun sadece Kazakistan'ın değil, tüm Türk dünyasının önemli şahsiyetlerinden biri olduğunu ve onun eserlerinin tüm Türk halklarının ortak manevi, edebi ve kültürel değeri olarak kabul edildiğini belirterek, Abay'ın tanınması ve onun düşüncelerinin anlaşılması ile iki kardeş ülke arasındaki manevi bağların daha da güçleneceğini vurguladı.

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek de açılış konuşmasında, Türkiye ve Kazakistan'ın ortak bir üniversitesi olarak Türk dünyasının ortak değerlerinin tanıtılmasına ve onların eserlerinin hazırlanarak yayımlanmasına büyük önem verdiklerini, bu çerçevede Hoca Ahmet Yesevi'nin eserleri başta olmak üzere çok sayıda eseri literatüre kazandırdıklarını belirtti. Son olarak Avrasya Araştırma Enstitüsü tarafından

осы тұрғыда Қожа Ахмет Ясауи шығармаларын қамтыған көптеген шығармаларды баспадан шығарғанын жеткізді. Сөз соңында Еуразия ғылыми-зерттеу институты ұзақ зерттеудің жемісі ретінде дайындаған екі еңбектің абайтанудағы маңызды олқылықтың орнын толтыратынын айтқан профессор, доктор Мұхиттин Шімшек түрік тілінде Абай өлеңдерінен үзінді оқыды.

Кітап авторлары мен көптеген абайтанушылардың, сондай-ақ, ғылыми мекемелер мен БАҚ өкілдерінің қатысуымен өткен шара соңында аталған екі кітап барша қатысушыларға сыйға берілді.

uzun bir çalışmanın ürünü olarak hazırlanan iki eserin Abay araştırmalarında önemli bir boşluğu dolduracağını ifade eden Prof. Dr. Şimşek, konuşmasının sonunda Abay'ın bir şiirini dinleyicilerle paylaştı.

Kitap bölüm yazarları ve çok sayıda Abay araştırmacısının yanı sıra kurum temsilcileri ile medya temsilcilerinin geniş katılımı ile gerçekleşen programın sonunda tüm katılımcılara söz konusu iki eser takdim edildi.

**14-16 EKİM 2022 TARİHLERİ
ARASINDA ASTANA'DAKİ
PROGRAMLARI ÇERÇEVESİNDE HOCA
AHMET YESEVİ ULUSLARARASI
TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ
AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
HEYETİ, ULUSLARARASI TÜRK
AKADEMİSİ'Nİ ZİYARET ETTİ.**

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУРАЗИЯ
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ
ДЕЛЕГАЦИЯСЫ 2022 ЖЫЛЫ
14-16 ҚАЗАН АРАЛЫҒЫНДА
АСТАНАДАҒЫ БАҒДАРЛАМАСЫ
АЯСЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ
АКАДЕМИЯСЫНДА БОЛДЫ.

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур мен институт директорының орынбасары Женизхан Жаналтай, аға ғылыми қызметкерлер Өмірбек Қанай мен Алмас Жүнісбаев қатарлы делегация мүшелері Халықаралық Түркі академиясының вице-президенті, доктор Физули Мажидли Түркі академиясының тұрақты хатшысы Асхат Кесікбаев, Ғылым және талдау бөлімінің сарапшылары Тимур Козырев, Нурдин Усеев және Дінмұхаммед Әметбекпен кездесті.

Академияның вице-президенті Мажидли академияның мақсаттары мен қызметі, сондай-ақ, белгілі ғылыми орталықтармен бірлесіп ұйымдастырылған жұмыстары туралы толық ақпарат берді. Институт директоры доктор Суат Бейлур, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының зерттеулері мен жобалары туралы мәлімет беріп, Халықаралық Түркі академиясының түркі мемлекеттері ара-

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur ve beraberinde Enstitü Müdür Yardımcısı Cengizhan Canaltay ile kıdemli araştırmacılar Ömirbek Hanayi, Almas Junusbayev ve Davlet Jaylıbay'dan oluşan heyet, Uluslararası Türk Akademisi Başkan Vekili Dr. Fuzuli Mecidli, Türk Akademisi Daimi Sekreteri Askat Kesikbayev, Bilim ve Analitik Bölümü uzmanları Timur Kozırev, Nurdin Useev ve Dinmuhammed Ametbek'in de içinde olduğu heyetle bir araya geldi.

Akademi Başkan Vekili Mecidli, Akademinin amaç ve faaliyetlerinin yanı sıra tanınmış araştırma merkezleriyle ortaklaşa düzenlenen

сындағы ынтымақтастықтағы маңызды институттардың biri ekenin тілге тиек етті. Кездесу барысында тараптар ынтымақтастық мүмкіндіктерін де талқылады.

etkinlikleri hakkında ayrıntılı bilgi verdi. Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur ise Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün çalışmaları ve yürüttükleri projeler hakkında bilgi vererek, Uluslararası Türk Akademisi'nin, Türk devletleri arasındaki iş birliğinin gelişmesinde önemli kurumlardan birisi olduğunu belirtti. Görüşmede taraflar, iş birliği imkanlarını da değerlendirdi.

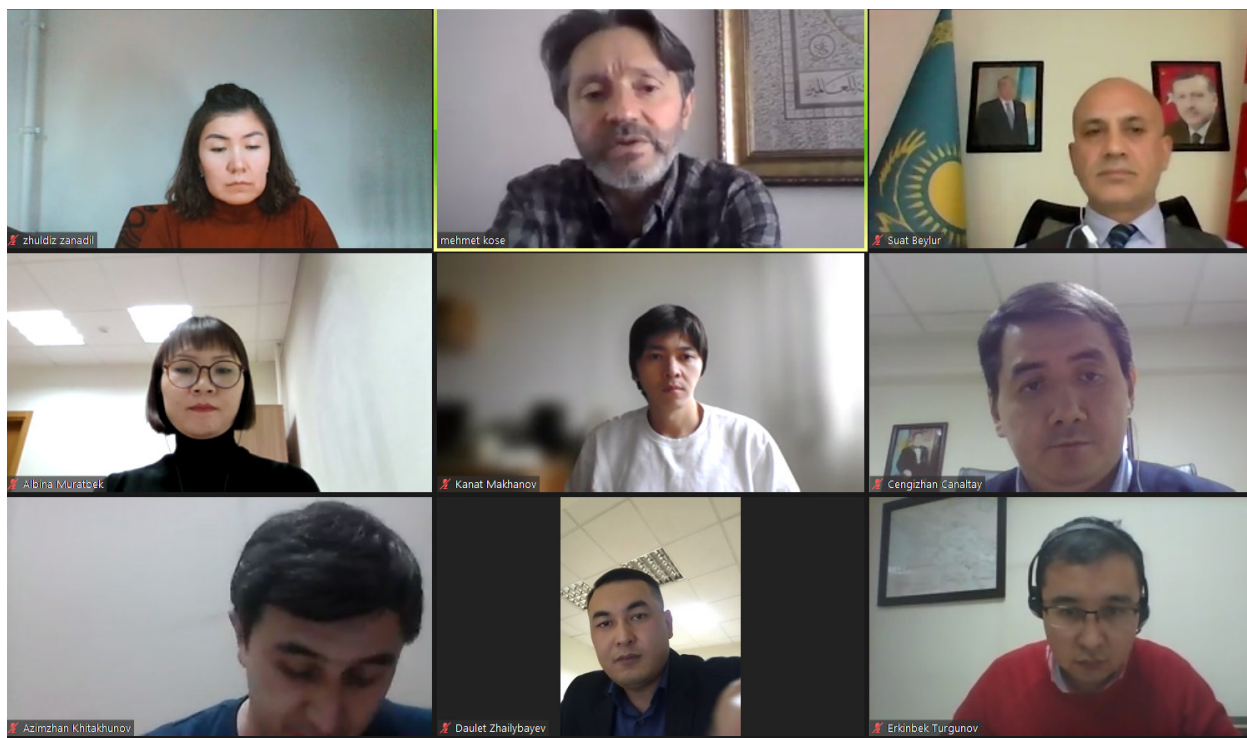
**18 KASIM 2022 TARİHİNDE,
AVRASYA ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ'NDE MIGRATION
RESEARCH FOUNDATION
ARAŞTIRMACISI DR. MEHMET
KÖSE "DIASPORA ENGAGEMENT
POLICIES THE CASE OF TÜRKİYE"
KONULU BİR SEMİNER VERDİ.**

2022 ЖЫЛЫ 18 ҚАРАШАДА ЕУАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА КӨШІ-ҚОНДЫ ЗЕРТТЕУ ҚОРИНЫҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ, ДОКТОР МЕХМЕТ КӨСЕ «DIASPORA ENGAGEMENT POLICIES THE CASE OF TÜRKİYE» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, açılış konuşmasında Migration Research Foundation'ın faaliyet alanları ile Dr. Mehmet Köse'nin ilgi alanlarından bahsederek, göç olgusunun küresel politikalarda artan önemine değindi. Seminer konuşma-

Институт директоры, доктор Суат Бейлур өзінің кіріспе сөзінде Көші-қонды зерттеу қорының қызмет салалары мен доктор Мехмет Көсенің қызығушылық танытатын салаларын айта отырып, көші-қон құбылысының жаһандық саясаттағы маңызының артып келе жатқанын тілге тиек етті. Семинарында доктор Мехмет Көсе диаспораның даму барысы туралы қысқаша мәлімет бергеннен кейін алдымен этникалық, ұлт, ұлттық және бірегейлік сынды миграция және диаспора ұғымдарына түсініктеме берді. Бүгінде ондаған миллион адамның туған жерінен тыс жерде тұрып жатқанын айта отырып, олардың барлығы болмаса да, айтарлықтай бөлігін диаспора және диаспоралық саясат тұжырымдамасы аясында қарастыру мүмкін екенін айтқан доктор Мехмет Көсе диаспоралардың қазір мемлекеттердің қызығушылығын тудыратын тақырып екенін атап өтті.

Доктор Мехмет Көсе мемлекеттердің қазіргі диаспораларға қатысты әртүрлі саясат жүргізіп жатқанын, бұл бағытта Түркияның тамыры терең диаспора саясаты бар екенін, XX ғасырдың ортасындағы Еуропаға

cısı Dr. Mehmet Köse öncelikle diasporanın gelişim süreci ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra, göç ve diaspora ile ilgili etnisite, millet, milliyet ve kimlik gibi kavramlar hakkında açıklamalar yaptı. Günümüzde on milyonlarca insanın kendi anavatanları dışında yaşadığını, bunların tamamının olmasa da önemli bir kısmının diaspora kavramı ve diaspora politikaları çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirten Dr. Mehmet Köse, diaspora alanın artık devletlerin artan bir şekilde ilgi alanına girdiğini ifade etti.

Dr. Mehmet Köse, bugün sahip oldukları diasporalar üzerinde devletlerin farklı politikalar yürüttüklerini, bu noktada Türkiye'nin köklü bir diaspora politika geçmişine sahip olduğunu, bunda gerek 20. yüzyılın ortalarında Avrupa'ya olan işçi göçünün gerekse Balkanlarda ve Ortadoğu'daki Osmanlı bakiyesi toplulukların yerinin önemli olduğunu üzerinde durdu. Bununla birlikte Türk diasporası dönemsel olarak farklı karakteristik özellikler sergilemiştir. Orta Asya'daki diaspora olgusuna da değinen Dr. Mehmet Köse, sürgünler ve savaşlar nedeniyle bölgenin önemli göç akınlarına sahne olduğunu, bugün bölge kökenli milyonlarca insanın kendi anavatanları

еңбек миграциясының да, Османлы кезінен Балқан мен Таяу Шығыста қоныстанып қалған қауымдастықтардың да орны ерекше маңызды екенін тілге тиек етті.

Алайда түрік диаспорасы мезгіл-мезгіл әртүрлі сипаттарды көрсеткенін баяндаған доктор Мехмет Көсе Орталық Азиядағы диаспора құбылысына тоқталып, жер аудару мен соғыс салдарынан аймаққа айтарлықтай көші-қон ағыны келгенін, бүгінде аймақтың миллиондаған халқы туған жерінен тыс жерде тұратынын, екінші жағынан Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан сияқты аймақ елдерінен 5 миллионнан астам адамның, әсіресе 2000 жылдардан кейінгі кезеңде экономикалық себептермен Ресейге қоныс аударғанын жеткізді. Доктор Мехмет Көсе бүгінгі күні өз отанынан тыс жерде тұратын түрік диаспорасының қандай да бір себептермен сан жағынан да, экономикалық жақтан да айтарлықтай қарқын алғанын білдіріп, аймақ мемлекеттерінің диаспораға қатысты әзірлейтін саясаттарында Түркия тәжірибесінің маңыздылығына тоқталды.

Семинар соңында қатысушылар баяндама тақырыбы бойынша өзара пікір алмасқан

dışında yaşadığını, öte yandan özellikle 2000 sonrası dönemde ekonomik nedenlerle bölge ülkelerinden özellikle, Kırgızistan'dan, Tacikistan'dan ve Özbekistan'dan 5 milyonun üzerinde insanın Rusya Federasyonu'na göç ettiğini dinleyicilerle paylaştı. Hangi nedenlerle olursa olsun bugün kendi anavatanları dışında yaşayan Türk diasporasının hem sayısal hem de ekonomik büyüklük olarak azımsanmayacak bir oranda olduğunu ifade eden Dr. Mehmet Köse, söz konusu diaspora için bölge dev-

соң институт директоры, доктор Суат Бейлур доктор Мехмет Көсеге алғысын білдірді.

letlerinin geliştirecekleri politikalarda Türkiye tecrübesinin de önem arz ettiğinin altını çizdi.

Seminer, katılımcıların soru ve görüşlerinin ardından Dr. Suat Beylur'un teşekkür konuşması ile tamamlandı.

**24 KASIM 2022 TARİHİNDE
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANI ABDULLAH
EREN, KAZAKİSTAN PROGRAMI
KAPSAMINDA HOCA AHMET
YESEVİ ÜNİVERSİTESİ AVRASYA
ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ
ZİYARET ETTİ.**

2022 ЖЫЛЫ 24 ҚАРАШАДА
ТҮРКИЯНЫҢ ШЕТЕЛДЕГІ ТҮРІКТЕР
ЖӘНЕ ТУЫСҚАН ҚАУЫМДАСТЫҚТАР
БАСҚАРМАСЫНЫҢ (ҮТВ) ТӨРАҒАСЫ
АБДУЛЛА ЕРЕН ҚАЗАҚСТАНҒА
САПАРЫ АЯСЫНДА ҚОЖА АХМЕТ
ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

Зияретлері үшін Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) heyetine ve ziyarette eşlik eden T.C. Almatı Başkonsolosu Ali Rıza Akıncı'ya teşekkür ederek konuşmasına baş-

Институтымызға арнайы келген Шетелдегі түріктер және туысқан қауымдастықтар басқармасының делегациясы мен Түркия Республикасының Алматы қаласындағы Бас консулы Али Риза Акынжыға алғысын білдірген институт директоры, доктор Суат Бейлур жалпы институт пен институт қызметі, сондай-ақ атқарылып жатқан жұмыстар туралы баяндады. Шетелдегі түріктер және туысқан қауымдастықтар басқармасының төрағасы Абдулла Ерен өз сөзінде Еуразия ғылыми-зерттеу институты жүргізіп жатқан ғылыми зерттеулер мен академиялық жұмыстардың маңыздылығына назар аударып отырып, институттың тиісті әдебиеттерге маңызды үлес қосып отырғанын, сонымен қатар түркі мемлекеттері мен қауымдастықтары арасындағы ынтымақтастық үдерісіне белсенді атсалысқанын атап өтті. Сөзінің жалғасында Абдулла Ерен ҮТВ-нің Түркия стипендиялары мен жобалар арқылы аймақта түрлі жұмыстар атқарып отырғанын айтып, Түркі мемлекеттері арасындағы ынтымақтастық үдерісінде шешуші рөл атқарып отырған Қазақстанның ҮТВ үшін де барлық жақтан маңызды ел екенін атап көрсетті. Абдулла Ерен әлеуметтік және мәдениеттану ғылымының маңыздылығына тоқталып, ҮТВ мен

layan Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, Enstitü ve Enstitünün faaliyetleri ile halihazırda yürütülmekte olan çalışmalar hakkında bir sunum yaptı. Sunumun ardından, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar (YTB) Başkanı Sayın Abdullah Eren, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün yürüttüğü araştırmaların ve akademik faaliyetlerin önemine dikkat çekerek Enstitünün ilgili literatüre önemli katkılar sağladığını ve aynı zamanda Türk devletleri ve toplulukları arasındaki iş birliği sürecine değerli katkılar sunduğunu ifade etti. Konuşmasının devamında Abdullah Eren, YTB'nin başta Türkiye

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының осы тұрғыда бірлескен жұмыстар атқаратынын жеткізді.

Bursları ve projeler olmak üzere bölgeye yönelik çalışmalar yürüttüğünü, Türk devletleri arasındaki iş birliği sürecinde kilit bir ülke olan Kazakistan'ın her yönüyle YTB için de önemli bir ülke olduğunu vurguladı. Toplumsal ve kültürel çalışmaların önemine de değinen Abdullah Eren, bu çerçevede YTB ile Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün birlikte gerçekleştirebileceği çalışmalardan bahsetti.

25 KASIM 2022 TARİHİNDE ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. NECDET ÜNÜVAR VE GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. MUSA YILDIZ KAZAKİSTAN PROGRAMI KAPSAMINDA HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

2022 ЖЫЛЫ 25 ҚАРАШАДА АНКАРА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР НЕЖДЕТ ҮНҮВАР МЕН ГАЗИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР МҰСА ЙЫЛДЫЗ ҚАЗАҚСТАНҒА САПАРЫ АЯСЫНДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

Институт директоры, доктор Суат Бейлур, Анкара университетінің ректоры, профессор, доктор Неждет Үнүвар мен Гази университетінің ректоры, профессор, доктор Мұса Йылдызға Еуразия ғылыми-зерттеу институтына келгені үшін алғысын білдіріп, институт және институт жұмыстары туралы ақпарат берді. Гази университетінің ректоры, профессор, доктор Мұса Йылдыз университеттің бұрынғы Өкілетті кеңесінің төрағасы ретінде институттың атқарған жұмыстарынан хабардар екенін және оларды үнемі жігерлендіріп отырғандарын айтып, институт зерттеулерінің жыл өткен сайын жаңа табыстарға жетіп, сәтті жалғасып жатқанына риза екенін білдірді. Анкара университетінің ректоры, профессор, доктор Неждет Үнүвар өз сөзінде институттың жарияланымдары мен ғылыми жұмыстары арқылы аймақтану саласына елеулі үлес қосқанын айта келе, институттың болашақта Анкара университетінің тиісті бөлімдерімен бірлескен жобаларды жүзеге асыруы маңызды екенін атап өтті.

Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Necdet Ünüvar ve Gazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Yıldız'a Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaretlerinden dolayı teşekkür ederek Enstitü ve Enstitünün çalışmaları hakkında bilgi verdi. Gazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Yıldız, önceki dönemde Üniversitenin Mütevelli Heyet Başkanlığı görevi esnasında Enstitünün yaptığı faaliyetlerden bizatihi haberdar oldu-

ğunu ve sürekli teşvik ettiklerini belirterek, bu çalışmaların yeni dönemde artarak devam ettiğinden duydukları memnuniyeti dile getirdi. Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Necdet Ünüvar ise konuşmasında, Enstitünün çıkardığı yayınlar ve yaptığı bilimsel faaliyetlerle bölge çalışmalarına önemli katkılar sağladığını ifade ederek, Ankara Üniversitesi'nin ilgili birimleri ile Enstitünün gelecekte ortak projeler yürütmesinin önemli olduğunu vurguladı.

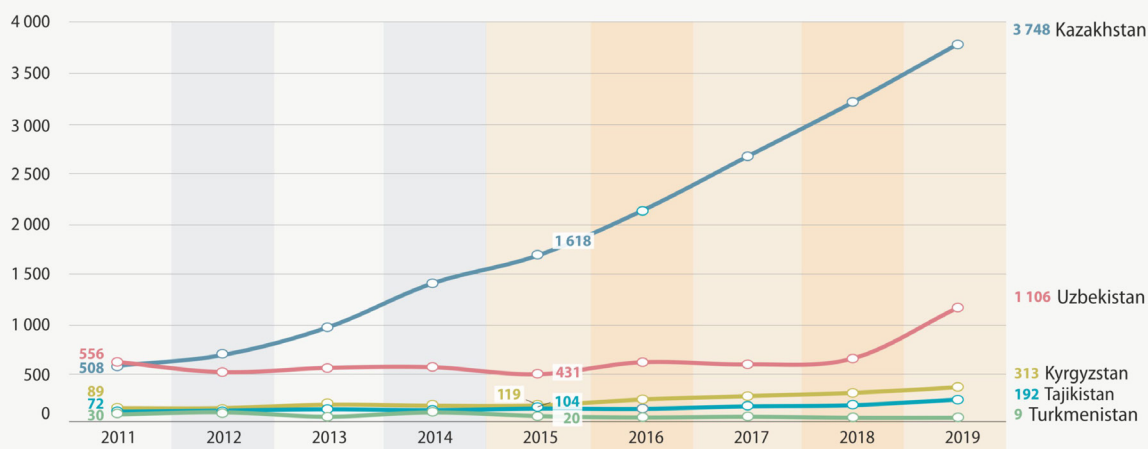

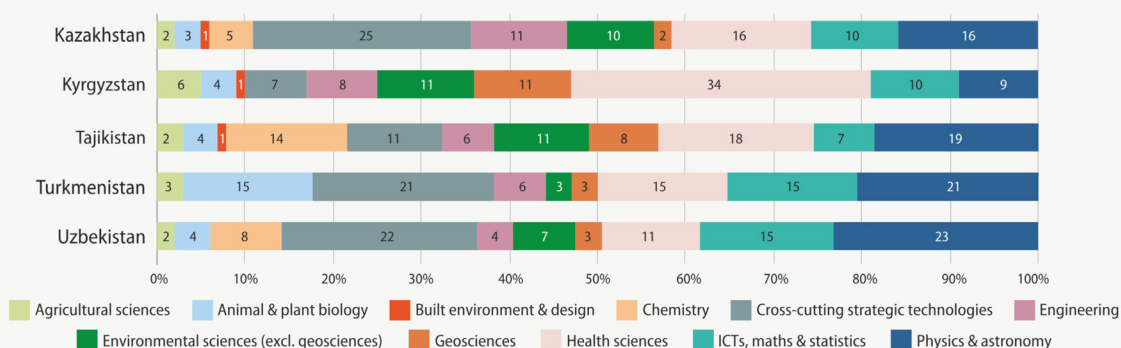
ERI Infographic No. 53

Орталық Азия елдеріндегі ғылыми жұмыстардың негізгі үрдістері Orta Asya Ülkelerinde Yürütülen Bilimsel Çalışmalarda Eğilimler Trends in Scientific Publications in Central Asia

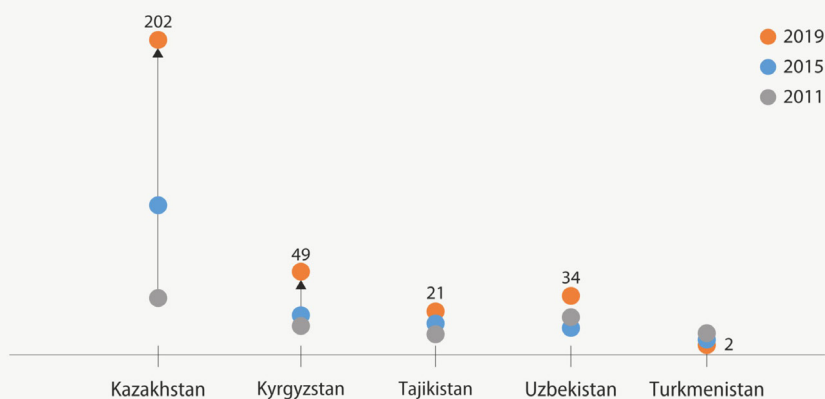
Volume of scientific publications from Central Asia, 2011–2019

Scientific publications in Central Asia by broad field of science, 2017–2019 (%)

Scientific publications in Central Asia per million inhabitants, 2011, 2015 and 2019

Source: www.unesco.org, (2021)

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2022). Trends in Scientific Publications in Central Asia. ERI Infographics No. 53

TÜRKÇE KURSU
Başvurularımız
Başlamıştır

A1-A2
B1-B2
C1-C2

TÜM SEVİYE
TÜRKÇE
KAZAKÇA
RUSÇA
KURSLARI

Kursa başvuru yapmak isteyenlerin
QR kodu üzerinden ya da duyuruda yer alan linkten
anket formunu doldurmaları gerekmektedir

1 Kurs
80 Saat

DİL ÖĞRETİM
MERKEZİ

Almatı
Şubesi

TÜRKÇE
KAZAKÇA
RUSÇA

1 Kurs ücreti
20 000 ₸

+7(727)279-97-94 +7(702)9099399

info@eurasian-research.org

Almatı, Mametova, 48

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Kasım 2022 Sayı: 76
Қараша 2022 жыл № 76